

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM FETİHLERİNDEN OSMANLI HÂKİMİYETİNE KADAR
AYINTÂB VE ÇEVRESİNİN TARİHİ

Hazırlayan
Mehmet ÇİFTÇİ

Tarih Ana Bilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR

TOKAT - 2015

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM FETİHLERİNDEN OSMANLI HÂKİMİYETİNE KADAR
AYINTÂB VE ÇEVRESİNİN TARİHİ

Hazırlayan
Mehmet ÇİFTÇİ

Tarih Ana Bilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR

TOKAT - 2015

**İSLÂM FETİHLERİNDEN OSMANLI HÂKİMİYETİNE KADAR
AYINTÂB VE ÇEVRESİNİN TARİHİ**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 27 / 03 / 2015

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. M. Münir ATALAR

Üye : Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 02./03./2015 tarih ve 07-21 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü: Enstitü Müdürü

Mühür
İmza

ETİK SÖZLEŞME

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

14/04/2015

(/ /2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Mehmet ÇİFTÇİ

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmamı hazırlarken sağladığı desteklerden dolayı başta tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR`a, Doç. Dr. Erkan GÖKSU`ya, Doç. Dr. Pınar ÜLGEN`e ve diğer hocalarıma, çalışma sürecinde maddî ve manevî bakımdan bana hep destek olan sevgili eşime şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Mehmet ÇİFTÇİ

ÖZET

Gaziantep ilinin merkezi konumundaki Gaziantep (Ayıntâb) şehri coğrafi yapısı, kültürlerin birbiriyle karşılaştığı bir yer olması ve tarih boyunca buraya birçok devletin hükmetmesi bakımından önemli bir merkezdir. Şehrin Osmanlı devrindeki tarihi ile ilgili bazı araştırmalar elimizde mevcuttur. Fakat VII. yüzyılda İslâm fetihlerinin başladığı dönemden XV. yüzyıldaki Osmanlı fetihlerine kadarki dönemde şehrin tarihi hakkında bir araştırma henüz yapılmış değildir. Buna sebep olarak şehrin tarihi hakkında etrafındaki diğer büyük şehirlere nazaran ayrıntılı bilgiler bulunmaması ve yaklaşık dokuz yüzyıllık devirde bölgenin sık sık savaşlarla el değiştirmesi ve istikrarsız bir siyasî yapı arz etmesi gösterilebilir. Gaziantep şehrinin bugün Türkiye-Suriye sınırı üzerinde bulunması gibi Orta Çağ'da da Suriye ve Anadolu'da kurulan devletlerin arasında bir tampon bölge konumunda oluşu da buranın tarihinin yazımı sırasında belirsizliklere yol açabilmektedir.

VII. yüzyıldan XVI. yüzyıl başlarına kadar şehrin tarihi yazılırken bilhassa ilk asırlar hakkında şehrin bulunduğu yer hakkında doyurucu bilgilere şimdilik sahip değiliz. İncelediğimiz zaman dilimin ilk üç asrında Bizans-Arap mücadelesi sırasında sık sık el değiştiren bölge bir savaş arazisi olduğu için burada sivil yerleşimin azalması, tarım ve ticaret gibi faaliyetlerin nisbeten az oluşu tarih incelemelerinde karşılaşılan en mühim zorluktur. Sonraki asırlardaki Türk, Haçlı, Ermeni ve Moğol hâkimiyetleri şehrin stratejik önemini azaltmamış, hem Anadolu'da hem de Suriye ve Mısır'da kurulan devletler her zaman bu şehre hakim olmaya çalışmışlardır.

Çalışmamız Gaziantep şehrinin Orta Çağlardaki tarihi ile ilgili olarak bu boşluğu kapatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayıntâb, Memlûk, Dulkadir, Dülük, Doliche, Avâsım, Sugur

ABSTRACT

The city Gaziantep (Aintab), the center of Gaziantep Province, is an important center in terms of its geographical structure, its being an intersection of cultures and its being under the rule of many states in history. We have some studies about the history of the city during the Ottoman era. But any study wasn't made about the city from the beginning of Islamic conquests in the seventh century to the Ottoman conquest in the fifteenth century. We can show some causes for the lack of such studies such as the scarcity of the historical sources about the city compared to the big cities around it, the successive hegemonies of different states in that period of nine centuries and unstable political state of the area around the city. Today, as the city Gaziantep is situated near the Turco-Syrian border, the city in medieval times was a buffer zone between the states founded in Anatolia and Syria and that can cause some uncertainty in studying of the history of the city.

When writing the history of the city from the seventh century to the fifteenth century, especially for the first centuries, we haven't got satisfying knowledge for now. In the first three centuries we study, the area often changed hands in Byzantine-Arab struggles and became a war zone and consequently civilian population decreased, agricultural and commercial activities diminished and it complicated the historical studies. In the later centuries Turkish, Crusade, Armenian and Mongolian rules didn't change the strategical importance of the city. The states in Anatolia and Syria or Egypt always tried to rule the city.

Our study aims to fill the gap about history of the city in medieval times.

Keywords: Aintab, Mamluk, Dulkadirids, Duluk, Doliche, Awasim, Thughur

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
EKLERİN LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
LİTERATÜR TARAMASI.....	7
YÖNTEM.....	9
TEZİN AMACI.....	11
1. BÖLÜM: İLK İSLÂM FETİHLERİNDEN SELÇUKLULAR DEVRİNE KADAR AYINTÂB	12
1.1. İSLÂM'IN DOĞUŞU VE BİZANS'LA İLK MÜCADELELER.....	12
1.2. ŞEHİR VE ÇEVRESİNİN MÜSLÜMANLARIN ELİNE GEÇMESİ ...	14
1.3. BİZANS-ARAP SINIRINDA AVÂSİM BÖLGESİNİN OLUŞMASI... 15	
1.4. BİZANS'IN AYINTÂB VE ÇEVRESİNİ YENİDEN İŞGALİNE KADAR AVÂSİM'DA ASKERÎ FAALİYETLER (638-746).....	18
1.5. ABBÂSÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN HAMDÂNÎLERİN KURULUŞUNA KADARKİ DÖNEMDE AYINTÂB VE ÇEVRESİ	22

1.6. TOLUNOĞULLARI İLE HAMDÂNÎLER DÖNEMLERİ ARASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ	28
1.7. HAMDÂNÎLER DÖNEMİNDE (905-1004) AYINTÂB VE ÇEVRESİ	31
1.8. SEYFÜDDEVLE'DEN SONRA HAMDÂNÎLERİN YIKILIŞINA KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİNDE BİZANS HÂKİMİYETİ.....	39
1.9. MİRDASÎLER DÖNEMİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDE BİZANS-MİRDASÎ MÜCADELESİ.....	42
1.10. AZEZ SAVAŞI (1030)	44
2. BÖLÜM: SELÇUKLULAR'IN ANADOLU'YA GİRMEYE BAŞLAMASINDAN I .HAÇLI SEFERİ'NE KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ	47
2.1. ANADOLU'YA İLK TÜRK AKINLARINDAN MALAZGİRT'E KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ	47
2.2. MALAZGİRT SAVAŞINDAN HAÇLI SEFERLERİNE KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ	51
2.3. FİLARETOS'UN HÂKİMİYETİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ.....	52
3. BÖLÜM: I. VE II. HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ.....	56
3.1. HAÇLILARIN YAKIN DOĞU'YA ULAŞMASI	56
3.2. HAÇLI LİDERLERİNDEN BALDWIN'İN KİLİKYA'DAN MARAŞ'A GELMESİ	58
3.3. HAÇLILAR AYINTÂB'DA	58

3.4. URFA HAÇLI KONTLUĞU'NUN KURULMASI.....	61
3.5. ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ'NİN KURULUŞU	64
3.6. KUDÜS'ÜN HAÇLILARIN ELİNE GEÇMESİ VE KUDÜS HAÇLI KRALLIĞI'NİN KURULMASI	65
3.7. URFA HAÇLI KONTLUĞU VE ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ İLE MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ MÜCADELELER SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ.....	65
3.7.1. Tell Beşir Savaşı	69
3.7.2. 1114 Maraş Depremi ve Ayıntâb Çevresindeki Etkileri.....	73
3.7.3. Belek b. Behram'ın Haçlılarla Mücadelesi.....	73
3.7.4. Azez Savaşı (1125)	75
3.7.5. Zengilerin Musul ve Kuzey Suriye'de Yükselişi.....	75
3.6.7. Urfa'nın Müslümanların Eline Geçmesi.....	77
3.7.8. Nûreddîn Mahmud Zengi Döneminde Ayıntâb ve Çevresinde Haçlı Varlığının Sona Ermesi.....	79
3.8. AYINTÂB SAVAŞI VE ŞEHRİN TÜRKİYE SELÇUKLULARININ ELİNE GEÇMESİ (1150).....	81
4. BÖLÜM: EYYÛBÎLER DÖNEMİNDE AYINTÂB	84
4.1. EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU	84
4.2. AYINTÂB'IN EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN HÂKİMİYETİNE GEÇMESİ	85
4.3. AYINTÂB VE ÇEVRESİNDE SELÇUKLU-EYYÛBÎ MÜCADELESİ	87

4.4. ALÂEDDİN KEYKÛBAD İLE MELİK EŞREF MÜCADELESİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ	89
5. BÖLÜM: MOĞOL İSTİLASI ZAMANLARINDA AYINTÂB.....	92
5.1. MOĞOL GÜCÜNÜN YÜKSELİŞİ	92
5.2. MOĞOL İSTİLASININ TESİRLERİNİN ANADOLU'YA ULAŞMASI	92
5.3. MOĞOLLARIN SURİYE'YE GİRMESİ	94
5.4. AYN CALUT SAVAŞINDAN ELBİSTAN SAVAŞINA KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ	95
5.5. ELBİSTAN SAVAŞINDAN SONRA AYINTÂB VE ÇEVRESİ.....	97
6. BÖLÜM: DULKADİR-MEMLÛK DEVLETLERİ ARASINDA BİR MÜCADELE SAHASI OLARAK AYINTÂB	102
6.1. XIV. YÜZYIL BAŞLARINDA ANADOLU'NUN UMUMÎ DURUMU	102
6.2. DULKADİR BEYLİĞİNİN KURULUŞU	102
6.3. KARACA BEY DEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR	103
6.4. HALİL BEY DEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR	104
6.5. SEVLİ BEY DEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR	106
6.6. NASREDDİN MEHMED BEY DEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR	107

6.7. TİMUR İSTİLÂSİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR	108
6.8. ALÂEDDİN ALİ BEY'İN AYINTÂB NAİBLİĞİ.....	111
6.9. ŞEHSÛVAR BEY DÖNEMİ.....	120
6.10. ALÂÜDDEVLE (BOZKURT) BEY DÖNEMİ	123
6.11. ALİ BEY	125
6.12. MERCİDABIK MEYDAN MUHAREBESİ VE AYINTÂB'IN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ	126
7. BÖLÜM: MEMLÛK DÖNEMİNDE AYINTÂB ŞEHRİNİN STRATEJİK KONUMU VE İDARÎ YAPISI	127
7.1. ŞEHRİN STRATEJİK KONUMU	127
7.2. ŞEHRİN İDARÎ YAPISI	128
7.3.MEMLÛK DEVRİNDE AYINTÂB KALESİ	129
SONUÇ	132
BİBLİYOGRAFYA	134
EKLER.....	142
ÖZGEÇMİŞ	153

EKLERİN LİSTESİ

EK-1	Kommagene Krallığı ve Ayıntâb'ın Konumu	142
Ek-2	Avâsım Bölgesi	143
Ek-3	IX. yüzyılda Suriye	144
Ek-4	1025 yılında Bizans İmparatorluğu	145
Ek-5	1050 yılında Bizans İmparatorluğu	146
Ek-6	1076 yılında Bizans İmparatorluğu	147
Ek-7	Filaretos'un Devleti	148
Ek-8	Kilikya Ermeni Baronluğu (1080-1199)	149
Ek-9	Kilikya Ermeni Krallığı (1199-1375)	150
Ek-10	1144 yılında Zengîler ve Urfa Haçlı Kontluğu	151
Ek-11	Eyyûbîler Devrinde Ayıntâb ve çevresi	152

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
b.	İbn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
d.	Doğum tarihi
EP ²	The Encyclopedia of Islam (Second Edition) (İslam Ansiklopedisi, İkinci Basım)
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
M.Ö.	Milâttan Önce
M.S.	Milâttan Sonra
nşr.	Neşir, neşreden
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
terc.	Tercüme eden
TTK	Türk Tarih Kurumu
vs.	Vesâire
Yay.	Yayınlayan, Yayınları

GİRİŞ

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. Güneydoğu Anadolu'nun en büyük illerinden biridir. Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleşme noktasında bulunan şehir 36° 28' ve 38° 01' doğu boylamlarıyla 36° 38' ve 37° 32' kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır.

İl 6887 km²'lik bir alana sahiptir. İl, nüfusuna oranla kapladığı alan itibarıyla Türkiye'nin diğer kalabalık şehirlerinden farklılık arz etmektedir. Batısında ve güney batısında Osmaniye ve Hatay ile sınırı oluşturan Amanos (Nur) Dağları bulunmaktadır. Güney kısmında Islahiye ilçesinden başlayıp Kilis'ten geçerek Fırat Nehri'ne kadar uzanan engebeli bir bölge de yer alır. Şehrin deniz seviyesinden yüksekliği 852 metredir.¹

İlin orta kısımları bir plato şeklindedir. Fırat Nehri'ne karışan Sacur çayının yukarı kollarından Ayınleben (Allaben) deresinin üzerinde, Halep'in kuzeyinden itibaren gittikçe yüksekliği artan yaylanın (Antep yaylası) merkezî bir yerinde, deniz seviyesinden ortalama 900 m yükseklikte engebeli bir arazide tepeler üzerine kurulmuştur. Antep şehri ve bölgesi, en eski devirlerden beri uygun iklim ve mevkii sebebiyle iskâna açık bir saha olarak bilinmektedir (Özdeğer, 1996: 466-469).

Şehrin merkezi olduğu il kuzeyde Adıyaman ve Kahramanmaraş, batıda Osmaniye, güneybatıda Hatay, güneyde Kilis ve doğuda Şanlıurfa şehirleri ile komşudur. Ayrıca yine güneyde Suriye devleti ile de sınırı vardır. Şehir, Fırat Nehri'nin 50 km kadar batısında bulunmaktadır ve nehir Antep ile Urfa arasında geçmişte ve günümüzde idarî ve fiilî bir sınır oluşturmaktadır.

¹ İle ait coğrafi bilgiler 2010 yılı ÇED Raporundan alınmıştır. Geniş bilgi için bkz. Gaziantep Valiliği İl Çevre Ve Orman Müdürlüğü, 2010 Yılı Gaziantep İl Çed (Çevre Durum) Raporu, Gaziantep 2011, s. 25-26.

Şehrin Suriye sınırına uzaklığı düz bir çizgiyle 45 km bölgedeki tarihî merkezlerden Birecik'e 55 km, Halep'e 100 km mesafede bulunur.

Şehrin Antep adını ne zaman aldığı tam olarak bilinmemektedir. Öncelikle şehrin Roma ve Bizans devirlerindeki ismi olan Dülük (Dolice, Teluch, Telouch) kelimesi üzerinde durmak gerekir. Dülük kelimesinin ilk kökeni Latince "Iupiter Dolichenus" ifadesine dayanır. Bu ifade Hristiyanlık öncesi Roma'da tanrılarından olan Jüpiter ile Kommagene'ye ait Baal² kültürünün sentezlenmesi sonucu ortaya çıkmış bir gizem kültürünün adıdır. M.Ö. II. yüzyıldan önce bölgede Doliche ismine kitâbî kayıtlarda rastlanmaz. Benzer bir şehir isminin bugünkü Yunanistan'daki Tesalya bölgesinin kuzeyinde Selanik yakınlarında var olması Antep yakınlarındaki Doliche yerleşim biriminin isminin Tesalya'daki şehre bu İskender'in Asya Seferi sonrasında teşekkül eden Helenistik Dönemin etkisiyle verildiğini düşündürmektedir. Hatta iki şehir arasındaki isim ortaklığı Yunanistan'ın Tesalya bölgesinden Antep yakınlarındaki Doliche yerleşim birimine kolonyal göçler olma ihtimalini de ortaya koyar. Ancak bu şu an için ispatlanmış bir durum değildir (Cohen, 2006: 155-156). Zira Roma ve Bizans dönemlerinde Balkanlarda ve Anadolu'da aynı ismin birden çok şehre verilmesi çok sık görülen bir durumdur.

Anna Collar'a göre Dülük; Teşup, Zeus, Mitra ve Jüpiter Dolikhenos inançlarının kült merkezidir. Burada Hitit imparatorluk döneminde (M.Ö. 2000) gök ve fırtına tanrısı Teşup'un tapınağı mevcuttu. Hellenistik ve Roma döneminde Teşup'un işlevi aynı kalmış fakat ismi Zeus ve Jüpiter olarak değişmiştir. Romalı askerler tarafından Jüpiter Dolikhenos kültü sevilip büyük saygı görmüştür. Bu kültü çok değer veren ve Roma ordusunda görev yapan bilhassa kuzey Suriye kökenli askerler, bu

² "Baal" İbranice'de "efendi, sahip" gibi manalara gelir. Doğu Akdeniz ve Anadolu'daki değişik şehirleri temsil eden tanrılar için kullanılan bir ifadedir.

inancı Roma'ya kadar ve hatta imparatorluğun kuzey sınırlarına kadar yaymışlardır. Bu şekilde yayılan Jupiter Dolichenus inancı askerî bir tarıkata benzetilebilir (Collar, 2013: 79-92).

Dülük adıyla anılan yere Asurlular devrinde Babiğü, Bilabhi, Do-luk, Romalılar Dolichenus, Doulichia, Doliche; Bizanslılar ise Tolonbh isimleri verilmiştir (Özdeğer, 1996: 466-469). Bunun dışında Bizans kaynaklarında bölgeyi tarif etmek için Teluch ve Telouch ismi de geçmektedir.

Dülük kelimesi ve bu kelimeyle bağlantılı diğer türevlerinin hangi anlamda olduğuna dair kesin bilgilerimiz yoktur. Ancak kelimenin Dolikisthe'den geldiği tahmin edilmektedir. Dolikisthe'nin Helen kökenli bir ifade olması kesin olmamakla beraber Yunanca'daki dolikhos (uzun) ve isthmos (dar geçit, boğaz) kelimelerinden türetilecek bir kelime olması ihtimali vardır. Çünkü Dolikisthe ismi Akdeniz'de (bugünkü Antalya ilinin Kaş ve Demre ilçelerinin arasındaki kıyı şeridinde bulunan) Kekova Adasına da verilmiştir. Bu ada anakaraya çok yakın bir noktadadır ve karayla arasında bulunan denizin “dar bir boğaz” şeklinde olduğu görülür. Ancak Helen kökenli bir ifadenin M.Ö. IV. yüzyıldan evvel Güneydoğu Anadolu'da yer ismi olarak kullanılması pek akla yatkın bir durum değildir. Şu an için Dülük kelimesinin anlamına ilişkin başka bir bilgimiz yoktur. (Umar, 1993: 220-221)

Romalılar döneminde şehrin civarına verilen bir diğer isim Antiochia ad Taurum'dur (Mitchell, 1860: 64; Bouillet ve Chassang, 1867: 30). “Torosların Karşısındaki Antakya” manasına gelir. Burada kast edilen dağlar Toros Dağlarının bir parçası olarak kabul edilen Amanos Dağları olmalıdır (T.H. , 1979: 64-67).

İlk Arap coğrafyacılarının eserlerinde Dülük adı sık geçerse de şehrin isminin etimolojik kökeni dikkate alınarak Antep (Ayıntâb) adının Araplar tarafından buraya

verildiği söylenebilir. XIII. yüzyıl müelliflerinden Yâkût El-Hamevî “Aynütâb”ın sağlam bir kale olduğunu ve Dülük adıyla anıldığını yazar. Bu isim XI. yüzyıl Türk fetihleri başladıktan sonra yaygınlık kazanmıştır. Zira Haçlı seferlerinden önce bölge son bir defa daha Bizans tarafından Araplardan alınmıştır. Haçlı seferleriyle ilgili vekâyinâmelerde Hamtap, Ermeni kaynaklarında Anthaph, diğer bazı kaynaklarda ise Hantab, Entab, Hatab gibi adlandırmalara bulunur (Özdeğer, 1996: 466-469).

İlkçağa ait kaynak ve araştırmalarda Antep adı geçmez. Fakat Antep’in 12 km kuzeyinde bulunan Antep-Maraş yolu üzerindeki Dülük (Doliche) oldukça eski bir yerdir. Antep ve çevresinde ilk çağlardan beri yerleşim olduğu bilinmektedir. Gaziantep’in İslahiye ilçesine bağlı Sakçagözü kasabası tarihöncesi yerleşimlere önemli bir örnektir (Akurgal, 2005: 197).

Antik çağlarda önemli ekonomik ve siyasî faaliyetlerin yaşandığı Kuzey Suriye ile Mezopotamya’yı İç Anadolu’ya ve Akdeniz kıyılarına bağlayan yolların geçtiği yerler o devirlerde Dülük bölgesi olarak anılmaktaydı. Yine Eski ve Ortaçağlarda Dülük Irak ve Suriye’de Fırat Nehri’ni takip ederek kuzeye çıkan yolların batıya Çukurova’ya doğru yöneldiği bir kavşak noktası ve aynı zamanda Halep’ten Maraş’a doğru giden yolların bir geçiş noktasıydı (Özdeğer, 1996: 466-469).

M.Ö. 1800-1200 yıllarına kadar hüküm süren Hitit Devleti’nin sınırları Dülük ve çevresini de içine almaktaydı. Bilhassa Gaziantep’in 38 km güneydoğusunda Fırat Nehri’ne çok yakın bir noktada bulunan ve bugün bir ilçe merkezi konumunda olan Karkamış, Hititler döneminde mühim bir yerleşim birimidir. Güneydoğu Anadolu’da kurulan Geç Hitit devletlerinden biri de merkezi Karkamış olan Karkamış Krallığıydı. Gaziantep’in Karkamış ilçesi ile Türkiye-Suriye sınırının hemen karşısında bulunan bir Suriye şehri Carablus’u kapsayan bu bölge Geç Hitit devletlerinden en önemlilerinden

birine ev sahipliği yapmıştır (Trevor, 2012: 83-89). Bölge daha sonra Suriye'nin kuzeyinde kurulan Hitit şehir devletlerinin, ardından da Asurluların hâkimiyetine girdi. M.Ö. 612 yılında Babilliler ile ittifak halinde olan Med Kralı Keyaksar Asurlular'ı mağlûp edip Nînevâ'yı (Ninova) aldı. Bu mağlubiyetten iki yıl sonra M.Ö. 610'da Med-Babil ittifakı Asurluları bu kez Harran'da mağlub etti (Eggenberger, 1985: 306). Beş yıl sonra M.Ö. 605 yılında Med-Babil ittifakı Mısır Firavunu Necho'nun ordusunu Karkamış'ta hezimete uğratarak Mısır'ın Dülük bölgesi ve çevresindeki varlığına son verdi (Evans, Forrest ve Gibbons, 2011: 26). M.Ö. 334'te Asya seferini yapan Makedonya Kralı Büyük İskender İssus Savaşı'nda Pers Kralı 3. Darius'u yenerek Dülük ve bölgesini de ele geçirdi (Eggenberger, 1985: 202-203). İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu dağılmaya başlamıştı. M.Ö. 323'ten M.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı'na kadar Kuzey Suriye bölgesi ile beraber Antep ve çevresi de İskender İmparatorluğu'nun bir parçası olan Antigonos Krallığı'nın idaresinde kaldı. İpsos Savaşı'nda galip gelen Selevkoslar Kuzey Suriye'nin hâkimiyeti için Mısır merkezli olarak kurulan Ptoleme Krallığı ile rekabete girişti. Bu mücadelenin sonucunda Kuzey Suriye Selevkoslara, Güney Suriye ve Filistin ise Ptolemelere kaldı. Bu şekilde Antep ve çevresinde Selevkos hâkimiyeti başladı (Cohen, 2006: 24). M.Ö. 168 yılındaki Pydna Savaşında Antigonoslar Romalılara yenilerek yıkılış sürecine girdiler. M.Ö. 64 yılında Romalı komutan Pompey karmaşa içinde bulunan Selevkosları yenilgiye uğratarak Suriye ve Güneydoğu Anadolu bölgesini Roma İmparatorluğu'nun topraklarına kattı. Romalılar döneminde şehir ve çevresi Suriye Eyaleti'ne (Provincia Syria) bağlı olarak yönetildi (Sartre, 2005: 37-40). Roma İmparatorluğu devrinde bölge zaman zaman Sâsânî-Roma mücadelesinde çatışma bölgesi oldu. M.S. 252 yılında iki devlet arasında

yaşanan Barbalissos³ Savaşı'nı kesin bir şekilde kazanan Sâsânî hükümdarı Şapur'un komutasındaki Sâsânî ordusu Maraş, Zeugma ve Doliche (Dülük) civarına saldırılarda bulunmuştur (Potter, 2004: 248). Bununla beraber bu çatışmalara rağmen bölge genel olarak Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır. Antep ve çevresi Roma devrinde önemli ticaret yollarının geçtiği bir yer olmuştur. Özellikle Fırat kıyısında bulunan ve günümüzde Antep'in Nizip ilçesi sınırları içinde yer alan Zeugma antik kenti nehir boyunca yapılan ticarî faaliyetlerin icra edildiği ve ticarî eşyaların devletin diğer bölgelerine yollandığı yerlerden biri olmuştur (Beate, Winter, 2007: 153,196,199). M.S. 395'ten itibaren de Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle beraber Bizanslılar bölgeye hâkim oldular. 395 yılından 398 yılına kadar Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya akınlarda bulunan Hun savaşçılarının Antep ve çevresine kadar geldikleri bilinmektedir (Greatrex, Lieu, 2005: 17). 395 yılından bölgenin Arapların eline geçmeye başladığı 637 yılına kadar Bizans hâkimiyeti sırasında Dülük ve yöresi doğu sınır bölgesinin önemli bir mevkiini teşkil etmekteydi. İslâm'ın dünya sahnesine çıkışından önce bölge sık sık Bizans-Sâsânî çatışmalarının sahası olmuştur. 540-613 yılları arasında devam eden Sâsânî-Bizans Savaşları sırasında Sâsânî orduları Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmında Bizans egemenliğini zayıflatarak Fırat Nehri'ni geçmişler ve sonrasında Dülük ve Antakya civarlarına kadar ulaşmışlardır (Greatrex, Lieu, 2005: 104,189). Bu durum Dülük ve çevresinin İslâm fetihleri öncesinde de devamlı olarak büyük devletler arasındaki savaşlarda bir sınır hattını oluşturduğunu bize göstermektedir. Tarih boyunca Mısır, Suriye ve İran'da kurulmuş devletlerin Anadolu'da kurulan devletlere karşı mücadelesinde bölge sık sık el değiştirmiştir ve bu istikrarsız durum İslâm fetihlerinden Osmanlı fethine kadar devam edecektir.

³ Savaşın yaşandığı bu mevki Gaziantep'in 190 km kadar güneydoğusunda Suriye topraklarında ve Fırat Nehri kıyısındadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmamızda doğuda ve batıda bölgeyle ilgili yazılan te'lif ve tetkik eserleri inceledik. İslâm devletlerini kapsayan dönemlerle ilgili olarak esasen İslâm öncesi dönem ve Haçlı seferleri ile ilgili olarak Batılı tarihçilerin yazdığı eserlerden faydalandık. Aynı şekilde Eyyûbî, Moğol ve Memlûk devirleri hakkında da batıda yazılmış eserlerden faydalandık.

Erken Ortaçağ Avrupa'sını siyasi olarak ele aldığımız birinci bölümde faydalandığımız eserlerden bazılarını zikredeceğiz. İlk İslâm fetihleri döneminden bahsederken Ahmed b. Yahya El-Belâzurî'nin yazdığı ve Mustafa Fayda tarafından dilimize kazandırılan Fütûhu'l-Büldân isimli eserden faydalandık. İbnü'l-Esîr'in El Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi isimli eserinin ikinci cildini ve Ömer Rıza Doğrul'un tercüme ettiği Abû'l-Farac Tarihi yine kullandığımız kaynak eserler arasında bulunmaktadır. Urfalı Mateos'un Vekayinâmesi yine Arap hâkimiyetinden Bizans hâkimiyetine ve onlardan da Türk hâkimiyetine geçişi sırasında bölgede yaşanan olaylar hakkında bilgiler içermektedir. Selçuklu tarihiyle ilgili kısımlarda Süryani Mihael'in Süryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi (1042-1195) isimli eserinden, Ali Sevim'in dikkatimize sunduğu Azimî Tarihi'nden ve İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarih-i Haleb Adlı eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler başlıklı makalesinden faydalandık.

Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, Brill İslâm Ansiklopedisi (Encyclopaedia of Islam) ve The Crusades: An Encyclopedia isimli eserlerde şehrin tarihiyle alakalı olarak muhtelif maddeleri yazan M. Canard, Claude Cahen gibi tarihçilerden yararlandık. Bilhassa Claude Cahen'in bazı çalışmalarında Kuzey Suriye'ye ağırlık vermesi Ayıntâb tarihi konusunda bize ışık tuttu.

Steve Runciman'ın *A History of the Crusades* isimli eseri Haçlı Seferleri döneminde Ayıntâb ve çevresindeki olaylar hususunda temel kaynağımız oldu.

Memlûk ve Dulkadirli dönemini incelerken Altan Çetin'in Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı ve Refet Yinanç'ın Dulkadir Beyliği isimli eserleri temel başvuru kaynağımız oldu.

YÖNTEM

Çalışmaya şehrin tarihiyle ilgili ansiklopedi maddelerini okuyarak başlandı. Bu süreçte başta Gaziatep Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi faydalandığımız kütüphanelerdir. Bunların yanı sıra Gaziatep Üniversitesi'nin öğrencilerine sunduğu e-kütüphane sayesinde birçok kaynağa kolayca ulaşma imkânına sahip olduk.

Tezi yedi ana başlık altında ele aldık. Birinci bölümde, çalışmanın daha iyi anlaşılması amacıyla Gaziantep şehrinin coğrafi konumu, şehrin o dönemki ismi olan Dülük ve daha sonra kullanılan ismi olan Ayıntâb kelimeleri kökenlerini incelendi ve İslâm fetihlerine kadar olan dönemde şehrin tarihi kısaca ortaya kondu.

İkinci bölümde ilk İslâm fetihlerinden Selçuklulara kadar olan yaklaşık dört asırlık bir dönemde şehrin tarihi incelendi. Dört Halife, Emevî, Abbâsî, Hamdânî ve Mirdâsî devletlerinin şehre hükmedişi ve bu devletlerin Bizans ile mücadeleleri temel hareket noktamız oldu.

Üçüncü bölümde Selçukluların bölgeye gelişinden Haçlı Seferlerine kadarki kısa zaman dilimini ele alındı. Bu dönemde şehir ve çevresindeki Türk-Ermeni-Bizans mücadelelerine değinildi.

Dördüncü bölümde ilk iki Haçlı Seferi sırasında Ayıntâb ve çevresinde Haçlılar ve Müslümanlar arasında ve her iki grubun kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri anlatıldı.

Beşinci bölümde XII. yüzyılın ortalarında şehrin yeniden Türkiye Selçuklularının eline geçişi ve şehrin Türkiye Selçukluları ile Eyyübîleri arasındaki savaşlara sahne oluşu irdelenmiştir.

Altıncı bölümde Moğolların Anadolu ve Suriye'yi istilası ve bu istila sırasında Ayıntâb ve çevresinin işgali ve Memlûklerin bu işgale karşı ortaya koyduğu direniş ve nihayet XIII. yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki Moğol varlığının sona erişi anlatılmıştır.

Yedinci bölümde şehrin Memlûkler ile Maraş-Elbistan merkezli Dulkadir Beyliğı arasında bir mücadele alanı haline gelişi anlatılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren bu mücadeleye Osmanlı Devleti de dahil olmuştur.

Sekizinci bölümde ise Memlûk döneminde Ayıntâb şehrinin stratejik konumu ve idarî yapısı kısaca anlatılmış ve kısaca Ayıntâb Kalesi'nden bahsedilmiştir.

Ekler kısmında şehrin değışik devirlerdeki haritalarını kullanarak devletler arası mücadelelerdeki konumu ortaya konulmaya çalışıldı. Genel değerlendirmelerde bulunduğumuz sonuç bölümü ile çalışmamız sona erdi.

TEZİN AMACI

Tezimizin yazılışında Güneydoğu Anadolu'nun en gelişmiş ve büyük şehri olan Gaziantep'in Ortaçağ dönemindeki tarihi hakkında derli toplu bir çalışmanın olmayışı önemli bir etken olmuştur. Şehrin söz konusu dönemde bugünküne nispetle daha küçük bir şehir oluşu ve etrafında Halep gibi daha büyük şehirler bulunması ve günümüzde kalabalık bir şehir olmasına rağmen yüzölçümü bakımından küçük oluşu buranın tarihinin araştırılmasını güçleştirmiştir. Buna ilaveten sık sık el değiştiren bir yer olması ve sınır bölgesi hüviyetine sahip oluşu şehirde tarih boyunca sabit siyasî ve idarî yapıların oluşmasını mani olmuştur.

Çalışmamızı yaparken bu engelleri de dikkate alarak şehrin tarihini araştırmaya çalıştık. Sadece şehrin tarihini değil şehri etkileyecek mesafede bulunan diğer yerlerin tarihini de ortaya koymayı amaçladık. Zira ilk İslâm fetihleri dönemini araştırırken doğrudan şehrin tarihini ortaya koyan ayrıntılı bilgiler bulmak zordur. Daha ziyade etrafındaki şehirlerde meydana gelen olayları anlatarak şehrin siyasî tarihini konumlandırmaya çalıştık.

1. BÖLÜM: İLK İSLÂM FETİHLERİNDEN SELÇUKLULAR DEVRİNE KADAR AYINTÂB

1.1. İSLÂM'IN DOĞUŞU VE BİZANS'LA İLK MÜCADELELER

610 yılında İslâm'ın doğuşundan önce Araplar Ortadoğu'daki siyasî mücadelelerde belirleyici bir rol oynamaktan uzak bulunmaktaydı. Arabistan'ın iç ve güney kısımlarının kuzeydeki olaylarla çok ilgili olmadıkları ve ticarî faaliyetlerinin zarar görüp görmemesi ile ilgilendikleri görülmektedir. Kuzey Arabistan'daki Arap kabilelilerinin Bizans ile Sâsânîler arasındaki mücadelede sadece taraf olmak özellikleri vardı.

İslâm'ın doğduğu yıllarda Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları arasında Kafkaslar, Anadolu, Mısır, Mezopotamya ve Filistin'de 602'de başlayıp ve 628'e kadar süren şiddetli bir savaş yaşandı. Uzun süre savaşın büyük bölümünde Sâsânîlerin Bizans karşısında üstün olduğu görülür. Kilikya ile Mısır arasındaki bütün Doğu Akdeniz şeridi Sâsânî istilasına uğramıştır. Antakya, Kudüs gibi Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan şehirler Sâsânîlerce işgal edilmiş, büyük katliamlar yaşanmıştır. Hatta Sâsânîlerin desteğindeki bir Avar ordusu 626 yılında Balkanlar üzerinden gelerek İstanbul'u kuşatmıştır. Kûr'ân-ı Kerîm'deki Rûm Sûresi'nin bu savaşın ileriki aşamalarında Bizans galibiyetini haber vermesi o dönemde Mekke'de müşriklerin baskısı altında yaşayan Müslümanlar için moral kaynağı olmuştur. Zira Müslümanlar putperest saydıkları Sâsânîlerin, ilahî bir dinin mensupları saydıkları Hristiyanlara karşı galip gelmesinden üzüntü duymuşlardı.

Sâsânî-Bizans savaşı sırasında Sâsânîler 613 yılında Antakya'yı almış ve bu işgal sırasında Edessa (Urfa) üzerinden Antakya'ya geçen Sâsânî ordusu Dülük ve

çevresini de işgal etmiştir (Kaegi, 2003: 75-77). Yine 625 yılındaki Sâsânî askerî harekâtı Doğu Anadolu'da yoğunlaşmış ve Bizans ordusunu yenen Sâsânîler Dülük ve çevresinden geçerek Tarsus ve Toros geçitlerine (Kilikya Kapıları) kadar ulaşmışlardır (Kaegi, 2003: 75-77).

Müslüman Araplar ile Bizans arasındaki ilk askerî mücadele 629 yılının Eylül ayında yapılan Mute Savaşı'dır. Bugünkü Ürdün'de Ölü Deniz'in hemen doğu tarafında yaşanan bu savaşta Müslümanların Bizans Ordusu karşısında galibiyet kazanamamıştır ama üstün Bizans kuvvetleri karşısında İslâm Ordusu'nun tam bir hezimete uğramadan geri çekilmesi de kayda değer bir askerî olaydır (İbnü'l-Esîr, II,1985: 217-221, Kaegi, 2003: 75-77). Mute Savaşı'nın Mekke'nin fethinden daha önce yaşanması da Araplar'ın Filistin ve Suriye hakkında ilerideki niyetleri hakkında aydınlatıcıdır.

Mute'den sonra Müslümanlar Arabistan içlerindeki savaşlarla meşgul olmuş ve 632'de Hz. Peygamber'in vefatını müteakip Hz. Ebûbekir İslâm'ın ilk halifesi olmuştu. İslâm'dan dönen kabileleri itaat altına alan Hz. Ebûbekir Sâsânîler ve Bizans'a karşı savaşlara başlamıştır. Bu manada Bizans ile İslâm Devleti arasındaki ikinci ciddi mücadele 634 yılının Temmuz ayındaki Ecnadeyn Savaşı'dır. Halid b. Velîd komutasındaki İslâm ordusu Bizanslıları yenilgiye uğratmıştır ve Suriye Arap istilasına açık bir duruma gelmiştir. Aynı yılın Eylül ayında Dımaşk (Şam) şehri Müslümanların eline geçti. 635 yılında Müslümanların Yermük Zaferi⁴, Suriye'deki Bizans hâkimiyetini daha da zayıflatmıştır (İbnü'l-Esîr, II,1985: 369-394). Araplar karşısında üst üste yenilgiler alan Bizans İmparatorluğu 637/638 yıllarında Kudüs, Halep, Humus,

⁴ Yermük Savaşı'nın tarihi konusunda İslâm ve Bizans kaynaklarındaki farklılıklar bulunmaktadır. Savaşın tarihi konusunda değişik kaynaklarda 634, 635 ve 636 yılları zikredilmektedir. Ancak Hz. Ömer devrinde olduğuna şüphe yoktur.

Kınnesrin ve Antakya'yı da kaybederek daha büyük bir moral bozukluğu yaşadı (Kaegi, 1992: 67,146).

1.2. ŞEHİR VE ÇEVRESİNİN MÜSLÜMANLARIN ELİNE GEÇMESİ

Ortaçağlarda Ayıntâb ve çevresi zaman zaman Anadolu'nun bir parçası olmaktan ziyade coğrafi olarak Suriye'nin Anadolu'ya doğru sokulan bir parçası olarak kabul edilmektedir. Yukarıda bahsi geçen İslâm fetihlerinden sonra bugünkü Suriye topraklarını kapsayan alan Müslümanların eline geçmiş kabul edilebilir. Ancak Halep'in kuzeyinde güneyden gelebilecek saldırıları engelleyebilecek coğrafi bir engel mevcut değildir.

637 yılının son aylarında Kuzey Suriye'deki Arap askerî harekâtından genel olarak sorumlu olan komutanlar Halid b. Velîd, Ebû Ubeyde b. El Cerrah ve İyaz b. Ganem idi. İyaz b. Ganem, Ebû Ubeyde'nin emri altında bulunuyordu. Ayıntâb'ın güneyindeki Azez ve Kurus şehirleri teslim olmak suretiyle İslâm egemenliğini kabul ettiler.⁵ Bu bölgelerin sulh yoluyla İslâm devletinin otoritesini kabul ettikleri anlaşılıyor.

637 yılının sonları veya 638 yılının başlarında yine Ebû Ubeyde'nin emriyle daha kuzeye doğru hareket eden İyaz b. Ganem, Dülük ve Ra'ban'ı da İslâm topraklarına katmıştır. İşte Gaziantep ve çevresinin Müslümanlar tarafından ilk defa fethi böyle olmuştur. Bu iki şehrin de yine sulh yoluyla teslim olmayı kabul ettiğini görüyoruz. Teslim olmalarının dışında bu iki şehir ahalisine Rum (Bizans) ordusunun hareketlerini takip etmeleri ve bu konuda Müslümanlara istihbarat sağlamaları şartı koşulmuştur (El-Belâzurî, 1987: 214, İbnü'l-Esîr, II, 1985: 454-456). 638 yılının sonbaharında Halid b. Velîd önemli bir Bizans garnizonunun bulunduğu Maraş'ı

⁵ Birbirine yakın mesafede bulunan her iki şehir de Türkiye-Suriye sınırın Suriye tarafında bulunmaktadır ve Gaziantep'in yaklaşık 60 km güneybatısında bulunmaktadır.

(Şehrin o dönemdeki ismi “Germanicia”dır) kuşattı ve teslim aldı (Gündüz, 2001: 192). Maraş o zamandan itibaren İslâm-Bizans çatışmasının önemli noktalarından biri haline gelmiştir.

1.3. BİZANS-ARAP SINIRINDA AVÂSİM BÖLGESİNİN OLUŞMASI

İslâm devrinde yine bir sınır bölgesi vasfı taşıyan Antep ve çevresinde Arap-Bizans mücadeleleri devam etti. Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonraki bir asır içinde Ayıntâb ve çevresi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Zira bu bölgede sivil yerleşimlerden ziyade askerî amaçlı yerleşimler görülmektedir.

Müslümanların Bizans’a karşı kazandığı başarılarla rağmen Bizans İmparatorluğu o devrin en güçlü askerî varlığı olma özelliğini sürdürüyordu. Müslümanların Anadolu’da yaptığı akınlar Bizans’ı zor durumda bıraksa da kalıcı fetihlere dönüşmemiştir. Bizans için de Suriye her ne kadar kaybedilmiş olsa da her zaman için geri alınması gereken bir yer olarak algılanmıştır. Müslümanlar Anadolu içlerinde (Güneydoğu Anadolu haricinde) kalıcı fetihler yapamadığı gibi Bizans İmparatorluğu’nun X. yüzyılın sonlarına kadar Suriye’yi kısmen de olsa geri alma hayali de gerçekleşmemiştir. Bu durum Emevî-Abbâsî İslâm devletleri ve Bizans arasında geniş bir sınır bölgesi oluşmasına sebep olmuştur. Bu geniş sınır bölgelerine "Avâsım" denir ve kendi içinde bölündüğü kısımlara da "sugûr" adı verilir.

Öncelikle bu iki kavramı incelememiz gerekir. Avâsım Arapça sözlüklerde “korumak, engel olmak; sığınmak” anlamındaki “asm” (مصع) kökünden türeyen "âsime"nin çoğulu olup “koruyanlar, müstahkem mevkiiler” demektir. Bu bölgeler Bizans topraklarına yapılan saldırılar için ve Bizans’ın saldırılarına karşı koruma sağlamak için kullanılan askerî üsler olarak tanımlanabilir (Yıldız, 1991: 111-112). “Sugûr” kelimesi (السُّغُور) ise sözlükte “geçit, düşman saldırısına açık yer, sınır” gibi

anlamlara gelen “Es-sagr” kelimesinin (ال سغر) çoğuludur ve dârü'l-islâm adı verilen İslâm ülkesiyle dârü'l-harb denilen gayri müslim ülkeleri birbirinden ayıran sınır bölgelerine ve geçiş noktalarına verilen addır. Esasen "sugûr" kelimesi Müslümanların sadece Bizans'la Anadolu'daki sınırlarını değil aynı zamanda Hindistan, Afganistan, Kafkaslar, Güney Mısır, İspanya'daki (Endülüs) kara sınırlarını ve Aden, Kuzey Afrika'nın Akdeniz ve Atlantik kıyılarını içine alan deniz sınırlarını da ifade eden bir kelimedir. Hz. Ömer devrinde İslâm ordularının yaptığı fetihlerle İslâm-Bizans hududu Kilikya'dan doğuya doğru uzanan Toros Dağlarına kadar dayanmış bulunuyordu. En azından uzun bir süre için Suriye'nin Bizans tarafından geri alınması veya saldırıya uğraması söz konusu olmamıştır. Sugûrü'-ş-Şâmiyye ve Sugûrü'l-Cezîriyye olmak üzere ikiye ayrılan bu saha Tarsus'tan başlayarak Adana-Massisa (Misis)⁶-Maraş-Malatya hattını takip ederek doğuya doğru Fırat'a kadar uzanıyordu. Birinci sugûrun merkezi Maraş⁷, ikincinin ise Malatya idi. İslâm-Bizans mücadelesinde önemli rol oynayan bu şehirler askerî yolların birleştikleri yerlerde ya da önemli geçitlerin⁸ girişlerinde yer alıyordu ve idarî bakımdan Suriye'deki Kınnesrîn ordugâhına bağlıydı. Hârûn Reşîd 786-787 yıllarında askerî bölgeleri yeniden yapılandırırken Kınnesrin cündünü (Cünd askerî bölge anlamındadır) müstakil hale getirmiş ve bu bölgeye Avâsım denmeye başlamıştır. Sınırın en uç kısımlarına “dış ülke” anlamında “devahî” ismi de verilmiştir

⁶ Misis, Ayıntâb'ın 155 km batısında bugünkü Adana ilinin sınırları içinde kalan tarihî bir merkezdir.

⁷ Tarsus da ileri bir karakol olarak bu sugura zaman zaman merkezlik yapmıştır.

⁸ Bu geçitlerin en önemlileri Tarsus ve Adana'yı İç Anadolu'ya bağlayan Kilikya Geçitleri ve Hades Geçididir. Hades (Göynük) Geçidi Ayıntâb'ın 72 km kadar kuzeyinde bulunmaktadır. Günümüzde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Çağlayancerit ilçeleri arasındaki ovanın kuzeyindeki boğazın Ortaçağlardaki ismidir. Müslümanlar ile Bizans arasındaki savaşlarda bu geçidin çok önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Bu nokta Halep-Dülük-Elbistan-Kayseri güzergâhının üzerinde bulunmaktadır. Buradaki yerleşim birimi birkaç kere yakıldığı için yanık anlamında Göynük de denmiştir. Suriye'ye saldıran Bizans ordularının ve İç Anadolu'ya akınlarda bulunan Arap ordularının en çok kullandığı güzergâhlardan biridir. Bkz. İlyas Gökhan, Selim Kaya; İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş, Kahramanmaraş 2008, s.67

(Canard, 1986a: 761-762, Bosworth, 2000: 446-449, Avcı, 2009: 473-474). İbn Hurdazbeh 846 yılında Abbâsîler ile Bizans arasındaki sınır kalelerini sayarken Tarsus, Anavarza, Harûniye, Karakilise, Keysun, Samsat, Malatya, Maraş, Zibatra, Hades, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kurus kalelerinin yanısıra Dülük ve Ra'ban'ı (Araban) şehirlerini saymaktadır. Bu şehirler Abbâsîlere aitti. Buna karşılık Bizans da Silifke'den Giresun'a kadar uzanan bir hattı Araplara karşı savunma çizgisi olarak tahkim etmiştir (Gökhan, Kaya, 2008: 75).

Antep ve çevresi önceden başkenti Maraş olan Sugûrû'ş-Şâmiyye'ye ve ileride Hârûn Reşîd döneminde Kınnesrin merkezli olan Avâsım'a bağlı olarak kalmıştır. Aynı dönemde Antep ile birlikte Ra'ban (Araban)⁹, Kurus, Tizin, Menbiç (Hârûn Reşîd devrinde Avâsım'ın başkenti olarak belirlenmiştir) şehirleri de Avâsım'ın sınırları içine alınmıştır. Zira Sugûrû'ş-Şâmiyye ve Avâsım bölgeleri doğu-batı doğrultusunda Tarsus'tan başlayıp Fırat Nehri'nin batı kıyılarında bulunan ve Antep'in 110 km kadar kuzeydoğusunda bulunan Samosata (Sümeysat-Samsat) kadar uzanır. Kuzeyde ise Maraş-Malatya arasındaki bir çizgiye kadar uzanır. Avâsım'ın hududu güneyde Kınnesrin'in hemen güneyine kadar uzanır.

Hız. Ömer döneminde Bizans'ın uğradığı yenilgiler sebebiyle Avâsım bölgesinde Heraclius tarafından insansızlaştırma politikası uyguladığını görüyoruz. Bundan maksadı ise, geride bırakılan bölgelerde İslâm ordusunun mamur bir yere rastlamamasıydı. Araplar tarafından "Ceracime" olarak adlandırılan yerel ve düzensiz askerî güçler dışında kalan garnizonlar ve Hristiyan halk geri çekilmekte olan Bizans ordusuyla beraber Anadolu'nun içlerine göç ettirilmiştir. Sonraki asırlarda da burada devam eden Arap-Bizans çatışmaları buralarda sivil yerleşmelerden ziyade askerî

⁹Gaziantep'in Araban ilçesi. İl merkezinin 63 km kuzeydoğusundadır. Fırat Nehri'ne 27 km uzaklıktadır.

amaçlı yerleşmelerin bulunmasına neden olacaktır. Zira karşılıklı saldırıların hemen hemen hiç durmadığı bu bölge güvenilir kabul edilmemiştir. Yani bu bölgeler günümüzde kullanılan bir tabirle bir çeşit “tampon bölge” haline gelmiştir (Gökhan, Kaya, 2008: 82).

Bölge çatışmaların yanı sıra Bizans ile Araplar arasında barış müzakerelerinin ve esir değişimlerinin de yapıldığı bir yer olmuştur. Kaleler ve şehirler sık sık el değiştirmiş, saldırılarda tahrip olan kaleler sık sık tahkim ve tamir edilmiştir. Bölgede sivil yerleşim az olmakla beraber mevcut nüfusun çoğu Araplardan, kısmen yerel Hristiyanlardan oluşmaktadır. Ayrıca Hindistan menşeli Sayâbice ve Zutlar da bölgenin çeşitli yerlerine yerleştirilmişlerdi. Abbâsî halifelerinden Mansur ve Hârûn Reşîd devirlerinde Türkler de askerî amaçlı olarak bu bölgeye yerleştirilmiştir (Yıldız, 1991: 111-112).

1.4. BİZANS'IN AYINTÂB VE ÇEVRESİNİ YENİDEN İŞGALİNE KADAR AVÂSİM'DA ASKERÎ FAALİYETLER (638-746)

Müslümanlar tarafından fethedildikten sonraki yüzyıl içinde Anadolu içlerine yapılan İslâm akınları şiddetlenmiştir. Bu sebeple Bizans savunmada kalmıştır. Ayıntâb ve çevresi Müslümanların elinde kalmıştır. Ancak o dönemde bu bölge askerî bir bölge haline dönüştüğü ve küçük bir yerleşim yeri olduğu için şehir ve çevresindeki askerî ve siyasî gelişmeler hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Bu sebeple şehrin yakın çevresinde gerçekleşen olaylara ve genel olarak Emevî-Bizans ilişkilerine değineceğiz.

639 yılında önceden Dülük ve çevresini fetheden İyaz b. Ganem Urfa, Harran, Nusaybin, Diyarbakır ve Samsat'¹⁰ Bizanslılardan aldı. 646/647 yılında Şam Valisi

¹⁰Adıyaman'ın Samsat ilçesi. Gaziantep'in 113 km kuzeydoğusunda Fırat'ın batı sahilindedir.

Muaviye, Kilikya'daki bazı muhkem mevkilere saldırdı. İç Anadolu'ya kadar seferler düzenledi. Kayseri ve Afyon yakınlarındaki Amorium'u ele geçirdi. 648 yılında Suriye'nin batı kıyılarında bir donanma oluşturan Muaviye Kıbrıs'a sefer düzenledi.

Hz. Osman devrinde 650 yılından itibaren başlayan iç karışıklıklar Bizans'a karşı yapılan askerî harekâtın aksamasına sebep olmuştur. Nitekim Şam Valisi Muaviye bu çerçevede 651 yılında Bizans İmparatoru II. Constans ile bir barış antlaşması imzalamıştır. 654 yılında Muaviye denizden Kıbrıs ve Girit'e saldırmışsa da Hz. Osman'dan sonra halife olan Hz. Ali ile mücadeleye girişen Şam Valisi, 659 yılında Bizans ile yeni bir antlaşma yapmış hatta bu antlaşma ile Muaviye Bizans'a yıllık vergi vermeyi de kabul etmiştir (Treadgold, 1997: 312-315).

Halid b. Velid tarafından fethedilerek tahrip edilen ve Ayıntâb'ın yaklaşık 70 km kadar kuzeybatısında bulunan Maraş Kalesi Bizanslılar tarafından kısa süreliğine geri alındı. Kale 651'de Araplar tarafından yeniden alındı ve Muaviye'nin talimatıyla tarafından yeniden tahkim edildi. Muaviye Maraş'ı Anadolu'ya yapılacak seferler için bir üs olarak kullanmayı hedeflemiştir. Muaviye ile Hz. Ali arasındaki mücadele sırasında Bizans'ın Maraş'a saldırarak yeniden ele geçirmesi de bu bölgenin önemini ortaya koyar (Gökhan, Kaya, 2008: 78-79).

674-678 yılları arasında Emevîler İstanbul'u kuşatmalarına rağmen alamamışlar ancak Bizans üzerindeki baskılarını artırmışlardır. Arap donanması Marmara'da ve Ege'de Bizans'a saldırılar düzenlerken bir başka Arap ordusu 673 yılında karadan Kilikya ve Tarsus'u ele geçirdi. Bu fetihlerden sonra Kilikya ve Suriye'yi birbirinden ayıran Amanos Dağlarında yaşayan ve yerli Hristiyanlardan oluşan Mardaiteler (Ceracime) tamamen Arap topraklarıyla çevrili hale geldikleri için yakınlardaki Arap arazilerini yağmalama ve Şam'daki Emevî idaresine başkaldırma ihtimalleri ortaya

çıkmiştir. Bunların bir kısmı güneye göç ederek Lübnan ve Filistin'e yerleşmiş ve bazıları da Emevî idaresine karşı isyan etmiştir. Muaviye Bizans karşısında uğranılan yenilgiler ve Amanoslardaki Ceracime isyanlarından dolayı 679 yılında Bizans ile yeni bir antlaşma yapma ihtiyacı hissetmiştir.

680'de Muaviye'nin ölümü ve Yezîd'in Hz. Hüseyin'i iktidarına bir tehdit olarak görerek dikkatlerini Irak'a çevirmesi ve Kuzey Afrika'daki kimi meseleler Bizans'ın Araplar karşısında elinin daha da serbest olmasına neden olmuştur. Yezid'in 683'te ölmesinden sonra da devam eden iç karışıklardan istifade eden dönemin Bizans İmparatoru IV. Konstantin 685 yılında Kilikya'yı Araplardan geri almıştır. 686 yılında yeni Bizans İmparatoru II. Jüstinyen ile Emevî halifesi Abdülmelik arasında yapılan antlaşmaya göre Bizans İmparatoru Lübnan ve Amanos dağlarında yaşayan ve Emevîlerin başını ağrıtan Ceracime Hristiyanlarını buldukları yerden çekerek Bizans topraklarında yerleştirmeyi kabul etmiştir. 694 yılında Emevî Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan kısmen kurtulmasını sağlayan Halife Abdülmelik, Kilikya bölgesine saldırarak buradaki mahallî Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır.

İmparator III. Tiberyus devrinde imparatorun kardeşi Heraclius komutasındaki bir Bizans ordusu 698 yılının sonlarında Avâsım bölgesine girerek Kuzey Suriye'yi istilaya niyetlenmiş, Antakya'dan üzerine gönderilen bir Arap ordusuna ağır zayıat verdirmiş ve Ayıntâb'ın kuzeydoğusundaki Samosata'ya kadar yerlerde akınlarda bulunmuştur. Buna mukabil Emevîler de 700 yılında Doğu Anadolu'daki Bizans şehirlerine ve 703-704 yıllarında da tekrar Kilikya'ya saldırmışlardır (Treadgold, 1997: 333-339).

Sonraki yıllar içinde Arapların Maraş ile Malatya arasında bulunan Darend ve Elbistan gibi şehirleri de fethettiğini görüyoruz. 717 yılında tahta çıkan ve aslen Maraşlı

olan imparator III. Leo imparatorluğun ilk aylarını İstanbul'a yönelen ikinci bir Arap kuşatmasına karşı koyarak geçirdi. Öte yandan Leo'nun Emevîlerin desteğiyle tahta çıktığı ve ikonoklazm (tasvir kırıncılık) hareketini de İslâm-Arap etkisiyle başlattığı da söylenmekteydi.

717-718 yıllarında devam eden Emevî kuşatmasına karşı başarılı bir savunma yapan III. Leo karşı saldırıya geçerek Emevîlerin Suriye'nin Laodicea (Lazkiye) limanına saldırarak karşılık verdi. Arapların Anadolu'ya ve Kilikya'ya karşı yaptıkları karşı saldırılar karşısında İmparator Leo Arapların bir diğer düşmanı olan Hazar Hakanı'nın desteğini sağlamak için 733 yılında hakanın kızı Çiçek Hatun'la oğlu Konstantin'i evlendirdi (Treadgold, 1997: 346-354).

741 yılında Bizanslıların yeniden Maraş yakınlarına kadar saldırdıklarını görüyoruz ancak bu saldırıda başarılı olamamışlardır. 741 yılında ölen III. Leo'nun yerine oğlu V. Konstantin (741-775) tahta çıkmıştır. Konstantin 746 yılında Maraş ve Ayıntâb'a saldırarak her iki şehri de Bizans topraklarına katmıştır. Maraş'ın sık sık el değiştirdiği tarihî kaynaklarda sabitse de Ayıntâb ve çevresinin İslâm fetihlerinden beri ilk defa Bizans tarafından geri alındığını görüyoruz. Bu sırada Emevîlerin son halifesi II. Mervan (744-750) Humus ve çevresinde çıkan bir isyanı bastırmakla meşgul olduğundan Ayıntâb-Maraş bölgesini istila eden Bizans ordusuna karşı koyamadı. Bölgeyi sulh yoluyla teslim alan Bizanslılar burada yaşayan Müslümanları El-Cezîre ve Suriye bölgelerine doğru gitmeye zorladı. Daha da güneye inen Bizans İmparatoru bölgedeki Hristiyanlar içinde akrabaları olduğu gerekçesiyle burada yaşayanların bir kısmını Trakya'ya göç ettirdi. Humus ve çevresindeki isyanı bastıran II. Mervan Ayıntâb ve Maraş'ı Bizans'tan geri aldı. Bizanslıların Maraş'ı tekrar almalarına rağmen El-Velîd b. Hişam Bizans ordusunu Maraş ile Antakya arasındaki Amik ovasında bir

kere daha yenerek bölgenin kontrolünü yeniden ele geçirdi. Bizans Ordusu Emevî Devleti'nin Abbâsîleri yıktığı 750 yılında Maraş ve çevresini yeniden ele geçirdi. Bu sırada Ayıntâb ve çevresi de Bizanslıların eline geçmiş olmalıdır (Gökhan, Kaya, 2008: 78-79).

1.5. ABBÂSÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN HAMDÂNÎLERİN KURULUŞUNA KADARKİ DÖNEMDE AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Abbâsîler, Emevîlerin yıkılış sürecinde bir süre Bizans'ın Anadolu ve Kuzey Suriye'ye yaptıkları saldırılara cevap veremediler. Abbâsî Devleti iç meselelerini çözdükten sonra Avâsım bölgesinin emniyetine çok önem vermiştir. Zira burası sağlam bir şekilde tahkim edilmeden Suriye müdafaa edilemezdi ve Suriye de umumiyetle Bizans İmparatorluğu'nun İslâm topraklarına saldırmak için kullandığı ilk bölge oluyordu. Abbâsîler sürekli çatışmalardan dolayı tahrip olan ve insanların yerleşmekten çekindiği Avâsım bölgesine sivil nüfus yerleştirerek mamur hale getirmeyi tercih etmişlerdir. Bu sebeple önceden sadece kale ve ribatların görüldüğü Avâsım bölgesinde şehirler de kurulmaya başlanmıştı.

İkinci Abbâsî halifesi Ebû Cafer Mansur (753-775) Antakya Valisi Sâlih b. Ali'yi Avâsım bölgesine yolladı. Vali arazi ve maaş vaad ederek Müslüman ahalinin bu bölgelere yerleşmesini sağladı, Avâsım kalelerini onararak kuvvetlendirdi ve daha sonra ordusuyla Hades Geçitleri üzerinden İç Anadolu'ya akınlar düzenledi. Bizans seferinden başarılı bir şekilde geri dönen Antakya valisi Sâlih b. Ali, Maraş, Misis ve Adana şehirlerinde bulunan garnizonlara asker yerleştirerek Bizans sınırını kuvvetlendirdi (Bahadır, 2009b: 166).

Abbâsîler ilk kuruldukları günden itibaren Bizans sınırını teşkil eden Avâsım'a önem vermişlerdir. Zira İslâm hâkimiyetinin yerleştiği bir asırdan fazla bir dönemden

sonra sınır artık sabitleşmiş sayılabılırdi. Karşılıklı seferler devam ediyor, hatta kimi zaman bu seferlere halifeler de iştirak ediyordu. Ancak artık Anadolu'da kalıcı fetihler yapılamıyordu. VIII. yüzyıl ortalarında Araplar Tarsus, Adana, Misis, Maraş, Elbistan, Samsat, Malatya çizgisini ele geçirmiş bulunuyorlardı. Ayrıca Hades Geçidi'nin devamı niteliğinde olan ve günümüzde Elbistan ile Nurhak arasındaki Derbent köyü yakınlarında bulunan Akçaderbent geçitleri de Abbâsîler tarafından ele geçirilmiştir. Bizanslılar işaret ateşlerinden oluşan bir sistemle Abbâsî akınlarını sonraki garnizonlara hızla haber vermeye başlamışlardı. Buna mukabil bu devirde Anadolu'ya doğru yaz ve kış olmak üzere senede iki defa gerçekleşen Arap akınları sıklaştı (Bahadır, 2009b: 167, Gökhan, Kaya, 2008: 83).

Halife Ebû Cafer Mansur zamanında 770-771 yıllarında Züfr b. Âsım komutasındaki bir Arap ordusu Misis yakınlarına kadar gitmiş ve burada Bizanslılara karşı başarılı savaşlar yapmıştır. El-Mehdî (775-785) devrinde bir Bizans Ordusu 776 yılında Ayıntâb'ın kuzeyinde bulunan Samosata civarına saldırmış ve Fırat civarlarına kadar faaliyetlerde bulunmuştur (Treadgold, 1997: 369). Bunu takiben 777-778 yıllarında Mihail El-Patrik komutasındaki bir Bizans ordusu Avâsım bölgesine saldırmış, Maraş civarında Müslümanlara karşı yağma ve katliamlarda bulunmuştur. Bölgedeki nüfusun önemli bir kısmı buradan ayrılmaya zorlanarak Trakya'ya gönderilmiştir. 778 yılında bir Bizans ordusu Hades Geçitleri üzerinden Maraş'a yeniden saldırmış ve Hades Geçitlerini tahrip etmişti. Bu Bizans ordusuna karşı Ayıntâb'ın güneyindeki Dabık şehrinde bulunan Mülale b. Hikmet harekete geçmiş ve Hades yakınlarındaki savaşta Müslümanlar ağır bir yenilgiye uğramış ve Mülale şehit olmuştur. 778-779 yıllarında Hasan b. Kahtaba et-Tâî Anadolu Seferine çıkmış ve Maraş civarındaki Bizans askerî faaliyetlerine son vermişti. Ancak 779 yılında bir

Bizans ordusu Antakya ve Maraş civarına saldırmış ve Maraş'ı ele geçirmişti. Bunun üzerine Abbâsî Halifesi Mehdi bizzat kendisi sefere çıkarak Halep üzerinden Maraş'a yürümüştür. Bizans Ordusu Araplarla savaşmamayı tercih ederek Maraş'ı boşaltmıştır. Halife 781'de yeniden büyük bir orduyu Bizans'a karşı Anadolu'ya göndermiş ancak bu ordu Hades Geçitleri'nde mağlup olunca halife, oğlu Hârûn Reşîd'i aynı yılın sonbaharında Anadolu seferine yollamıştır. Abbâsî ordusunu Toros Geçitlerinde durduramayan Bizanslılar İstanbul önlerine kadar gelen İslâm ordusu karşısında ağır bir vergi vermeyi kabul ederek barışı sağlamışlardır (Gökhan, Kaya, 2008: 83-85, Treadgold, 1997: 369, Bahadır, 2009a: 144-145).

Halife El-Mehdi devrinde 779-786 yılları arasında Kınnesrin Valisi Ali b. Süleyman b. Ali, Hades şehrini yeniden kurmakla görevlendirildi. Şehir yeniden kurulduktan sonra halifenin ismine nisbetle Mehdiye veya Muhammediye denmişse de eski ismi olan Hades kullanılmaya devam edilmiştir. Ayrıca şehri güçlendirmek için 4000 asker ayrılmış, Malatya, Samosata, Keysun, Dülük ve Ra'ban şehirlerinden 2000 kadar kişi Hades'e göç ettirilmiştir. 785 yılında El-Mehdi vefat etmiş ve onun yerine oğlu (Hârûn Reşîd'in kardeşi) Mûsâ Hadi halife olmuştur. Yeni halife, Ali b. Süleyman'ı azlederek Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ali'yi Kınnesrin valisi olarak tayin etmiştir. Yeni vali, Horâsân ve El-Cezîre'den bazı insanları 40 dinar maaşla, ev ve iktalar bağışlayarak bölgeye yerleştirdi. Abbâsîler bölgeye 25 bin kadar insanı iskân etmiştir. Hades'in yeniden inşasından bir yıl sonra Bizanslılar Hades'e yeniden saldırmışlar ve şehirdeki Müslümanların evlerini ve camiyi yıkmışlardır (Gökhan, Kaya, 2008: 86-87).

786'da Abbâsî halifesi olan Hârûn Reşîd önceden çıktığı Anadolu seferlerinde Bizans'la yapılacak mücadelede Avâsım bölgesinin önemini kavramıştır. Avâsım

bölgesini ayrı bir askerî bölgeye dönüştürmüş ve valilik haline getirmiştir. Ayıntâb ve çevresi de bu kapsamda Avâsım şehirleri içinde kalmıştır. Zira başkenti Kınnesrin olan Avâsım, Maraş ve Malatya'yı da içine almış ve bu durumda Ayıntâb şehri de bu bölgenin içinde kalmıştır (Özdeğer, 1996: 466-469, Bahadır, 2009b: 167, Demirci, 2005: 319-331).

Hârûn Reşîd halifeliğinin ilk yılında Avâsım bölgesinde yaşayan ve Araplara karşı Bizans'a istihbarat sağlayan yerli Hristiyanları cezalandırma yoluna gitti. Keysun ile Hades arasındaki yerlerde yaşayan Hristiyanlara ait 15 kilise yakıldı ve Hades'in yeniden inşası için çalışmalar yapıldı. Tarsus'ta da benzer bir biçimde kaleler güçlendirilmiş ve böylece Avâsım'ın batı ucu da güçlendirilmiş oldu. Daha sonra bölgedeki araziler ikta olarak komutanlara verilmiştir. Abbâsîler bu dönemde İran, Horâsân ve Türkistan'dan getirdikleri ve İslâm'ı yeni kabul etmiş bulunan Türkleri Avâsım bölgesine yerleştirme siyasetini takip etmişlerdi. Bu Türklere "mamlûk" adı veriliyor ve hem Avâsım'ı savunuyor hem de Anadolu içlerinde Bizans'a akınlarda bulunuyorlardı. Bu şekilde Erzurum'dan Tarsus'a kadarki çizgide Maraş, Keysun¹¹, Malatya, Sümeysat gibi şehirlerde İslâm nüfus artırılmış oluyor ve yapılan fetihler kalıcılaşıyordu. Bu şekilde yapılan iskânla Abbâsî devrinin başlarında bölgedeki nüfus 100 bine kadar ulaşmıştı (Gökhan, Kaya, 2008: 87).

Bu Türklere seçilmiş bazı komutanlar şunlardır: 775 yılındaki Bizans seferini yöneten Vâsîf et-Türkî, 786 yılındaki Tarsus'un yöneticisi Ferec El-Hâdîm, Mutâsım devrinin ünlü komutanlarından Afşin, Eşnas, İnak, Ebû Suleym Ferec el Hadim et-Türkî, Muhammed b. Sûl, Haydar b.Kaus, Ebû's Sac, Mübarek et-Türkî, Zirek et Türkî, Boğa El-Kebîr, Mezâhim b. Hakan El-Artuk ve IX. asırda Bizans ilerlemesine karşı

¹¹ Keysun, Maraş'ın Göksun ilçesi ile karıştırılmaktadır ancak günümüzde Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı Çakırhüyük kasabasıdır.

durabilen Tarsus emîri Yazman'dır. Tolunoğulları devletinin kurucusu Ahmed b. Tolun da çocukluğunda Tarsus'ta bulunmuştu (Demirci, 2005: 326-327) Hârûn Reşîd döneminde kış ve yaz seferi olmak üzere senede iki defa Anadolu'ya akınlar yapılmıştır. 803 ve 806 yılındaki seferlere kendisi de bizzat katılarak Niğde ve Ankara'ya kadar olan yerlerde başarılı askeri faaliyetler yürütmüştür. Halife 806 yılındaki Kapadokya seferine 135 bin kişilik bir orduyla çıkmıştır ve Bizans üzerinde caydırıcı bir güç olduğunu göstermiştir. (Omar, 1986: 232-234)

Hârûn Reşîd 809 yılının Mart ayında vefat etmiş ve kendisinden sonra oğlu Emin halife olmuştur. Emin'in halifeliği dört yıl sürmüştür ve kardeşi Me'mun ile yaptığı iktidar savaşlarıyla geçmiştir. Ancak Emin'in taraftarlarından olan ve Akil isimli bir Arap kabilesinden olan Nasr b. Şit (Nasr b. Seyyar b. Şebes El-Ukaylî), Emin'in kardeşi Me'mun tarafından öldürülmesinden sonra, buna tepki olarak Maraş, Sümeysat ve Keysun civarında başına buyruk bir şekilde yaşamış ve Abbâsî idaresine karşı çıkmıştır. Yeni halife Maraş ve Keysun'un yöneticiliğini verdiği Hasan b. Sehl'i Nasr'ın üzerine yollamış ancak Sehl yenilgiye uğramıştır. Nasr b. Şit ise Maraş ve Keysun'un dışında Fırat Nehri'nin doğusuna geçerek Urfa ve Harran'ın kontrolünü de ele geçirmiştir. Bu şekilde Ayıntâb ve çevresi de Nasr'ın hâkimiyeti altına girmiş olmalıdır (İbnü'l-Esîr, VI, 1985: 257-267). Nasr'ın isyanında Emin taraftarlığının yanı sıra Abbâsîlerin devleti idaresinde İranlı ve Türk unsurlara ağırlık vermesi de etkili olmuştur. Talibîlerden (Şîîler) bazıları ona gelerek "Sen Abbasoğullarını mağlub ettin! Arap'ı onlardan ayırdın! Bir halifeye biat eylesen kuvvetin daha ziyade artar" dediklerinde, onların bu fikrini kabul etmemiştir. Gerçek amacının Abbâsîlere karşı isyan etmek olmadığını ancak devletin Acemler ve Türkler tarafından istilasını hazmedemediğini ifade ederek Şîîlerin isteğini geri çevirmişti. Me'mun halifeliği

döneminde Rakka ve Mısır'a kadar olan yerlerin idaresi kendisine verilen Tâhîr b. Abdullah'a Nasr bi. Şit'in üzerine yürümesi emredildi ve o da 824/825 yıllarında Nasr'ı Keysun kalesinde aman yoluyla esir etti ve Keysun kalesini de yıktı (Gökhan, Kaya, 2008: 89).

Bizans imparatoru Teofilos (829-842) 831'de İç Anadolu'ya sefere çıkarak Abbâsîleri yenilgiye uğrattı (Treadgold, 1997: 437). Halife Me'mun 831 yılında Bağdad-Musul-Menbic-Misis güzergâhını takip ederek Bizans üzerine bir sefer yaptı. Toros (Kilikya) Geçitlerini aşarak İç Anadolu'ya girdi ve pek çok ganimetle geri döndü. Ertesi yılki seferde aynı güzergâh üzerinden giderek Tuvana'ya (Günümüzde Niğde sınırları içindeki Kilisehisar-Kemerhisar) kadar ilerledi. Halife bu seferden dönüşü sırasında 833 yılında Tarsus'ta vefat etti ve buraya defnedildi (Treadgold, 1997: 437, Gökhan, Kaya, 2008: 87-88).

Kardeşinin vefatı üzerine Mû'tâsım (833-842) Abbâsî halifesi oldu. 837 yılında Abbâsî Devleti'ni meşgul eden Babek İsyanı'na destek vererek faydalanmak isteyen dönemin Bizans imparatoru Teofilos 837 yılında Avâsım bölgesini istila etti. Dülük yakınlarındaki Sozopetra ve Samosata'ya kadar gelen Bizans ordusu bu bölgeleri yağmaladı. Aynı yılın içerisinde Babek İsyanını bastıran Mu'tasım Bizans'tan intikam almak için Anadolu Seferi'ne çıktı ve Amorium şehrini ele geçirdi (Venning, 2006: 249-250, Treadgold, 1997: 441).

Halife Mu'tasım İç Anadolu'daki Abbâsî tahkimatlarını yıktırarak Torosların güneyine çekildi. 838 yılında Mû'tâsım Hades üzerinden yeni bir Anadolu seferine çıkmış, buna mukabil 841 yılında da Bizanslılar Maraş üzerine sefer yaparak birçok Müslümanı esir etmişlerdir. Maraş ve çevresi İslâm-Bizans mücadelesinin hiç bitmediği bir bölge haline geldi. Mû'tâsım devrinde Avâsım bölgesindeki askerî faaliyetler

sirasında hilafet ordusunda Afşin, Vâsif, Semerkanlı Ömer gibi birçok Türk komutanın görev aldığı görülmektedir (Treadgold, 1997: 443, Gökhan, Kaya, 2008: 89-90).

841-851 yılları arasında Abbâsî-Bizans ilişkileri açısından nisbeten sakin geçmiştir. 851 yılında başlayan savaş Bizanslıların denizden Mısır'a saldırımları ile daha geniş bir boyuta ulaşmıştır. Bizanslılar Amid (Diyarbakır) ve çevresinde başarılı olmuş ancak dönemin Bizans İmparatoru III. Mihail, 859 yılında kuşattığı Samosata'yı alamamış ve imparatorun komutasındaki Bizans ordusu 860 yılında Kuzey Suriye'de Pavlikanların¹² desteklediği Müslümanlar tarafından yenilgiye uğratılmışlardır (Kohn, 2007: 93, Venning, 2006: 260).

861-870 yılları arasında Abbâsî Halifeliği'nin taht kavgalarıyla¹³ sarsılması ile Bizanslılar tekrar Avâsım bölgesine saldırdılar. İmparator I. Basileios Abbâsîlere karşı doğu sınırını genişletmek için 873 yılında bir Bizans birliğini bölgeye yolladı. Bu Bizans birliği Samosata'ya saldırarak Müslümanları yenilgiye uğrattı (Kohn, 2007: 94).

1.6. TOLUNOĞULLARI İLE HAMDÂNÎLER DÖNEMLERİ ARASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Abbâsîlerin 860'lı yıllarda içinde bulunduğu buhran bu çok geniş devletin zaten kontrol edilmesi zor olan uzak sınırlarında ve hatta başkent Bağdad'a yakın yerlerde bile siyasî ve dinî maksatlı yeni devletçiklerin kurulmasına sebep olmuştur. Bu devletlerin en başta geleni IX. ve X. asırlarda İran ve Irak'a hakim olacak olan Büveyhîler idi (Merçil, 1992: 496). Fakat merkezi tehdit eden en büyük yapılardan biri

¹² Pavlikanlar dinî ve siyasî bir oluşum olarak Bizans tarihinde bilhassa VII.-XI. yüzyıllarda iz bırakmış bir gruptur. Etnik ve sosyal bir yapı olmaktan ziyade dinî karakterli bu oluşum Hristiyanlığın itikadî tartışmalarında sık sık gündeme gelmiştir. Bunlara ilaveten Abbâsîler dönemi İslâm-Bizans mücadelesinde ve Alevilerin menşei tartışmalarında da söz konusu edilmektedir. Bkz. Mehmet Çog, İslâm-Bizans İlişkileri Bağlamında "Pavlikanlar" Üzerine Bir Değerlendirme, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13: 2, Elazığ 2008, s. 73-87

¹³ Bu yıllarda Abbâsî ordusunda etkilerini artıran Türk komutanlar dört defa Abbâsî halifeliğinin el değiştirmesinde rol oynadılar. Bkz. George Childs Kohn, s. 353

868 yılında Abbâsîler tarafından Mısır'a vali olarak gönderilen Ahmed b. Tolun idi. Daha önce Tarsus çevresinde Bizans'a karşı yapılan askerî mücadelelerde tecrübe kazanan Ahmed b. Tolun Mısır valiliği sırasında Abbâsî otoritesini tanımamış ve kendi başına buyruk hareket etmiştir. Mısır'a yeniden hakim olmak imkanından yoksun olan Abbâsîler 873 yılından sonra buranın idaresini Tolunoğullarına bıraktılar. İç karışıklıklardan dolayı Abbâsîlerin Suriye ve Avâsım'da Bizans'la mücadele imkânından mahrum olduğunu bilen Ahmed b. Tolun 878 yılında Suriye ve Kilikya seferine çıkarak Tarsus'a kadar ilerledi ancak Mısır'da oğlunun isyan ettiğini öğrenen hükümdar geri dönmek zorunda kaldı. Ancak yine de bu yıllarda Kuzey Suriye ve Dülük çevresinde Tolunoğlu hâkimiyeti tesis edildi (Yıldız, 1989: 141-143). 877'de Bizanslılar Hades, Samosata, Keysun, Ra'ban üzerinden Maraş ve Dülük bölgesine saldırdılar. 879 yılında Bizans imparatoru I. Basileios, oğlu Konstantin ile beraber doğu seferine çıktı ve Adana ve Tarsus'ta Müslümanlara karşı başarılar elde etti. Maraş'ı yağmaladı ve ordusunu akınlar yapması için Kuzey Suriye'ye yolladı. 881 ve 882 yıllarında Bizanslılar Maraş ve çevresine yeniden saldırdılar. Dülük ve çevresinde kısa süreli bir Bizans istilasına yaşandı. Bu şekilde Tolunoğulları kuzeyde Bizans İmparatorluğu ile komşu olmuş oluyor, Fırat Nehri'nin batısında kalan Avâsım ve Sugur bölgesinde kısa süreli de olsa etkili bir duruma gelmiş oluyorlardı. Suriye'de Tolunoğulları'nın egemen olmasını sağlayan ve onlara tâbi olan Lulu 882 yılında isyan etmiş, Kinnesrin ve Halep çevresine egemen olmuştu. 882'de sefere çıkan Ahmed b. Tolun bu bölgeleri yeniden ele geçirmiştir. 884'de Ahmed b. Tolun vefat etmiş ve yerine Humaraveyh geçmişti. Humaraveyh ile Abbâsîler arasında Suriye'yi ele geçirmek için yapılan 885'te yapılan savaşta Abbâsîler kaybetmiş ve yenilgiye uğrayan ve daha kuzeye doğru çekilen Abbâsî komutanı Ebû Abbas Maraş, Samosata ve Keysun

civarında hâkimiyet tesis etmeye çalışmışsa da daha sonra Bağdad'a dönmüştür. 890 yılına kadar Humaravey Avâsım bölgesinde yeniden Tolunoğlu iktidarını tesis etti. 892-893 yıllarında Tolunoğulları Avâsım bölgesinden egemenliklerini güçlendirmek için bölgede Bizans'a karşı seferler düzenlediler. Ancak Humaraveyh'in devlet hazinesini dikkatsizce kullanması ve Abbâsîler karşısında güçlü olmasına rağmen bundan faydalanamaması sonucu 893 yılından sonra Tolunoğulları zayıflama sürecine girdi. 899 yılında Humaraveyh'in oğlu Hârûn Abbâsîlerle yaptığı antlaşma gereğince Kınnesrin ve Halep ile birlikte umumî olarak Avâsım ve Sugur bölgesindeki iddialarından vazgeçerek buraları Abbâsî hilafetine bırakıyordu. 905 yılında Tolunoğulları Devleti yıkılmıştır (İbnü'l-Esîr, VII, 1985: 402-407, Elçibey, 1997: 75-107, Treadgold, 1997: 458, Demirci, 2005: 330).

Yeniden Abbâsîlerin kontrolüne bölgede eski sınır çatışmaları aynen devam etti. 904 yılında Ege Denizi kıyısındaki Selanik'e denizden baskın düzenleyen Arap korsanlarının hareketlerine bir cevap olarak aynı yıl Bizans ordusu Hades ve Maraş bölgesine saldırdı. 904 yılının sonlarında Bizanslılar Tarsus'ta Araplara karşı başarılar kazandılar. Bu dönemde Sugur Valisi olan Ebû'l-Aşâyîr bu saldırılardan sonra azledilerek yerine Rüstem b. Berdu tayin edildi. 915-916 yıllarında Bizanslılar ve onlarla işbirliği halinde olan Ermeni Mleh Maraş ve çevresini yağmalamıştır. Bu olaylar sırasında Maraş-Tarsus arasında 50 bin kadar Müslüman, Hristiyanlar tarafından esir edilmiştir (Gökhan, Kaya, 2008: 93, Treadgold, 1997: 467). Mleh, Bizans-Arap sınırında bulunan Lycandos bölgesinin (Adana ve Maraş'ın kuzey bölgeleri) yöneticisi durumundaydı ve Araplara karşı kazandığı başarıdan dolayı ikamet ettiği bu bölge bir temaya dönüştürüldü (Whittow, 1996: 316).

Abbâsîler 916'dan 918 yılına kadar Maraş Tarsus arasındaki bölgelerde Bizans'ın ele geçirdiği yerleri geri almışlardır. 905 yılında Tolunoğulları devletinin yıkılmasından önce Sugur ve Avâsım bölgesinde Müslümanların hâkimiyeti zayıflamıştı. Tolunoğullarının bölgedeki etkisi azalınca buradaki Müslümanlar Abbâsî halifesinden bölgeye yeni bir vali atmasını istemişlerdir. Şam ve Sugur Valisi olarak bölgeye gönderilen Muhammed b. Toğaç 935 yılında merkezi Mısır olmak üzere İhşidîler devletini kurmuştur. İhşidîler kısa bir süre Dülük, Maraş, Tarsus bölgesini idare etmiştir. Ancak Tolunoğullarının aksine İhşidîlerin Güneydoğu Anadolu ve Kilikya hâkimiyeti sürekli olmamış ve Hamdânîlerin Halep koluyla yaptıkları mücadeleler sonucunda İhşidîler bölgeden çekilmişlerdir. 927 yılında bir Bizans ordusu Samosata'yı yağmalamış, 934'te Malatya ve 949 yılında da Maraş bölgedeki karışıklıktan faydalanan Bizanslılar tarafından yeniden istila edilmiştir (Treadgold, 1997: 479, Gökhan, Kaya, 2008: 94).

1.7. HAMDÂNÎLER DÖNEMİNDE (905-1004) AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Tolunoğulları'nın yıkılmasından sonra Ayıntâb civarında Abbâsî otoritesi yeniden tesis edilmişse de bu durum sürekli olmamıştır. Zira Horâsân, Kuzey Afrika, İran, Irak, Kuzey Suriye gibi bölgelerde yerel hanedanlar daha IX. yüzyılın başlarında Abbâsî hâkimiyetine karşı gelmeye başlamışlar. Bilhassa merkezden uzak olanlar bunu bir avantaja çevirerek kendi devletçiklerini kurmaya başlamışlardır (Brockelmann, 2002: 111-134).

Bu şekilde ortaya çıkan devletlerden biri de Kuzey Suriye ve Musul bölgesinde kurulmuş olan Hamdânîler Devleti idi. Devletin kurucusu Tağlîb kabilesinden Emîr Hamdan idi. Emîr Hamdan 890 yılında Haricilerle işbirliği yaparak Mardin Kalesi'ni

ele geçirmişti. Kardeşi Ebû Yahya¹⁴ da Abbâsîler tarafından Musul Valiliği'ne tayin edilmişti. Azerbaycan, İran, Irak ve Kuzey Suriye'de Abbâsîlere çeşitli hizmetlerde bulundu. 929 yılında vefat ettikten sonra gerçek manada onun kurduğu Hamdânîler devleti iki kol halinde yaşadı. Ebû Yahya'nın oğlu Hasan Abbâsîlerden emîrî'l-ümerâ unvanını alarak Musul ve çevresinde hakim oldu ve bu hanedan 979 yılında Bûyiler (Büveyhoğulları) ve Fâtımîlere tâbi oluncaya kadar etkinliğini sürdürdü (Brockelmann, 2002: 125).

Hamdânîlerin Musul kolunun başında bulunan Hasan, kardeşi Seyfüddevle Ali'yi Nusaybin'e vali olarak tayin etmişti. "Seyfüddevle" 936'da Hamdânîlere tâbi Diyarbekir Valisi Ali b. Ca'fer'in isyanını bastırdı. Ardından Bizans'ın Doğu kuvvetleri kumandanı Ioannes Kurkuas'ı 938'de yenilgiye uğratarak ilk defa kendini gösterdi. "Seyfüddevle" lakabı bu başarısından sonra kendisine Abbâsî Halifesi tarafından verilmiştir. Ancak Bizans'ın karşı saldırısı gecikmedi. 942 yılının Ocak ayında Kurkuas, Halep ve hatta Humus'a kadar olan Suriye topraklarını derinlemesine istila etti ve birçok esir aldı. 943 yılında Kurkuas Amid (Diyarbekir), Meyyâfarikin (Silvan), Nisibis'i (Nusaybin) zapt etmiş ayrıca Edessa'yı (Urfa) kuşatarak Hristiyanlar için mühim sayılan Mandillon adındaki Hz. İsa tasvirini elde ederek muzafferane bir havayla İstanbul'a göndermişti. Kurkuas'ın doğuda kazandığı bu zaferler ileride Nikefor Fokas ve Ioannes Çimiskes döneminde Suriye'deki İslâm topraklarına yapılacak ve başarıyla neticelenecek geniş çaplı Bizans saldırılarının öncüsü olmuştur. Bizans İmparatorluğu üç asır sonra yeniden Suriye ve Filistin'i kısmen de olsa geri almak umuduna kapılmıştır. Bizans İmparatorluğu Kuzey Suriye'de devletini yeni yeni oluşturmakta olan Seyfüddevle'nin meşguliyetinden faydalanarak 944 yılında da Sugur

¹⁴ Carl Brockelmann'ın "Ebû Yahya" olarak verdiği isim İbnü'l-Esîr başta olmak üzere bazı kaynaklarda "Ebû'l-Heycâ" olarak geçmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, El Kâmil, Cilt 8, s. 47-50

bölgesindeki saldırısına devam etmiş ancak Seyfûddeve Maraş ve Bağras civarında Bizanslılara pusular kurarak onları ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu çatışma Bizans ile Hamdânîler arasında yaşanacak olan büyük savaşın ilk adımları olarak kabul edilebilir. Seyfûddeve Nusaybin Valisi olmakla birlikte daha geniş bir bölgeye hükmetmeyi arzu ediyordu. Kardeşi Hasan buna rıza gösterince Seyfûddeve Halep'e doğru hareket etti ve 944 yılında o dönemde İhşidî hükümdarı Muhammed b. Toğaç adına şehri yönetmekte olan Osman b. Saîd El-Kîlâbî'nin yardımıyla Halep'i ele geçirdi. Böylece Hamdânîlerin Halep kolu da kurulmuş oldu. Abbâsî Halife Müstekfî-Billâh ve kendi kardeşi Hasan adına hutbe okuttu. Şîliğin ılımlı bir şeklini benimsemiş olan Hamdânîler hutbelerinde Abbâsî halifesinin de ismini okuyorlar ve Sünnî mezhebinden olanlara karşı müsamahalı bir yaklaşım sergiliyorlardı. 945 yılında da Şam'ı alan Seyfûddeve İhşidîlerle Kasım 947'de yaptığı bir antlaşma ile bütün Kuzey Suriye'ye hakim oldu (Karaarslan, 1997: 446-447, Özaydın, 2013: 35-36, Akyol, 2010: 79-96, Runciman, 1988: 144, Hitti, 1959: 164).

Antlaşmaya göre Hims, Halep ve Antakya Hamdânîler'e kalırken Hims'in güneyinden itibaren Güney Suriye ve Filistin ise İhşidîlere bırakılıyordu. İhşidîler bu antlaşma ile beraber Seyfûddeve'yi Bizans İmparatorluğu ile Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de yapacağı mücadelede serbest bırakmış oluyordu (Bahadır, 2009b: 175).

X. yüzyıl dünyasında Bizans İmparatorluğu İslâm dünyası için korkulan bir güçtü. Bu, o dönemdeki Şiir ve edebî metinlere de yansıyan bir durumdu. İslâm dünyasının değişik yerlerinden profesyonel askerler ve genç insanlar gelerek Kilikya, Avâsım ve Sugur bölgelerinde Bizans'a karşı savaşmak için gönüllü oluyordu. Cihad ve askerî yeterlilik hissi için burası adeta bir uygulama bölgesiydi. Seyfûddeve için Bizans ile savaşmak ve bu yolda gazi olmak cihad anlayışının bir gereği idi. Hatta devletinin

merkezi olarak Halep'i seçmesi de bu şehrin Bizans'a karşı yapılacak gaza hareketi için uygun olmasındandı. Hayatı boyunca Bizans'a karşı kırktan fazla savaş vermiştir. Bu savaşlarda her ne kadar Seyfûddeve'nin Anadolu'ya yaptığı akınlar olmuş olsa da genel olarak bu asır Bizans'ın Müslümanlara karşı Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da ilerleme kaydettiği bir devir olmuştur. Bu açıdan Hamdânîlerin Bizans'a karşı bir savunma savaşı verdikleri söylenebilir (Bianquis, 1997: 103-110, Hitti, 1959: 164).

Seyfûddeve'nin Bizans ile mücadele ettiği bölgeler dikkatle incelendiğinde Ayıntâb'ın çatışma sahasının merkezi olduğu çok rahat görülebilir. Her ne kadar bu dönemdeki savaşlarda Ayıntâb veya Dülük isimlerini doğrudan göremesek de şehrin Bizans-Arap çatışmasından fazlasıyla etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Seyfûddeve'nin Bizans'a karşı ilk seferlerinden hemen önce 949 yılında Bizanslılar Hades ve Maraş'a saldırarak buraları tahrip etmişti. 950 yılında buna karşılık Seyfûddeve Tarsus'tan gelen bir Arap birliğinin de yardımıyla Anadolu seferine çıkmış ve Bizans'ın Charsianon temasına (Kayseri ve çevresi) kadar saldırılarda bulunmuştur. Ancak sefer dönüşünde Maraş ile Lycandos arasındaki Derb-ül-Kengerün, Derb-ül Cevzat ve El-Enfar geçitlerinde Bizanslı komutan Leo Fokas tarafından pusuya düşürülmüş ve çok ağır kayıplar vermiştir. Çok az adamıyla kurtulabilen Seyfûddeve Hades yakınlarında Bizanslılar ile tekrar savaşa devam etmişse de başarılı olamayarak Halep'e geri çekilmek zorunda kalmıştır. Uğranılan ağır kayıplardan dolayı bu sefere İslâm tarihlerinde "Gazvetü'l-Musîbâ" (Belâlı Sefer) adı verilmiştir. Bu yenilgide Seyfûddeve'nin Bizans topraklarında geri dönüşü zorlaştıracak derecede çok ilerlemesi askerleri arasındaki memnuniyetsizlik ve alınan Bizanslı esirlerin çokluğu ve isyan etme ihtimallerinin ortaya çıkması etkili olmuştur. Böylece genelde başarılı sayılabilecek bir sefer dönüşte Avâsım geçitlerde uğranılan baskınlarla bir felakete dönüşmüştü. Bu

savaşta Hamdânîler 8 bin kadar asker kaybetmiştir (Gökhan, Kaya, 2008: 94-95, Treadgold, 1997: 489, Akyol, 2010: 85).

952-953 yıllarında Bizanslılar Avâsım bölgesinde ilerleme kaydetmişler hatta Fırat Nehri'nin doğusuna geçerek askerî faaliyetlerde bulunmuşlardı. Buna mukabil bu yıllarda Seyfûddeve de Maraş ve çevresini Bizans'tan almayı başarmıştır. 952 yılında Bizans'a karşı savunmada çok önemli olan Hades, Maraş ve Samosata Kaleleri Seyfûddeve tarafından onarıldı. Bizanslı komutan Bardas bu onarımları engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. 953 yılında Maraş'ın Hamdânîlerce alınması sırasında Bizanslı komutan Bardas Fokas esir olmaktan son anda kurtulmuş, oğlu Konstantin Fokas, damadı ve bazı akrabaları ise Müslümanlar tarafından esir edilerek Halep'e götürülmüşlerdir ve Konstantin Fokas burada zindanda ölmüştür. 954 yılında Seyfûddele Hades'i bir kere daha Bizans'tan almış, onarımına devam etmiş ve hatta kendisi de bizzat çalışmalara katılmıştır. Ayrıca Samosata Kalesi'ni yeniden inşa etmiştir. Bardas'ın bölgeye saldırarak çalışmaları engelleme girişimi bir kere daha başarısız olmuştur. Bu yenilgilerden sonra Bizans İmparatoru Bardas Fokas'ı görevden alarak yine aynı aileden Konstantin Fokas'ı Araplarla yapılacak savaşlar için görevlendirmiştir (Gökhan, Kaya, 2008: 95-96, Treadgold, 1997: 492, Akyol, 2010: 86-87).

956 yılında genç ve parlak bir komutan olan Ermeni asıllı Ioannes Çimiskes Amid'i ele geçirmek için Doğu Seferine çıktı. Seyfûddeve yeğenini Suriye bölgesini koruması için geride bırakarak Bizans planını engellemek için harekete geçti. Seyfûddeve, Çimiskes ile şiddetli bir savaşa tutuşarak onu ağır bir yenilgiye uğrattı. Ancak bu olaylar devam ederken Leo Fokas komutasındaki başka bir Bizans Ordusu Suriye'ye girmiş ve Seyfûddeve'nin yeğenini savaşta yenerek esir etmiş ve Bizans

başkentine götürmüştü. 957 yılında Bizans komutanı Nikefor Fokas üç yıl önce Hamdânîler tarafından onarılan Hades'e saldırdı ve buradaki tahkimatı yıktı. Seyfüddevle karşı saldırıyla bunu cezalandırmak istemişse de Nikefor, Hamdânî emîrinin bazı adamlarına rüşvet vererek onu esir etmek istemiştir. Seyfüddevle'ye karşı yapılan ihanet planı ortaya çıkmış ve sorumlular cezalandırılmışsa ancak Bizanslılar üzerine sefer yapılamamıştır (Treadgold, 1997: 492-493).

958 yılının haziran ayında daha da takviye edilmiş olarak doğuya gelen Bizans ordusunun başındaki Ioannes Çimiskes, Samosata'yı işgal ederek¹⁵ şehri yıktı. Ayrıca Ayıntâb'ın kuzeydoğusundaki Ra'ban (Araban) Kalesi'ne saldırdı. Seyfüddevle bizzat kendisi Bizans ordusunun karşısına çıktı. Ancak 958 yılı sonbaharında Ra'ban yakınlarında yaşanan savaş Müslümanlar için mağlubiyetle neticelendi. Hamdânî emîri burada birçok askerini ve komutanını kaybetti. Seyfüddevle 959 yılının ilkbaharında Ayıntâb'ın hemen güneyindeki Kurus'a giden bir Bizans birliğine saldırarak hala etkinliğini sürdürdüğünü göstermiştir. Ancak Ra'ban Savaşı Seyfüddevle'nin zayıflığını ortaya koymuştur. Zira Bizanslılar artık Samosata'yı ve Hades geçitlerini sağlam bir şekilde ele geçirmiş bulunuyorlardı. Seyfüddevle 960 yılında Bizanslıların Girit'teki Araplar üzerine sefere çıkmış olmasından faydalanarak bir kere daha saldırıya geçti. Hades Geçitleri üzerinden İç Anadolu'ya kadar ilerledi ancak geri dönüş yolunda bir kere daha Toros Geçitlerinde Leo Fokas'ın komutasındaki Bizanslıların kurduğu pusuya düştü. Çok az adamıyla kurtulabildi. Bu savaş Hamdânîler için kesin bir mağlubiyet olmuş ve bundan sonra Kilikya ve Kuzey Suriye'de daha ileri Bizans saldırıları görülmüştür. X. yüzyılın ikinci yarısında Bizanslılar üç asır sonra ilk defa Müslümanları

¹⁵ Urfalı Mateos'a göre Araplar aynı yıl içinde Fırat Nehri'ni geçerek Samosata'yı Bizans'tan geri almıştır. Bkz. Urfalı Mateos, Vekayiname, (Türkçe terc. Hrant D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurier, M. H. Yinanç) Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 - 1162), TTK Yay. , Ankara 2000, s. 4

Suriye’de kısmen de olsa geriletmeyi başaracaklardır (Rogers, 2010: 151, Gökhan, Kaya, 2008: 98, Treadgold, 1997: 493, İbnü’l-Esîr, VIII, 1985: 459, Venning, 2006: 317).

Seyfûddeve’nin uğradığı ağır yenilgilere rağmen yeniden toparlanma emareleri göstermesi üzerine 962 yılında Nikefor Fokas büyük bir orduyla Kilikya ve Suriye seferine çıktı. Kilikya’daki Anazarba şehrini ele geçiren Bizanslılar Paskalya için geri çekilince Seyfûddeve ordusuyla Kilikya’ya girdi ancak sonbahardan önce geri çekilince bu sefer orduda Ioannes Çimiskes de olduğu halde Bizanslılar tekrar Kilikya’ya indi. Öncelikle Sis’i (Kozan) istila ettiler ve sonra doğrudan Suriye’ye saldırdılar. Aynı yılın sonlarında Hârûniye, Anazarba, Maraş’ı ve Dülük’ü ve çok daha güneyde bulunan Menbic’i (Hierapolis) işgal ettiler. Aralık 962’de bu defa bölgenin en büyük şehri olan ve Hamdânîlere de başkentlik yapmakta olan Halep Bizanslıların saldırısına uğradı. Seyfûddeve’nin kale dışında derme çatma bir orduyla şehri savunma girişimi başarısız oldu ve Bizanslılar şehri ele geçirdi. Ardından büyük bir yağma ve katliam yaşandı. Ancak Bizanslılar şehri ellerinde tutmamayı tercih etmişlerdi. Bizanslılar çekildikten sonra şehir tekrar Hamdânîlerin eline geçmiştir. Ayrıca Bizanslıların Suriye’ye bu şekilde nüfuz etmesi diğer İslâm devletlerini de rahatsız etmiş, Mısır’daki İhşidî Devleti’nin Şam Valisi olan Zalim El-Ukaylî 10 bin kişilik bir kuvvetle Hamdânîlere yardıma gelmişti. Yine İhşidîler Kilikya’da Bizans saldırısına uğrayan Müslümanlara denizden yardım etmek istemiştir. Zira Bizanslıların Suriye ve Filistin’i ele geçirmeleri durumunda bir sonraki hedefin Mısır olacağı kuşkusuzdu. Fakat yardım gelmeden önce 965 yılının Ağustos ayı itibarıyla bölge -Tarsus başta olmak üzere- büyük ölçüde Bizanslılar tarafından istila edilmişti (Gökhan, Kaya, 2008: 98-100, Treadgold, 1997: 495-497, İbnü’l-Esîr, VIII, 1985: 465-467, Bianquis, 1997: 108).

Dülük şehri ve çevresi bu şekilde X. yüzyılın ortalarına kadar Müslümanların elinde kalmış oldu ve bu dönemde askerî bir yeniden yükseliş dönemi yaşayan Bizans İmparatorluğu tarafından 962 yılında Hamdânîlerin elinden alındı. Bu tarihten itibaren Ayıntâb'ın ön plana çıkmasından önce bugünkü şehrin yakın çevresinin en dikkat çekici merkezi Dülük önem kaybetmeye başlamış ve Dülük'e yaklaşık 10 km mesafedeki Ayıntâb büyümeye başlamıştır (Canard, 1986b: 791-792).

962 yılının Temmuz ayında Seyfûddeve Kilikya'daki Anazarba Kalesi'ni onartmış ve Tarsus'tan bir miktar askerle Anadolu'ya sefer yaptırmıştır. 963 yılında genç Bizans imparatoru II. Romanos'un ani ölümü üzerine Avâsım ve Suriye'deki başarıları ile dikkatleri üzerine çeken Nikefor Fokas yeni Bizans İmparatoru oldu. Bu sırada Bizans saldırıları ile perişan olan Kuzey Suriye kötü hava şartlarının da tesiriyle açlığın pençesine de düşmüştü. Seyfûddeve de hastaydı. Bu elverişsiz duruma rağmen Bizans topraklarına üç sefer düzenlendi ve bu seferlerden birinde Hamdânî orduları Iconium'a (Konya) kadar ulaştı. Bizans Doğu Domestikosu (Doğu Orduları Komutanı) Çimiskes Kilikya'ya yaptığı bir kış saldırısıyla buna karşılık verdi. Adana yakınlarında Arapları yendi ve kısa bir süreliğine Misis'i kuşattı. Askerleri arasında açlık başladığı için 964 yılı başlarında geri çekildi. 964 ve 965 yıllarında imparator Nikefor Fokas kendisi bizzat Kilikya Seferine çıkarak Tarsus ve Misis'i ele geçirdi. Aynı yıl Antakya'da Hamdânîlere karşı çıkan bir ayaklanma bastırıldı (Gökhan, Kaya, 2008: 98-100, Treadgold, 1997: 499, İbnü'l-Esîr, VIII, 1985: 476-484).

966 yılında Hamdânî Emîri Seyfûddeve, Bizans imparatoruna bir antlaşma ve esir değişimi için elçiler yolladı. Geçici bir antlaşmaya rağmen aynı yılın sonbaharında

Bizanslılar Amida (Diyarbakir) ve Nisibis¹⁶ (Nusaybin) civarına saldırdılar. İmparatorun kendisi de Menbic, Halep ve Antakya başta olmak üzere Kuzey Suriye şehirlerine yürüdü. Antakya'yı kuşatan Bizans ordusu erzak sıkıntısından dolayı şehri alamadı. Ancak yüzlerce yıl sonra Hristiyanların İslâm topraklarına bu şekilde nüfuz etmesi yine de Hamdânîleri Bizans karşısında zayıf duruma düşürdü. Seyfüddevle'nin hastalığı ve devletin bazı yerlerindeki isyan, açlık ve diğer hoşnutsuzluklar hem Müslümanlar için durumu daha da zorlaştırıyor hem de Bizans ilerleyişini kolaylaştırıyordu (Treadgold, 1997: 502).

Hamdânîlerin en meşhur hükümdarı olan Seyfüddevle 8 Şubat 967 tarihinde vefat etti ve Meyyâfarikin'de defnedildi. Bizans'a karşı yürüttüğü mücadele ile Müslümanların takdirini kazanmıştı. Büyük ihtimalle Grek diline ve kültürüne de aşina biriydi. Seyfüddevle'den sonra Hamdânî emîrliğine oğlu Ebü'l-Meâlî Sa'düdevle geçti. (Özaydın, 2009: 35-36).

1.8. SEYFÜDDEVLE'DEN SONRA HAMDÂNÎLERİN YIKILIŞINA KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİNDE BİZANS HÂKİMİYETİ

967-991 yılları arasında emîrlik yapacak olan Sa'düdevle devrinde Bizans'ın bölgedeki saldırıları ve üstünlüğü daha da artmıştır. 968 yılı sonbaharında sefere çıkan imparator Nikefor Fokas Urfa'yı aldı. Fırat'ın batısına geçerek Antakya, Hama ve Humus'u yağmaladı. Hatta daha da güneye inerek Lübnan'ın Akdeniz kıyısındaki Tripoli (Trablus) şehrine kadar ulaştı. Önceki saldırıda alınamayan Antakyayı sonunda kuşatıldı ve kuşatma kış boyunca devam etti. 969 yılında Antakya düştü ve Suriye Bizans saldırılarına daha açık hale geldi. Bizanslılar artık Kudüs'ü Müslümanlardan geri

¹⁶ Güneydoğu Anadolu'da Nisibis veya Nisebin ismiyle anılan üç yer vardır. Mardin'in Nusaybin ilçesi dışında Bizans döneminde bugünkü Gaziantep'in Nizip ilçesi de Nisibis olarak isimlendirilmişti. Ayrıca Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine bağlı Fırat sahilindeki Azıklı köyünün de eski ismi Nisebin'dir.

alma planları bile yapmaya başladı. Bu dönemde Bizans'ta imparator tarafından yazılarak devrin Abbâsî halifesine gönderilmiş bir Şiir Bizans'ın kendine ne kadar güvendiğini ortaya koymaktadır.¹⁷

969 yılı Aralık ayında imparator Nikefor Fokas, Ioannes Çimiskes'in düzenlediği bir komploya kurban giderek öldürüldü ve doğu cephesinde Araplara karşı başarılı savaşlar yapmış olan bu komutan Bizans tahtına oturdu.

970 yılı itibarıyla Hamdânîler Bizans'a barış antlaşması için teklifte bulunmuştu. Suriye'nin Akdeniz sahilleri Bizans'a bırakılıyor. Bizans'a yıllık haraç veriyor ve Hama şehri ile Fırat arasındaki bölgeden ibaret kalan Hamdânîlerin emîrinin Bizans tarafından onaylanması kabul ediliyordu. Bu şekilde Dülük ve çevresinin de içinde bulunduğu Kuzey Suriye Bizans hâkimiyetine giriyor ve Bizans Devleti güneyde 969'da İhşidîlerden Mısır ve Filistin'i alan Fâtımî Devleti ile komşu oluyordu.

Yeni imparator 972 yılında Nusaybin ve Meyyafarikin civarına saldırarak Hamdânîlerin Musul kolu ile de mücadeleye başladı. 974 yılında da Musul'u tehdid eden bir sefere çıktı. İç karışıklıklar yaşayan Musul'un Hamdânî emîri Bizans'a yıllık haraç ödemeyi kabul ederek barışı sağladı. 975 yılında ise Bizans ordusu Şam, Trablus, Baalbek ve Akka'ya kadar inerek Fâtımîlerin elinde bulunan Kudüs'ü tehdid edecek noktaya ulaştı. Bizanslıların amacı bu şehirleri imparatorluğa katmaktan ziyade Fâtımîlerin bölgedeki gücünü kırmaktı. Çimiskes'in Suriye ve belki de Filistin ve Mısır

¹⁷ “Atlarımızı, gemlerini sakız gibi çiğner halde bıraktık. Onlar Cezîre'deki bütün sınırlara ve Kinnesrin'deki ordulara, Avâsım'a, Malatya'ya, Samsat'a, Gerger'e hücum etmeye alışkındırlar. Denizlerde de sınırdaki yerleri fazlasıyla fethetmişlerdir. Kızıl topraklı Hades'te askerlerim dolaştı. Caferî'den sonra Keysum'u bütün sınırlarıyla ele geçirdik. Oradaki nice aziz ahaliyi zelil kıldık; Onların kimi köle, kimi hizmetçi oldu. Saruc setlerini topluluklarımızla tahrip ettik. Bütün ayaklar üzerinde duran ve yücelen bir rütbemiz vardır. Urfalılar da bize sığındılar. Bölük pörçük oldular. İnsanı vafeden bir topluluk olarak mendil çekip teslim oldular Re'sü'l-Ayn, sabahleyin miğferlerini taktırarak askerlerini bize sevketti. Biz de kafalarına vurarak savaştık. Dara'yı, Silvan'ı, Erzen'i, kuşatma altına aldık.”

İbn Kesîr, El-Bidaye ve'n-Nihaye isimli eserinde bu Şiiri İbn Asâkîr Tarihinden aldığını bildirir. Bkz. Gökhan, Kaya, s. 99-100

ile ilgili planları 976'daki ölümüyle yarım kaldı. Onun yerine on sekiz yaşında bulunan II. Basileios tahta geçti. 49 yıl tahtta kalarak Bizans'ın en uzun süren saltanatına sahip olacaktır (Treadgold, 1997: 505-513).

981 yılında Bizans komutanı Bardas Fokas yıllık haracını ödemeyen Halep Hamdânîlerine karşı harekete geçti ve yeniden haraç ödemeye zorladı. 983 yılında Hamdânîleri Fâtımîlerin saldırısından kurtardı ve haracı iki katına çıkardı ve haraç ödemeyen Humus şehrine saldırdı. 985 yılında yine haracın geciktiği bahanesiyle Bizanslılar Halep bölgesine tekrar saldırdılar. Gün geçtikçe zayıflayan Hamdânîler Bizans, Fâtımî ve mezhebî yakınlıktan dolayı Bağdad'da hüküm süren Büveyhoğulları arasında bir denge siyaseti izliyorlar ve artık Bizans'a tabi bir devlet olarak kimi zaman Fâtımîlere karşı Bizans'tan yardım alıyordu. Kimi zaman da Bizans ile çatışma haline giriyordu. 985 yılında Bizans'ın Halep ve çevresine saldırmasına tepki olarak Hamdânî emîri Sa'düddeve Kilis'i¹⁸ ele geçirmiş, Halep'in güneyinde bulunan Bizans'a ait Apamea ve Kefertab'a saldırmıştı. Emîr ayrıca Bizans'ın içindeki isyancı bazı kuvvetlere de destek vermişti. 986 yılında Hamdânîler Bizans yerine Fâtımî himayesini kabul etmişlerdir (Treadgold, 1997: 516, Canard, 1986c: 126-131).

Fâtımî Devleti de kuzey sınırlarını genişletmek amacı taşıyordu. 992 yılında Fâtımî komutanı Mengütekin Halep'i kuşattı ancak Bizanslıların direnişini kıramadı. 994 yılında Mengütekin'in ikinci bir Halep Kuşatması Bizans-Hamdânî ittifakının direnişiyile karşılaştı. 995 yılında II. Basileios bölgeye bizzat gelerek hala Asi Nehri civarında bulunan Mengütekin'i geri çekilmeye zorladı. 998 yılında Fâtımîler Halep'in güneyindeki Apamea'yı ele geçirdiler ancak 999'da sefere çıkan Bizanslılar Beyrut'a kadar ilerleyerek güney sınırlarını sağlama aldılar. 1001 yılında Bizans İmparatorluğu

¹⁸ Gaziantep'in 57 km güneybatısındaki bu şehir önceden Gaziantep'in bir ilçesiyken 1995 yılında Gaziantep'ten ayrılarak il olmuştur.

ile Fâtımîler arasında ve Fâtımîler ile Hamdânîler arasında antlaşmalar imzalandı. Bu antlaşmadan sonra Hamdânîler tamamen yıkılış sürecine girdiler. Son Hamdânî emîri Saidüddeve 1002 yılında vefat ettikten sonra bölge bir süre kargaşa içinde kalmış, Halep'in hâkimiyeti hususunda bazı emîr ve komutanlar arasında rekabet yaşanmış ve Halep şehri 1008 yılında Fâtımîlerin eline geçmiştir. Nihayet 1024 yılına gelindiğinde bölgede Sâlih b. Mirdas kendi hanedanını kurmuştur (Treadgold, 1997: 520-521, Bahadır, 2009a: 277).

II. Basileios bu bölgedeki güvenlik boşluğunu kapatmak için Halep'in kuzeyinde 999'da iki yeni tema¹⁹ kurmuş olmalıdır. Bizans'ın Urfa'yı kaybetmesi ve ileride Kilikya'ya yapılabilecek saldırılara karşı tedbir almak da yeni temaların kuruluşunu izah eder. Bu temalar Telouch (Dülük) ve Fırat Şehirleri Teması'dır. Teluch teması isminden de anlaşılacağı gibi Dülük merkezli kurulmuştur. Bu iki temanın kurulduğuna dair 1030 yılından sonra bir bilgi yoktur. Bu durumda Bizans imparatoru'nun Fâtımîlerin 998'de Maraş'a saldırmalarından sonra bu iki yeni temayı oluşturmuş olması kuvvetle muhtemeldir (Treadgold, 1997: 522,951). Bu şekilde Antep ve çevresi üç asır sonra yeniden Bizans toprakları içinde kalmış ve şehir çevresinde bir Bizans idarî birimi oluşturulmuştur.

1.9. MİRDASÎLER DÖNEMİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDE BİZANS-MİRDASÎ MÜCADELESİ

Mirdâsîler Arapların Kilâbî Kabilesine mensup bir ailedir. 1024-1080 yılları arasında değişik dönemlerde Halep ve Kuzey Suriye'ye hakim olmuşlardır. Mirdâsîler de kendilerinden önceki Şîh Hamdânî hanedanı gibi Bizans-Fâtımî-Büveyhî devletleri

¹⁹ Bizans İmparatorluğu'nda VII. yüzyıldan itibaren oluşturulmaya başlanan idarî birimlere verilen isim.

arasındaki mücadelelerden faydalanarak ayakta kalmaya çalışmış ve genel olarak Bizans ile işbirliği yapmalarına rağmen zaman zaman Antakya ile Fırat Nehri arasındaki bölgede Bizans ile de çatışmalar yaşamışlardır.

1022 yılında Halep şehrini ele geçirdi. Bunun üzerine Fâtımîler Halep'e saldırarak şehri geri aldılar. Bunun üzerine Sâlih b. Mirdas Bizans'tan yardım isteyerek şehri Fâtımîlerden geri aldı. Bizanslıların Mirdâsîlere yardım etmesinde güney sınırlarında Fâtımîler gibi güçlü bir komşuyla karşılaşmak istememeleri etkili olmuştur. Sâlih b. Mirdas 1024 yılında Bizans'ın himayesini kabul ederek Halep şehrini merkez yaparak devletini kurdu (Bahadır, 2009a: 278-279, Bianquis, 1993: 115-123).

Bizans İmparatoru II. Basileios 50 yıllık bir hükümdarlığın ardından 1025 yılında öldü. İmparator X. yüzyılın ortalarında başlayan Bizans'ın yeniden güçleniş sürecini devam ettirdi. Devletin Suriye, Kafkasya, Balkanlar ve Güney İtalya'daki gücünü muhafaza etti. Bilhassa Suriye'nin kuzey ve orta kısımlarında belirleyici bir rol oynayarak buradaki İslâm devletlerine üstünlüğünü kabul ettirdi ve kendi aralarında rekabete girişen bu devletlere zaman zaman hamilik yaptı. Kendisinden sonra Bizans İmparatorluğu'nun idaresinde istikrarsızlıklar baş gösterecek ve Araplara karşı nisbeten kendini korumuş görünen devlet kısa bir süre sonra doğudan gelen Selçuklu akınları karşısında başarısız olacaktır.

Sâlih b. Mirdâs 1029'da Fâtımîlere karşı kendisinden yardım isteyen Güney Suriye'nin Arap kabilelerine yardım için ordusuyla Şam'ın güneyindeki Tiberias Gölü yakınlarına gitti. Burada Fâtımîlerin Şam Valisi El-Duzbarî ile Arap kabilelerin ittifakı arasında yaşanan savaşı Şam Valisi kazandı. Sâlih b. Mirdâs da savaşta öldü. Yerine oğlu Şiblüddevle Nasır (1029-1038) Mirdâsî Emîri oldu. Babasının ölümünden sonra Şiblüddevle Suriye'nin orta bölgelerindeki şehirlerden geri çekildi ve askerî güçlerini

Diyar-ı Mudar'ın²⁰ batısında ve Kınnesrin cündünde yeniden teşkilatlandırdı. Fâtımîlerle girdiği micadelede başarısız olduğu için Kuzey Suriye şehirlerine yöneldi. Halep'te Mirdâsîlerin yeniden güçlenmesini engellemek isteyen Bizans'ın Antakya Valisi Spondyles 1029'da Mirdâsîler ile yaptığı savaşta yenilerek esir düştü.

II. Basileios'tan sonra tahta çıkan VIII. Konstantin sadece üç yıl tahtta kalmış ve 1028'de ölmüştü. Yerine Romanos Argiros (1028-1034) imparator oldu. Yeni imparator hem kendini ispatlamak hem de Mirdâsîlerin bölgedeki Bizans hâkimiyetini tanımlarını sağlamak için 1030 yılının ilkbaharında Suriye Seferi'ne çıktı (Bahadır, 2009a: 279-283, Bianquis, 1993: 115-123, Gökhan, Kaya, 2008: 99, Treadgold, 1997: 585).

1.10. AZEZ SAVAŞI (1030)

Mart ayında İstanbul'dan yola çıkan Bizans ordusunda Peçenek, Ermeni, Bulgar ve Ruslar gibi yabancı paralı unsurlar bulunuyordu. İmparatorun askerî tecrübesi yetersizdi, Bizans için stratejik değeri düşük Halep'i hedef alıyor ve ordudaki generallerin tavsiyelerini dinlemiyordu. Aşırı sıcak havanın ve kurak arazinin etkisini hesaba katmayan imparator Mirdâsîlerden gelen barış elçilerini de geri çevirdi. Barışı bozacak birşey yapmadıklarını söyleyen Mirdâsî elçilerine ancak Halep kendisine verilirse barış olacağını aksi takdirde savaş olacağını bildirdi. 8 Ağustos günü bir Bizans keşif kolu Ayıntâb'ın hemen güneyindeki Azez şehri yakınlarında Müslümanlar tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu birliğe yardıma giden başka bir birlik de yenilgiye uğradı. Asıl muharebe 10 Ağustos günü meydana geldi ve Emîr Şiblüddevle

²⁰ Diyar-ı Mudar Samosata'dan başlayıp orta Irak'ta bulunan El-Anbar bölgesine kadar Fırat Nehri'nin her iki kıyısındaki bölgeleri içine alır. Bugünkü Gaziantep ilinin doğu kısımları da bu bölgenin içinde kalmaktadır. İsmi Emevî devrinde bölgeyi fetheden Müslüman Arap kabilesi Mudar'dan almıştır. Merkezî şehri Rakka'dır. Bkz. Marius Canard, Claude Cahen, "Diyar Mudar", EI² (İng.), 2. Cilt, s. 347-348.

komutasındaki Mirdâsîler kesin bir zafer kazandılar. Paralı askerler kargaşa sırasında yağma yapmaya çalışırken Bizans ordusunun Rum unsurları yakınlardaki bir Bizans karargâhı olan Kurus'a geri çekildi. İmparator canını güçlkle kurtarabildi. Araplar büyük ganimet elde ettiler. İmparatorun şahsî hazinesi de büyük ölçüde Arapların eline geçmişti. Aslında bu yenilgiye rağmen Bizans'ın askerî kayıpları çok fazla değildi. Hatta havaların serinlemesinden sonra Arapların üzerine yeniden yürünmesi bile düşünülüyordu. Ancak bu yola başvurulmadı ve Maraş'ta toplanan Bizans ordusu İstanbul'a geri döndü. 1031 yılında Mirdâsîlerin Bizans'a yeniden yıllık vergi vermesi şartıyla antlaşmaya varıldı. Yıllık vergi miktarı 500 bin dirhem olacaktı. O döndükten sonra Telouch (Dülük) Teması'nın komutanı Michael Maniakes²¹ bölgede Müslümanlara karşı harekete geçti. İmparatorun hazinesinin bir kısmını geri aldı. Samosata bölgesinin komutası kendisine verildi. Ayrıca 1032 yılında Urfa'yı bir başka Arap hanedanı olan Numeyrîlerden geri aldı (Rogers, 2010: 102, Gökhan, Kaya, 2008: 102, Treadgold, 1997: 585, İbnü'l-Esîr, IX, 1985: 312-313, Foord, 1911: 302, Bianquis, 1993: 118). Bizanslılar 1039-1040 yıllarında Mirdâsîlerle yaptığı antlaşmayı bozarak Kuzey Suriye'ye saldırdı. Bu sırada Mirdâsîler kendi aralarında iktidar mücadeleleri yapmaktaydılar. Halep şehri de 1038-1042 yılları arasında Fâtımîlerin isyancı valisi Anuştekin El-Duzbarî tarafından yönetildi. 1042 yılından ölümünden sonra şehir Mirdâsî emîri Muizüddeve Simal tarafından yönetilmeye başlandı. Mirdâsî Emîri Muizüddeve Simal 1061-1062 yıllarında Antakya ve Halep arasında Bizans'a ait olan bölgelere akınlarda bulundu. 1070'li yıllarda bölgede etkisini hissettirmeye başlayan Selçuklu nüfuzu sonucu Mirdâsîler iyice zayıfladı ve nihayet 1080 yılında tarihe karıştı

²¹ Michael Maniakes Azez Savaşı sırasında Müslümanlara karşı başarılı savaşlar vermiş bir Bizans komutanıydı. Bu sırada Telouch (Dülük) Teması'nın komutanıydı. Burada kazandığı başarılarından dolayı 1038 yılında Araplara karşı savaşması için Sicilya'ya gönderildi. Araplara karşı burada da başarılar kazandı. Bkz. Jim Bradbury, *The Routledge Companion to Medieval Warfare*, New York 2004, s. 30

(Bianquis, 1993: 115-123). Halep, Fâtımîler ve Mirdâsîler arasında el değıştirse de Ayıntâb ve yakın çevresi Telouch Teması adı altında küçük bir idarî birim olarak Bizans kontrolü altında bulunmaya devam etti (Haldon, 1999: 82-83). Mirdâsîler devrinde Ayıntâb ve çevresinde yaşanan kimi olayları Selçukluların bölgeye girişleri ile ilişkili olarak aktarmak daha doğru olacaktır.

2. BÖLÜM: SELÇUKLULAR'IN ANADOLU'YA GİRMEYE BAŞLAMASINDAN I. HAÇLI SEFERİ'NE KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ

2.1. ANADOLU'YA İLK TÜRK AKINLARINDAN MALAZGİRT'E KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Selçuklu Türkleri XI. yüzyılın başlarında Hazar Denizi'nin doğusundaki topraklarda ilk defa varlığını ortaya koymuş ancak kurulduğu günden beri batıya doğru yeni yurt arayışı içinde olmuştur. Horâsân ve İran üzerinden Irak ve Kafkaslara ilerleyen Türkler için Bizans'ın elindeki Anadolu hem yeni bir yurt hem de yeni İslâm inançları için bir cihad sahası olmuştur. Zira X. yüzyılın sonları ve XI. yüzyılın başları İslâm dünyası için buhran yılları olmuştur. Abbâsîler zayıflamış, başkent Bağdad Şîî kontrolüne girmiş, Bizanslılar Kilikya ve Suriye'de Müslümanları geriletmiş, İspanya'da Endülüs Emevîleri de dağılma emareleri göstermeye başlamıştı.

1018 yılında Anadolu'ya ilk keşif seferlerini yapan Selçuklular 1048'de Erzurum yakınlarındaki Pasinler'de Bizanslıları yenerek ciddî anlamda Anadolu'ya girmenin ilk denemesini yapmışlardı. Türklerin bu girişimleri sürerken II. Basileios'un 1025'teki ölümünden sonra Bizans İmparatorluğu istikrarsız bir dönem yaşamaya başlamış ve dönemin Bizans imparatoru Konstantin Monomakos doğudan gelen tehlikeyi çok önemsememişti (Brockelmann, 2002: 161, Turan 2012: 122,131-136,163, Treadgold, 1997: 592).

1041 yılında yurt tutmak amacıyla Anadolu'ya giren Togan kumandasındaki bazı Türkmen grupları Diyarbakır'da Mervanîler ile mücadele ettikten sonra Halep

yakınlarına kadar gelmişler ve Bizans'ın Antakya Valisi ile yaptıkları muharebeyi kaybetmişlerdir (Azimî, 1988: 4).

Selçuklu Türkleri 1055'te Bağdad'ı Şîf Büveyhoğullarından ve 1064'te ise Ani ve Kars'ı Bizans'tan almıştı. Böylece Kafkaslar ve Irak'ta da Selçuklu tesiri artmaya başladı. Özellikle Abbâsî halifesinin Selçuklu koruması altına girmesi Türklerin Anadolu seferlerinde psikolojik olarak itici bir güç olmuş olmalıdır (Turan, 2012: 122,156, Sevim, 2000: 1-84).

Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Filistin'de ilk boy gösteren Türk komutanları Hanoğlu Hârûn, Afşin, Atsız, Kurlu, Şöklü ve Sunduk'tur. Bunların içinde diğerlerinden daha önce Halep ve çevresinde faaliyette bulunan Hanoğlu Hârûn'dur. Hârûn ismi bilinmeyen bir Türk hanının oğluydu ancak Karahanlı hanedanına mensup olduğu düşünülmektedir. Babasıyla yaşadığı anlaşmazlık üzerine bin civarındaki adamıyla beraber Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya geldi. Diyarbakır civarında kurulan Mervanoğullarının iktidar mücadelelerine katılmak istemişse de vazgeçti ve daha sonra bir Arap kabilesi olan Temimoğullarına esir düştü. Esareten kurtulduktan sonra Diyarbakır'ın güneyindeki sugurlarda Bizans' karşı mücadeleye başladı. 1064/1065 yıllarında bu defa Mirdâsîlerden Esedüdevle Atiyye'nin, yeğeni Emîr Mahmud'a karşı yardım istemesi üzerine Halep civarına gelen Hârûn, Atiyye'nin lehine dengeyi değiştirdi ve Atiyye 1065 yılının Ocak ayında Halep, Menbic, Balis ve Azez civarlarının hâkimiyeti kendisinde olmak şartıyla yeğeni Mahmud ile barış yaptı. Atiyye ve Hârûn Antakya yakınlarındaki Bizans'a ait Kemnûn Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Halep'e geri dönmüşler, Hârûn ve adamlarının güçlenmesinden çekinen Atiyye bir gece baskınıyla Hârûn'un bazı adamları öldürmüştü. Hârûn ve diğer adamları canlarını kurtarmışlar ve şehri terketmek zorunda kalmışlardı. Fırat Nehri'ni geçtikten sonra

bölgedeki yerel Arap hanedanlarından olan Numeyrîlerin saldırısına uğramışlardır. Bu saldırıdan dolayı geri çekilen bir Türkmen grubu da Bizanslılar ile savaşa tutuştu.

Hârûn daha önce Atiyye ile birleşerek kendisine karşı savaştığı Mahmud'a bir mektup göndererek onun hizmetine girmek istediğini bildirmiştir. Mahmud bu teklifi kabuletmiş ve Hârûn yanında kalan Türkmen askerleriyle Halep'in güneyinde Mahmud'a iltihak etmiştir. Mahmud'un ilk hedefi Halep'i Atiyye'den geri almaktır. Kimi Arap kabilelerinin katılımı ve Hârûn'un desteğiyle daha da güçlenen Mahmud ile Atiyye'nin kuvvetleri 20 Mayıs 1065 tarihinde Ayıntâb'ın 65 km kadar güneyinde bulunan Merc Dabık(Mercidabık) mekiinde karşı karşıya geldi. Bu savaşta yenilgiye uğrayan Atiyye hızla Halep'e geri dönmüş ve savunma tertibatı almışsa da Mahmud ve Hârûn'un kuvvetleri 1065 yılının Ağustos ayında şehri almayı başarmışlardır. Şehrin alınmasından sonra Hârûn kendisine ikta olarak verilen Maaretünnuman'a çekildi. Hârûn, Bizanslılara karşı da mücadele etmiş ve 1068 yılında Antakya'nın savunulması açısından önemli bir mevki olan Artah Kalesi'ni ve ilaveten İmm Kalesi'ni Bizanslılardan almıştır. Bu fetihlere karşılık Bizans tahtına henüz yeni çıkmış olan Romanos Diogenes 1068 yılının yaz aylarında Kuzey Suriye Seferi'ne çıkmıştır. Bu sefer sırasında Malatya üzerinden güneye doğru harekete geçen ve bölgede yağma harekâtı düzenleyen Bizans ordusu bölgenin kalelerinden olan Menbic Kalesi'ni²² ele geçirdi. Halep'in kuzeyinde bir başka Bizans birliğinin Emîr Mahmud ve Hârûn tarafından yenilgiye uğratılması üzerine buraya hareket eden imparatorun kendisi de başarısız oldu. Azez Kalesi'ni de alamayan Bizanslılar önceden Hârûn'un fethettiği Artah ve İmm Kalelerini ele geçirmeyi başarmıştır. Hârûn yerel Arap idarecilerle Fâtımîler arasındaki mücadeleler sırasında uğradığı bir suikastle öldürülmüştür. Hârûn

²² Menbic, Ayıntâb'ın 100 km kadar güneydoğusundadır ve günümüzde Suriye topraklarında bulunmaktadır.

küçük çaplı ordusuyla Kuzey Suriye'de Türkmen varlığını hissettirmiş ancak bölgenin fethi sonraki Selçuklu komutanlarının sayesinde mümkün olmuştur (Sevim, 1979: 365-380, Turan, 2012: 162, Treadgold, 1997: 601-602).

Selçuklu komutanlarından Gümüştekin 1066 yılında Harran, Rakka ve Saruc bölgesine kadar gelerek buralara hakim oldu. Daha sonra Fırat Nehri'ni geçerek Hısn Mansûr (Adıyaman) üzerine yürüdü ve bu civarda Bizans'ın Urfa Dukası Arvantos ile Türkmenler arasındaki çarpışmada Bizanslılar bozguna uğradı. Arvantos'un kendisi de esir oldu ve fidye ile kurtuldu. Daha sonra Türkmenler Ahlat'a dönerken Gümüştekin ile ihtilafa düşen Afşin Bey onu öldürdü. Alparslan'ın tepki göstereceğinden korkan Afşin Bey Ayıntâb'ın batısındaki Amanos Dağları üzerinde bulunan Karadağ'da (Cebel-i Lükkam) karargâhını kurarak buradan etrafa yaptığı geniş çaplı akınlar sırasında Dülük ve Ra'ban'ı ele geçirdi (1066). 1066-1068 yılları arasında Karadağ'a çok yakın bir mesafede bulunan Antakya da Afşin Bey'in saldırısına uğradı. Malatya yakınlarında bir Bizans ordusunu bozguna uğratarak Kayseri'yi zapt etmiştir. Bu sıralarda imparator ordusuyla Kuzey Suriye'de bulunuyordu. Sultan Alparslan Afşin Bey'in bu başarılarından dolayı memnun oldu ve onu affetti (1067) (Turan, 2012: 161-162, Sevim, 2000: 1-84).

Bizans imparatoru Diogenes, Suriye seferinden döndükten sonra Orta Anadolu'daki Türk akınlarına karşı tedbir almaya karar verdi. Nitekim asıl tehlikenin Suriye'den ziyade Kafkasya üzerinden gelen Selçuklu Türkleri olduğunu anlamıştı. 1069 yılında Doğu Seferi'ne çıkan imparator, devletinin Antakya'dan Fırat Nehri'ne kadar olan güney sınırlarını Bizanslı komutan Filaretos'a emanet ederek (Philaretos Brachamios) kendisi Doğu Anadolu'da Ahlat üzerine yürüdü. Ancak Türkler Suriye

üzerinden Bizans sınırlarını geçip Orta Anadolu'ya yönelince geri dönmek zorunda kaldı.

İmparator 1070 yılında herhangi bir askerî harekâta girişmedi. Zira Bizanslı komutanların bir kısmı Türk akınlarıyla yıpranmış Doğu Anadolu'nun terk edilmesini ve Orta Anadolu'nun savunulmasını ısrarla istiyorlardı. İmparator ise Selçuklu saldırılarının ancak büyük bir zaferle durdurulabileceğini düşünüyordu. Aynı yıl doğu seferine kendisi çıkmayan imparator Manuel Komnenos'u bölgeye göndermişti. Ordunun bir kısmı Sivas civarında kalırken bir kısmı da Sivas üzerinden Kuzey Suriye'ye indi ve bu sırada Selçuklu kuşatması altında olan Menbic'i kurtarmaya çalıştı. Ancak başaramadı. Türkler Suriye üzerindeki baskıyı artırırken sadece Bizans şehirlerini almakla kalmıyor aynı zamanda bölgedeki Fâtımî varlığına da ağır darbeler vuruyorlardı (Venning, 2006: 395-398, Treadgold, 1997: 602-603).

2.2. MALAZGİRT SAVAŞINDAN HAÇLI SEFERLERİNE KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ

1070 yılında Bizans bu durumdayken Selçuklu hükümdarı Alparslan ise Mısır seferine çıkıyordu. Mısır'da Şîliğin temsilcisi durumunda olan Fâtımîlerin kimi vezîr ve komutanları Alparslan ile haberleşerek Mısır'ı alıp Fâtımîlere son verebileceğini bildiriyorlardı. 1070 yılı sonları ve 1071 yılının başlarında Alparslan Diyarbekir ve Urfa'yı uzun süre kuşatmaktan kaçınarak Ocak ayında Birecik'te²³ Fırat Nehri'ni geçti ve Halep üzerine yürüdü. Mirdâsî Emîri Mahmud Halep'te sultana itaatini bildirdi. Buradan Filistin ve Mısır'a yürüme niyetinde olan sultan o sırada Bizans

²³ Birecik, Ayıntâb-Urfa yolu üzerinde Fırat Nehri'nin doğu sahilinde önemli bir Ortaçağ yerleşim birimidir. Ayıntâb'a 62, Urfa'ya ise 82 km mesafededir. Fırat Nehri'ni geçmek için tercih edilen önemli noktalardandır. Haçlı Seferleri sırasında Latin-Haçlı kaynaklarında Bire ya da Bira olarak da isimlendirilmiştir.

imparatorundan gelen elçinin ölçsüz istekleri ve Bizanslıların büyük bir orduyla Anadolu'da ilerlediğini öğrenmesi üzerine Mısır'a yürümekten vazgeçti ve Ahlat'a doğru yürüyüşe geçti (Turan, 2012: 169-171, Sevim, 2000: 1-84).

26 Ağustos 1071 tarihinde Anadolu tarihinin akışını değiştiren Malazgirt Savaşı vuku buldu. Bizans'ın Doğu ve Orta Anadolu'daki savunması kısa sürede çökmüş ve hatta Türkler 1075 gibi erken bir tarihte Bizans payitahtına çok yakın bir şehir olan İznik'i ele geçirerek devletlerinin başkentini tesis etmişlerdir (Turan, 1996: 33,34,55).

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatoru'nun Alparslan'a esir düşmüş ve antlaşma imzalamış ancak savaşta yer alan ve Diogenes'in rakiplerinden olan Andronikos Dukas İstanbul'a dönmüş ve başka muhaliflerle de işbirliği yaparak Mihail Dukas'ı imparator ilan ettirmiştir. Diogenes ise Anadolu'daki direnişinde başarılı olamamış ve Adana yakınlarında esir edilerek İstanbul'a götürülmüştür (Treadgold, 1997: 602-603). Dukas imparator edilmesine rağmen ülkenin değişik yerlerinde kendini imparator ilan eden komutanlar ortaya çıktı. Bunlardan biri de Filaretos idi.

2.3. FİLARETOS'UN HÂKİMİYETİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Malazgirt Savaşı'nın ardından 1073–1075 yılları arasında itibaren Selçukluların Suriye ve Filistin üzerinde de hâkimiyetlerini güçlendirdikleri görülür. Atsız ve Şöklü gibi Türk komutanları bölgedeki Fâtımî hâkimiyetini zayıflatıp Suriye'yi bir Selçuklu eyaleti haline getirmeye çalıştılar. Her ne kadar kuzeyde Halep şehri halen Mirdâsîlerin elinde olsa da bu sembolik bir mahiyetteydi. Zira bu devlet son zamanlarını yaşıyordu.

Ermeni asıllı Bizans komutanı Filaretos Malazgirt Savaşından önce imparatorluğun Suriye sınırlarını korumakla görevlendirilmişti. Türkler Anadolu içlerinde hızla ilerlerken Malazgirt Savaşından sonra Malatya, Urfa, Antakya civarında

Ermeni ağırlıklı bir Bizans kontrolü sağlandı. Aynı zamanda Diogenes'in ölümünden sonra imparatorluk unvanını kullanarak taht üzerinde hak iddia etti. 1078 yılında Nikefor Botanyates tahta çıkıncaya kadar bu iddiasını devam ettirmiştir. Antakya'dan Malatya'ya kadar olan bölgede 1071'den sonra kontrolü sağlayan Filaretos'un hakim olduğu yerler arasında Maraş, Dülük, Ra'ban gibi şehirler de bulunuyordu. Bizans ordusundaki Raimbaud liderliğindeki Frank askerlerin ve Ermenilerin de kendisine katılmasıyla güçlendi ve 1074 yılında Antakya valisi olarak atanan ve bölgeye gelen İzak'ı yenilgiye uğrattı. 1077'de Urfa'yı şehrin Bizans valisi Leon'u yenerek ele geçirdi ve Malatya hakimi Ermeni Gabriel'e de üstünlüğünü kabul ettirdi. 1079'da Antakya'nın kontrolünü de ele geçirdi. Prenslüğünün merkezi zaman zaman Maraş ve Antakya arasında değişmiştir. Bu şekilde Antakya'dan kuzeyde Harput'a ve doğuda Urfa'ya kadar uzanan bölgede bir prenslik kurdu ve değişik unvanlar kullanarak kendi bağımsızlığından taviz vermeden Bizans'a da gücünü tasdik ettirdi. Zira İstanbul ile Antakya-Malatya arası bölge arasındaki kara bağlantısı birçok yerde Selçuklular tarafından kesilmişti ve bu sebeple Bizans, bölgenin Türklerin eline geçmesindense Hristiyanların elinde kalmasını bu şekilde sağlamak istemiş olmalıdır (Turan, 1996: 68-69, Treadgold, 1997: 604, 607, 610, Finlay, II, 1854: 50).

Filaretos'un bölgedeki hâkimiyeti Türkiye Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Kilikya ve Kuzey Suriye'ye doğru genişleme siyaseti ile tehlikeye girdi. Süleyman Şah 1082 yılında Tarsus'u, 1083'te de Adana, Misis ve Anazarba'yı fethetti. 1085 yılında Süleyman Şah'ın dayısı Gümüştekin, Filaretos'a tabi Malatya hakimi Gabriel'in üstüne yürüdü. Aynı sene Selçuklu emîri Buldacı da Elbistan,

Keysun²⁴ ve Ra'ban'ı fethetti. Böylece bu bölgede Maraş dışındaki yerler Filaretos'un elinden çıktı. Filaretos Melikşah ile görüşmeye gittiğinde Süleyman Şah da Antakya'yı ele geçirmek için gizli ve seri bir askerî faaliyet yürütüyordu. Şehrin dış mahalleleri 13 Aralık 1084 günü ve iç kale ise 12 Ocak 1085'te Türkler tarafından fethedildi. Bilhassa Filaretos'un zulmünden bıkan şehrin Ermeni ve Süryani ahalisi çok da kanlı olmayan fethi sevinçle karşıladı. Antakya'nın düşmesinin ardından hemen ardından Ayıntâb, Dülük, Tell Beşir, Süveydiye, İskenderun ve Harim de Süleyman Şah'ın hâkimiyetini kabul etti.

Bu genişleme siyasetinden korkan Filaretos, Isfahan'a doğru yola çıkarak Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın huzuruna çıkmak istemiştir. Ancak o sırada Melikşah da Suriye'ye doğru yol aldığından El-Cezîre'de görüşebilmişler ve Ermeni prensi bu şekilde Türkiye Selçuklularına karşı denge arayışına girmiş ve hatta bu uğurda İslâm dinine girerek prensliğine koruma sağlamaya çalışmıştır. Melikşah, Urfa'yı prensle dirlik olarak vermişse de Urfa halkı ve prensin oğlu Barsama'nın teşebbüsleri ile Filaretos 1087'de Maraş'a tayin edildi. Müslüman olduğunu açıkladıktan sonra topraklarında yaşayan Hristiyanlara karşı muamelesini de şiddetlendirmişti. Prens bu şehirde 1090 yılından önce öldüğü anlaşılmaktadır. Onun ölümünden sonra Maraş şehri Haçlıların eline geçmiştir (Merçil, 2011: 108, Turan, 1996: 69-73, Ersan, 2007: 42,68).

Bu arada Süleyman Şah, Antakya'nın ardından Halep'i de alarak gücünü artırmaya çalıştı. 1085 yılının Temmuz ayında yapılan muhasara başarısız oldu. O sırada şehrin hakimi olan Şerif Ebû Hasan hem Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'tan hem de onun Şam'da bulunan kardeşi Tutuş'tan yardım istedi. Böylece

²⁴ Keysun, Türkler tarafından fethedildiğininide 1082 yılından beri Filaretos'a tabi olan Ermeni Kogh Vasil tarafından yönetilmekteydi. Türkler onu yerinde bırakmış, o da Filaretos'un ölümünden sonra Ra'ban'ı da topraklarına katmıştı. 1112 yılına kadar bu havalide hüküm sürmüştür.

Selçuklu hanedanı Kuzey Suriye hâkimiyeti için kendi arasında mücadele etmek zorunda kaldı. 5 Haziran 1086 tarihinde Tutuş ile Süleyman Şah arasında yapılan muharebeyi Tutuş kazandı ve Türkiye Selçuklu hükümdarı savaş meydanında öldü. Bu şekilde Kuzey Suriye'nin Tutuş'un eline geçmesi ihtimali ortaya çıktı.

Sultan Melikşah 3 Aralık 1086'da Halep'e geldi. Daha kuzeyde bulunan ve Ayıntâb yakınlarındaki Tell Beşir kalesini ele geçirdi. Tutuş'un sadece Şam civarını yönetmesini istiyordu. Halep'i kardeşi Tutuş'a vermeyerek Kasımüddeve Aksungur'a, Antakya'yı Yağısıyan'a ve Urfa'yı da Bozan'a ikta etti. Bozan, üç aylık bir muhasaradan sonra Mart-Nisan 1087'de Urfa'yı Filaretos'un oğlu Barsama'dan almıştır (Merçil, 2011: 57-58, Turan, 1996: 73-83, Stewart, 2006c: 1206).

Tuş, kuzeye doğru genişleme emeliyle ve Berkyaruk ile olan mücadelesinde taraf değiştirdiği için Halep hakimi Aksungur ile mücadeleye girerek Mayıs 1094'te onu öldürdü.²⁵

Ayıntâb ve çevresinin Emîr Buldacı tarafından 1085'te Türkiye Selçuklularına katıldığını ifade etmiştik. 1094 yılında Tutuş Halep'i ele geçirdikten sonra nüfuzunu Ayıntâb şehrinin güneyindeki bölgelere kadar yaymıştır (T.H. , 1979: 64-67, Özdeğer, 1996: 466-469).

²⁵ Aksungur, ileride Kuzey Suriye ve Musul bölgesinde kurulacak olan Zengî Hanedanının kurucusu İmadeddîn Zengî'nin babasıdır.

3. BÖLÜM: I. VE II. HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ

3.1. HAÇLILARIN YAKIN DOĞU'YA ULAŞMASI

VII. yüzyılda İslâm'ın doğuşu ile beraber Müslümanlar Asya, Afrika ve Avrupa'da devamlı olarak Hristiyanların aleyhine bir genişleme sağlamış. İran, Hindistan ve Orta Asya dışında yerlerdeki İslâm fetihleri genel olarak Hristiyan ülkeleri kapsamıştır. Filistin, Suriye, Mısır, Kafkasya, Anadolu ve batıda İtalya'nın güneyi ve İspanya'ya doğru yayılan Müslümanların kazandığı başarılar asırlarca sürecek bir Hilal-Haç kavgasını tetiklemiştir.

İspanya'yı fetheden Araplardan üç asır sonra Türklerin XI. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun birçok yerlerine hakim olup İstanbul yakınlarına kadar gelmeleri Avrupalılara Balkanlar üzerinden gelebilecek yeni bir istila korkusu yaşatmıştır.

Bilhassa Kudüs ve Antakya gibi Hristiyanlar için kutsal kabul edilen şehirlerin İslâm topraklarına dahil olması ve buralara yapılan hac ziyaretlerindeki aksamalar Avrupa'da zaman zaman gündeme gelmiştir.

Bunların haricinde İslâm dünyasının o dönemin Avrupasına göre çok daha zengin ve müreffeh bir hayat yaşıyor olması Avrupalıları buradaki zenginlikleri ele geçirmeye itmiştir. Müslümanların Hindistan ve Çin'den Avrupa'ya giden yollara hükmediyor oluşu da Avrupalılar için her zaman ticarî ilişkilerde bir sıkıntı kaynağı olmuştur (Runciman, I, 1951: 1-118).

1095 yılının sonlarında Fransa'daki Clermont şehrinde toplanan kilise konsilinde Papa II. Urban (Urbanus) ve fanatik Keşiş Piyer (Pierre L'Ermit) tarafından ateşlenen

Avrupa'nın Hristiyan kalabalıkları 1096 yılından itibaren doğuya doğru harekete geçti(Runciman, I , 1951: 106-110).

1097 yılının ilkbaharında Haçlı kuvvetleri İstanbul'a ulaştı. Bizans imparatoru ile yapılan antlaşmaya göre Bizanslı kılavuzlar Haçlı birliklerine Anadolu'daki yollarda rehberlik yapacak, buna mukabil Türklerden alınan topraklar da Bizans'a iade edilecekti (Asbridge, 2004: 110-113).

Türkiye Selçuklularının başkenti olan İznik şehri 1097 yılının Mayıs ayında Haçlı-Bizans ittifakının saldırısıyla düştü. Temmuz ayında Dorylaeum'daki (Eskişehir) savaşta Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan Haçlı ordularını durdurmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Kalabalık Haçlı ordusu kayıplar vermesine rağmen Konya'ya doğru yoluna devam etti. İznik'in kaybindan sonra ileriki zamanlarda Konya Türklerin yeni başkenti olacaktır. Ağustos ve Eylül aylarında Konya ve Ereğli'den de geçen Haçlı ordusu burada ikiye ayrılmıştır. Büyük bir bölüm uzun fakat Hristiyanların hakim olduğu ve coğrafi olarak daha kolay bir yol olan Niğde-Kayseri-Maraş yolunu takip edip Antakya'ya ulaşmayı tercih ederken bir bölüm de mesafe olarak kısa ancak zorlu Kilikya (Pozantı) ve Amanos geçitlerinin olduğu ve eylül ayında havaların gayet sıcak gittiği diğer rotayı takip etmeye karar vermiştir (Runciman, I , 1951: 180,188-190).

Kayseri yolunu takip eden ve Haçlı ordusunun büyük bir kısmını oluşturan grup 15 Ekim 1097'de Maraş'a ulaştı. Bu sırada Maraş Ermenilerin hâkimiyeti altındaydı. Ermeni yönetici önceden Bizans'a bağlı olan Thatoul idi. Ermeniler burada Haçlıları sıcak bir şekilde karşılamıştı. Haçlılar bu şehirde ihtiyaçlarını karşılayarak bir süre istirahat ettiler.

3.2. HAÇLI LİDERLERİNDEN BALDWIN'İN KİLİKYA'DAN MARAŞ'A GELMESİ

Ereğli'den sona Haçlı ordusu ikiye ayrılmış, büyük kol Kayseri'ye yönelirken Tancred ve Baldwin'in başında olduğu küçük kol Kilikya-Pozantı Geçitleri üzerinden Kilikya'ya inmişti. Bu yola girenlerin liderliğini Tarantolu Tancred²⁶ ve Baldwin (Baudouin)²⁷ yapıyordu. Baldwin Kilikya'daki askerî faaliyetlerini tamamladıktan sonra Maraş'a gelerek ana Haçlı ordusuna katılmıştır. Bir süre sonra Maraş'taki ana ordudan ayrılan Baldwin kendi az sayıda askeriyle güneye doğru inmeye başladı. Bir süre sonra doğuya doğru yönelen Baldwin hem Antakya'daki Türklere doğudan gelebilecek yardımların geçiş noktasını işgal etmeyi hem de münbit arazileri ele geçirerek kalabalık Hristiyan ordularının gıda ihtiyacını karşılamayı düşünüyordu (Gökhan, Kaya, 2008: 111-112, Runciman, I, 1951: 197).

3.3. HAÇLILAR AYINTÂB'DA

Öncelikle Ayıntâb'ın Haçlı seferleri sırasında daha da önem kazandığını ifade etmek gerekir. Haçlı savaşları esas olarak Kudüs ve çevresini hedef alsa da Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da (Urfa ve Antakya) kurulan Haçlı Devletlerinin kendi aralarında ve Müslümanlarla yaptıkları mücadeleler Ayıntâb'ı doğrudan etkilemiştir. Şehrin Antakya, Maraş ve Urfa şehirlerinin arasındaki bölgenin ortasında yer alması bu durumu kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu dönemde Ayıntâb haricinde yakın çevrede

²⁶ Tarantolu Tancred, Güney İtalya Normanlarına mensup bir prens ve dayısı Tarantolu Bohemund ile beraber ilk Haçlı Seferine katılmıştır ve 1099'da Kudüs ele geçirildikten sonra Kudüs Krallığı'na bağlı olarak Galile Prensi olmuştur. Bkn. Aryeh Grabois, "Tancred", *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Santa Barbara, California, 2006, 4. cilt, s. 1143-1145.

²⁷ Baldwin Birinci Haçlı Seferinin önemli şahsiyetlerindendir. Kuzey Fransa'daki Bolougne şehrinin Kontu Eustace'ın oğludur. Baldwin Haçlı Seferlerine kardeşi Godfrey of Bouillon ile beraber katılmıştır. 1097-1100 yılları arasında Urfa Kontu ve 1100-1118 yılları arasında Kudüs Kralı olmuştur. Bkz. Alan V. Murray, "Baldwin I of Jerusalem", *The Crusades: An Encyclopedia*, 1. cilt, s. 132-133.

bulunan Dülük, Tell Beşir, Ravanda, Ra’ban, Bira, Saruc, Behisni²⁸, Keysun, Samosata, Gerger ve Azez gibi şehirlerde Haçlı savaşlarının önemli birer sahnesi olacaktır.

Frankların Ayıntâb şehrine vardıkları 1097 yılında Ra’ban merkezli bir devlet kuran Ermeni prensi Kogh Vasil (Hırsız Vasil) şehri elini bulunduruyordu (Stewart, 2006a: 367). Baldwin Maraş’tan yola çıktıktan sonra Ayıntâb’a ulaştığında yönünü tamamen doğuya doğru çevirdi. Ayıntâb ile Urfa arasındaki arazinin Ermenilerin elinde olmasından dolayı Baldwin burada bir Haçlı devletinin kolay kurulacağını ve fazla mücadele gerektirmeyeceğini düşünüyordu. Daha şimdiden bölgenin hakimi Kogh Vasil ve kardeşi Bagrat ile iyi ilişkiler kurmuştu. Yine Malatya ve Urfa’daki Ermeni hükümlerler Türk tehdidine karşı Haçlılardan yardım istiyorlardı. Ermeniler aynı zamanda Haçlıları nefret ettikleri Bizans İmparatorluğundan kopmalarını sağlayacak bir vasıta olarak görüyorlardı. Bu sebeple kendilerini Türk ve Bizans tahakkümünden kurtaracak bir Batılı Hristiyan askerî varlığını faydalı sayıyorlardı.

Baldwin, Ayıntâb ile Fırat Nehri arasında Ermenilerin de desteğiyle ilerlerken bölgedeki Türkler öldürüldü ya da buraları boşalttılar. Samosata’yı elinde bulunduran Emîr Balduk bu havalideki en önde gelen Türk komutanıydı. Balduk Malatya ile Urfa arasındaki yola hakim bulunuyor ve Haçlılara karşı direnme planları yapıyordu. Ancak saldırı planlarını gerçekleştiremeyip savunmada kalmıştır.

Bölgede iki yerel Ermeni prensi Nicusus ve Fer’in de küçük orduları sayesinde Baldwin 1097 yılının son aylarında Fırat Nehri ile Ayıntâb arasındaki araziye tamamen ele geçirmeyi başarmıştı. Bu bölgedeki en önemli iki müstahkem mevki Tell Beşir²⁹ ve

²⁸ Adıyaman’ın Besni ilçesi. Ayıntâb’ın kuzeydoğusunda olup şehre uzaklığı 86 km’dir.

²⁹ Tell Beşir (Tılbaşar) Kalesi Gaziantep’in 40 km kadar güneydoğusunda ilin Oğuzeli ilçesine bağlı Gündoğan köyü yakınlarında bulunur. Sacur çayı vadisinde bulunmaktadır. Arap kaynaklarında “تل بيشير”, Latin-Haçlı kaynaklarında ise “Turbessel” olarak anılır. X. Yüzyılda Bizans-Arap mücadelelerine sahne olan ve 962’de Bizans imparatoru Nikefor Fokas tarafından alınan kale 1086 yılı sonlarında

Ravanda³⁰ Kaleleri idi. Bu iki kale aynı zamanda stratejik olarak Urfa'dan Antakya'ya giden yolu da kontrol etmeye imkân veriyordu. Aynı zamanda bu kaleler Akdeniz kıyısıyla Fırat çevresindeki verimli araziler arasındaki ticarî bağlantıyı da sağlıyordu. Tell Beşir ayrıca Fırat Nehri'nden kolay geçilen sığ bir noktanın bulunduğu Kargamış'a da yakın bulunuyordu. Güçlü tahkimata sahip Tell Beşir kalesini ele geçirmeye hazırlanan Baldwin kalenin kapıları kendisine hemen açılınca şaşırıldı. Zira buradaki Ermeniler Türk askerlerini kendi imkânlarıyla kale dışına çıkarmayı başarmışlardı. Burada kolayca başarı elde eden Baldwin sonraki hedef olarak Ravanda Kalesine yönelmiştir. Ravanda, Antakya'ya giden yol üzerinde çok mühim bir mevkiyi teşkil ediyordu. Çok sağlam surlara sahip olan bu kale de Haçlılar tarafından kolayca ele geçirildi. Tell Beşir'in idaresi Ermeni prensi Fer'e (P'er), Ravanda ise yine Ra'ban ve Keysun havalisinin Ermeni hakimi Kogh Vasil'in kardeşi ve Baldwin'in danışmanı olan Bagrat'a verilmişti. Baldwin'in Kilikya'nın aksine bu bölgede kolayca başarılar kazanmasında Tancred gibi rakip bir haçlı liderinin olmaması ve Bagrat gibi Ermeni reislerinin araziye ve bölgedeki nüfusu tanınması ve Haçlılara kılavuzluk etmesidir. Bölgede Haçlılara fazla direnmeyen Türk askerî gücü Halep'teki Selçuklu emîri Rıdvan'a bağlıydı ve emîr Şam'da hükmetmekte olan kardeşinden gelen tehlikeyi Haçlı tehlikesinden daha öncelikli görüyor ve bölgeyi kendi açısından stratejik bir yer olarak kabul etmiyordu (Runciman, I, 1951: 202-203, MacEvitt, 2008: 60, Ersan, 2007: 54).

bölgeye gelen Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından ele geçirilmiştir. 1098'de kurulacak olan Urfa Haçlı Kontluğu'nun önemli kalelerinden biri ve 1101-1113 yılları arasında Kontluğun merkezidir. Bkz. Angus Stewart, "Turbessel", *The Crusades: An Encyclopedia*, 4. cilt, s. 1206 (Stewart, 2006c: 1206).

³⁰ Ravanda Kalesi (Arapça kaynaklarda Ravendan, Haçlı Latin kaynaklarında ise Ravandel olarak geçmektedir) Kilis'in 28 km kuzeybatısında Polateli ilçesine bağlı Belenözü (Ravandan) Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Gaziantep'in güneybatısına düşer ve ile uzaklığı 40 km'dir. Afrin Çayı'nın doğusunda oldukça geniş bir açısı olan kale yüksek konik bir tepe üzerine kurulmuştur. Bkz. Mustafa Servet Akpolat, *Haçlı Seferleri Sırasında Önem Kazanan Bir Ortaçağ Kalesi: Ravanda*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2009, Cilt: 26, Sayı: 2, s. 17-32; Angus Stewart, "Ravandal", *The Crusades: An Encyclopedia*, 4. cilt, s. 1006-1007 (Stewart, 2006b: 1006-1007).

Ancak Baldwin'in işini zorlaştıran şey Ermeni liderler arasındaki anlaşmazlıklar oldu. Ermeni reisi Fer, Baldwin gelmeden önceden de Tell Beşir'de bulunuyordu ve kaledeki Türk askerlerinin kovulmasında ve kale kapılarının Haçlılara açılmasında etkili olmuştu. Bir diğer Ermeni reisi olan Nicusus Tell Beşir yakınlarında kalelere sahipti. Bu iki Ermeni reisi Baldwin'le iyi geçinmeye çalıştılar ancak daha ziyade bir başka Ermeni reisi olan Bagrat'la mücadele ettiler. Fer ve Nicusus, Bagrat'ın Türkler ile anlaşarak Haçlılara ihanet edeceğini iddia ediyordu. Kendisine ihanet edilmesi ihtimali karşısında hiddetlenen Baldwin, Bagrat'ın bütün mülküne el koydu ve Ravanda Kalesi'ni teslim etmemesi halinde işkence ile tehdit etti. Bunun üzerine Bagrat oğluna derhal kaledeki direnişe son vermesini emretti. Ravanda Kalesini kaybetmesine rağmen Bagrat bölgedeki hâkimiyetini sürdürdü. Her ne kadar Baldwin kolay başarılar kazanmış olsa ve fazla çaba harcamadan bu bölgenin askerî ortamına girmiş olsa da Baldwin'in Antakya-Urfa arasındaki bölgedeki Ermeni reisleri üzerinde kati bir kontrolü olduğunu düşünmek de yanlıştır. Zira Haçlılar, Ayıntâb ve çevresinde Hristiyanlardan genel bir kabul görseler de Ravanda ve Tell Beşir kaleleri dışındaki küçük hisar ve kaleler Ermeni liderlerin kontrolünde bulunuyordu. 1150'li yıllara kadar Ermeni liderler mahallî bazda varlıklarını devam ettireceklerdir. Ancak bütün bunlara rağmen Baldwin, Kuzey Fransa gibi karmaşık feodal ilişkilerin yaşandığı bir coğrafyadan geldiği için Ayıntâb ve çevresindeki mahallî Ermenilerle ilişkilerini devam ettirmekte zorlanmadı (MacEvitt, 2008: 61-65).

3.4. URFA HAÇLI KONTLUĞU'NUN KURULMASI

1097'nin son günlerinde Urfa'dan gelen bir elçilik heyeti o sırada Tell Beşir'de bulunan Baldwin'i ziyaret etti. Urfa'nın Ermeni hakimi Toros, uzun süredir Fırat Nehri'nin batı sahillerinde dolaşan Haçlı ordusunun doğu sahiline geçmesini dört gözle

bekliyordu. Zira Musul emîri Kürboğa'nın Haçlı kuşatması altındaki Antakya'ya yardım etmek için büyük bir ordu topladığı haberini almıştı. Toros, bu ordunun Musul'dan Antakya'ya giderken Urfa başta olmak üzere kendi arazisini de çiğneyebileceğinden endişe ediyordu. Ayrıca son yirmi yılda sık sık kuşatılan ve Ermeni nüfusun da ayaklanarak yöneticilerini öldürdüğü, karmaşık bir siyasî yapısı olan Urfa'da kendi halkına karşı da tedbir almak niyetindeydi. Ancak Toros ve Baldwin'in beklentileri farklıydı. Ermeni reis, Haçlıları kendini savunmak için paralı asker olarak kullanmayı planlıyordu. Ancak Baldwin'in beklentileri daha yüksekti. Urfa'dan Tell Beşir'e gelen ve Urfa şehrinin başpapazı ve on iki yardımcısını içine alan elçilik heyeti şöyle bir teklifi yapmakla da yetkilendirilmişti: Toros, Baldwin'i evladı olarak kabul edecek ve ülkesinin topraklarının yönetiminde onu ortak olarak tanıyacaktı. Çocuğu olmayan ve yaşı ilerlemiş durumdaki Toros çevresindeki tehditlerden kurtulmak için bu teklifi zorunlu görüyordu.

Bunun üzerine 1098 yılının Şubat ayının ilk günlerinde Tell Beşir kalesinden ayrılan Baldwin yanında altmış ya da seksen şövalyesi olduğu halde Urfa'ya doğru yola çıktı. Emîr Balduk'un yönettiği Samosata Türkleri onu Fırat Nehri'ni geçeceğini tahmin ettikleri Birecik civarında baskına uğratmak istediler ancak Baldwin nehri daha kuzeyde bir noktadan geçerek bu saldırıyı atlattı. 6veya 20 Şubat 1098 günü Urfa'ya ulaşan Haçlılar, Toros ve şehirdeki Hristiyanlar tarafından sevinçle karşılandı. Toros düzenlediği bir merasimle Baldwin'i evlat olarak kabul ettiğini ilan etti.

Baldwin'in ilk işi Urfa'yı kuzeyden ve batıdan tehdit eden Samosata'daki Türkleri hedef almak oldu. Zira emîr Balduk, Urfa'dan haraç alıyor ve sık sık Urfa ve civarına saldırılar düzenliyordu. Bu sebeple Urfalı Ermeniler bu fikri hararetle desteklediler. Hemen harekete geçen Ermeni ve Haçlı kuvvetleri Samosata

yakınlarındaki bir kaleyi ele geçirseler de sefer genel olarak başarılı olamadı. Ele geçirilen kale sayesinde Somasata yakınlarındaki Türklerin hareketleri takip edilmeye başlandı ve Türklerin Urfa'ya yaptıkları saldırılar azaldı.

Baldwin Urfa'ya döndüğü zaman Toros'a karşı bir komplo hazırlanmıştı. Her ne kadar Haçlı komutanının bu komploya dahil olup olmadığı bilinmese de Haçlıların şehri Toros ile beraber yönetmekten memnun olmadıkları açıktı. Bu sebeple bu komplonun sonunda Toros'un öldürülmesi Frankları çok da rahatsız etmemiş olsa gerektir. 10 Mart 1098 günü Baldwin şehrin idaresini teslim alması için davet edildi. Böylece Baldwin Haçlı Seferlerinin ele geçirmeyi hedeflediği yerlerden biri olmasa da Urfa şehrini ele geçirmiş; Maraş, Ayıntâb gibi merkezleri içine alan bir prenslik kurmuştu. Urfa Haçlı Kontluğu bölgede kurulan ilk Haçlı devletidir (Runciman, I, 1951: 203-208, MacEvitt, 2008: 68-69, MacEvitt, 2006: 379-385).

Baldwin idaresini oluşturduktan sonra Samosata'yı ele geçirerek buradan Urfa'ya yönelen Türk tehlikesini ortadan kaldırdı. Urfa'nın güneybatısındaki Saruc³¹ şehrinde çıkan karışıklıktan faydalanarak burayı ele geçirdi. Birkaç ay sonra da Birecik'i ve buradaki nehir geçidini³² ele geçiren Haçlılar böylece Urfa'dan Tell Beşir'e giden yolu güvenlik altına almış oldular. Baldwin ayrıca bu sırada Antakya önlerinde Türkler karşısında zor durumda olan Haçlı ordusuna yardım etmek için 50 bin Bizans altını değerinde buğday, arpa, üzüm ve zeytinyağını Tell Beşir'den Antakya'da savaşmakta olan ağabeyi Godfrey'e gönderdi (Mart-Nisan 1098).

Fakat bu sırada önceden Ravanda kalesini Baldwin'e bırakmak zorunda kalan Bagrat, Baldwin'in kardeşi Godfrey de Bouillon ile gerginlikler yaşamaya başladı.

³¹ Şanlıurfa'ya 45 km mesafedeki Suruç ilçesi.

³² Fırat Nehri'nin derinliğinin azaldığı bir nokta olduğu için Ortaçağlarda Birecik, nehirden karşıya geçmek için kullanılan önemli bir mevki olmuştur.

Godfrey Antakya'nın Türklerden alındığı kuşatmaya katılmış ancak burada başlayan salgın hastalıklardan kaçmak için kardeşi Baldwin'in davetiyle onun hakim olduğu Ravanda ve Tell Beşir bölgesine gelmişti. Bagrat'ın kendisi için bir tehdit oluşturduğuna inanan Baldwin kardeşi Godfrey'den Ermeni reislerle mücadele etmesini istedi. Bunun üzerine Godfrey, Bagrat'ı Ermeni keşişlere kötü davranmakla ve abisi Baldwin'e gönderilen bir parayı çalmakla suçladı ve Bagrat'a ve onun kardeşi Kogh Vasil'e ait iki kaleyi yıktı ve onun askerlerinden bazıları yakalayıp kör etti. Godfrey'in Bagrat'a karşı giriştiği askerî mücadele abisi Baldwin'in Ayıntâb çevresindeki gücünü artırmıştır (Runciman, I, 1951: 208-210, MacEvitt, 2008: 64-72, Ersan, 2007: 55-56).

3.5. ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ'NİN KURULUŞU

Haçlı ordularının bir kısmı Kayseri-Maraş üzerinden giderek Ayıntâb ve Urfa civarında hakim olurken bir diğer kol Kilikya Geçitleri üzerinden Çukurova'ya inmiş ve sonrasında da Antakya'ya yönelmiştir.

Antakya Hristiyanlık âlemi için önemli bir şehir olarak kabul edilmektedir. Aziz Petrus burada Hristiyanlık inancının ilk piskoposluğunu kurmuştu. Arap fetihlerinden sonra X. yüzyılda Bizans tarafından geri alınan şehir 1085'te Türkiye Selçuklularının eline geçmişti. 1086'da Süleyman Şah'ın ölümüyle Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah şehre Türk komutanı Yağısyan'ı vali olarak tayin etmişti ve Haçlılar geldiğinde Yağısyan hala bu görevde bulunuyordu.

Antakya yönünde ilerleyen Haçlıların liderliğini Tarantolu Bohemund yapıyordu. Aynı zamanda Raymond de Toulouse ve Urfa Haçlı kontu Baldwin'in kardeşi Godfrey de Bouillon de şehri kuşatan önemli komutanlardandı. 21 Ekim 1097-2 Haziran 1098 tarihleri arasında süren kuşatma boyunca Haçlılar büyük zorluklar

yaşamalarına rağmen şehri Selçuklulardan aldılar. Halep ve Şam Selçuklu meliklerinin gönderdiği yardımlar yeterli olmamış, Musul'dan yardıma gelen Kürboğa ise şehir düştükten sonra bölgeye ulaşabilmiş³³ ve birkaç haftalık bir kuşatmadan sonra 28 Haziran 1098'de Haçlılarla yaptığı savaşı kaybetmiştir. Böyle Antakya Haçlı Prenslığı kurulmuş oldu ve ilk hükümdarı Bohemund (I. Bohemund) olmuştur (Runciman, I, 1951: 213-250, Merçil, 2011: 87, Brockelmann, 2002: 182-183).

3.6. KUDÜS'ÜN HAÇLILARIN ELİNE GEÇMESİ VE KUDÜS HAÇLI KRALLIĞI'NIN KURULMASI

Haçlılar Antakya'yı ele geçirdikten sonra güneye doğru inerek 1099 yılının Haziran-Temmuz aylarında altı hafta süren bir kuşatmadan sonra Kudüs şehrini Fâtımîlerden aldılar (15 Temmuz 1099) ve böylece Haçlı seferleri asıl amacına ulaştı. Kurulan devletin kralı ilk Urfa Haçlı Kontu Baldwin'in kardeşi Godfrey olmuştur ancak 1100 yılının Temmuz ayında ölmüş ve yerine kardeşi Baldwin Kudüs Kralı (1100-1118) olmuştur (Runciman, I, 1951: 265-326, Brockelmann, 2002: 183).

3.7. URFA HAÇLI KONTLUĞU VE ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ İLE MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ MÜCADELELER SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Antakya Kuşatması'na katılan Godfrey de Bouillon kuşatmadan sonra ortaya çıkan açlık ve hastalıktan dolayı Tell Beşir ve Ravanda Kalelerinin bulunduğu bölgeye gelmişti. Kardeşi Baldwin, buralardaki Ermeni reislerle mücadele işini ona bırakmıştı. Godfrey, Eylül-Ekim 1098'de Ayıntâb havalisine geldiğinde ilk iş olarak Antakya

³³ Kürboğa yardıma gelirken üç hafta boyunca (Mayıs 1098) Urfa'yı kuşatmış ve alamamış ve sonra da yoluna devam etmiştir. Bu kuşatma onun Antakya'nın yardımına zamanında koşmasına engel olmuştur.

Haçlılarının yiyecek meselesini çözmek³⁴ için Haçlı komutanlarından Raymond de Toulouse'ü Azez'e yapılacak bir sefere davet etmiştir. Azez şehrinin valisi olan Ömer, bağlı bulunduğu Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'a karşı isyan etmiş ve Haçlıların yardım teklifini kabul ederek Godfrey'e haraç ödemeyi kabul ederek onun himayesine girmiştir. Bölgeye gelen Raymond da buradan erzak temin ederek Antakya'ya geri dönmüştür (Runciman, I, 1951: 257).

I. Baldwin'den sonra Urfa Kontu olan II. Baldwin de Ayıntâb ve çevresine hükmetmeye devam etti. Ancak Birecik ve Rumkale'deki³⁵ Ermeni reislerinin³⁶ varlığı Urfa'daki Haçlıların Fırat Nehri'nin batısına geçişlerini riskli hale getiriyordu. Zira bu Ermeni reisleri istedikleri zaman geçişleri zorlaştırabiliyordu. Buna ilaveten doğrudan Urfa Kontu'na bağlı Tell Beşir gibi kalelerde bile P'er gibi Ermeni reisleri ve ona bağlı Ermeni askerleri bulunuyordu. II. Baldwin'in kontluğunun batı arazisine daha sağlam bir şekilde hükmetmek için bu Ermeni reislerine boyun eğdirmeye çalışmıştır (MacEvitt, 2008: 76).

Artuklular'ın Hısnıkeyfâ kolunun kurucusu Sökmen, yönetimini yeğeni Belek b. Behrâm'a bıraktığı Saruc'un Urfa kontu I. Baldwin tarafından işgal edilmesi yüzünden (Temmuz-Ağustos 1098) şehri geri almak için 1101 yılı başlarında harekete geçti. Yeni Urfa kontu II. Baldwin beraberlerindeki Ermeni askerleriyle birlikte Saruc'u savunmaya başladı. Yapılan şiddetli savaş sonunda Haçlı ve Ermeni kuvvetleri ağır bir yenilgiye

³⁴ 1097 sonunda başlayan 1098 yılı ortalarında biten Antakya Kuşatması nedeniyle bölgede tarım faaliyeti neredeyse tamamen durmuş ve neticede 1098 yazında müthiş bir kıtlık yaşanmıştır.

³⁵ Gaziantep'in Yavuzeli ilçesi Kasaba köyünün yakınında bulunan Rumkale, Gaziantep şehir merkezinden 62 km mesafededir. Merzimen Çayı'nın Fırat Nehri ile birleştiği yerde, dik kayalar üzerindedir. Antik dönemden günümüze kadar Şitamrat, Kal-a Rhomayta, Hromklay, Ranculat, Kalat El-Rum, Kalat El-Müslimin, Kale-i Zerrin (Altın Kale) ve Rumkale gibi birçok isimle adlandırılmıştır. IX. yüzyılda önemini kaybeden şehir Fırat Nehri'nin karşısına taşınmış ve böylece Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesi doğmuştur. Bkz. Muammer Gül, Mısır Memlûklarının Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12. cilt, Sayı 2, Elazığ 2002, s. 360-365.

³⁶ Birecik'te Ebulgarib ve Rumkale'de de Kogh Vasil hakim bulunuyordu.

uğratıldı. II. Baldwin güçlükle Urfa'ya kaçtı (Ocak 1101). Hıristiyan halk, iç kaleye çekilerek Sökmen'in kuvvetlerine karşı direnişi sürdürdüler. Bunun üzerine Sökmen iç kaleyi kuşatıp şiddetle sıkıştırmaya başladı. Öte yandan Urfa'ya kaçmış olan II. Baldwin, Antakya'dan sağladığı yeni kuvvetlerle Saruc'a yönelip savaşa katılınca Sökmen iç kaleyi kuşatmaktan vazgeçip II. Baldwin ile savaşa girişti. Sökmen düşman kuvvetlerini bozguna uğratmak üzereyken bir bölüm Türkmen'in kendisinden ayrılıp savaş meydanını terketmesi yüzünden Saruc'dan çekilmek zorunda kaldı. Böylece Saruc yeniden Haçlıların işgaline uğramış oldu (İbnü'l-Esîr, X, 1985: 266-267, Sevim, 2009: 393, Runciman, II, 1952: 37, Ersan, 2007: 58).

II. Baldwin burada kazandığı başarıdan sonra Urfa'ya döndü. 1101 yılında Anadolu'ya yapılan yeni Haçlı seferine katılmak için Fransa'dan gelen akrabası Joscelin de Courtenay bu sırada Urfa'ya gelmişti. Baldwin, Courtenay'a merkezi Tell Beşir olmak üzere kontluğun Fırat'ın batısındaki bazı arazilerin idaresini verdi. Courtenay bu bölgeyi idare ederken 1103 yılında Antakya prensi Bohemund ile beraber Halep ile Ayıntâb arasındaki Müslüman topraklarına sık sık saldırılarda bulundu. Halep, Antakya ve Urfa'nın tersine Haçlıların eline geçmemiş ve bölgedeki Müslümanların elinde bulunan en büyük şehir olarak varlığını devam ettirmiştir. 1104 yılında Bohemund ve Courtenay'ın diğer hedefi Ermeni Thatoul'un elinde olan Maraş şehri oldu. 1097 yılında Haçlılar şehre girdiklerinde şehirdeki Ermeni reisinin idaresinin devamına izin vermişlerdi. Bizans ile yaptıkları antlaşmaya göre Haçlıların Anadolu'da aldıkları yerleri Bizans'a teslim etmeleri gerekiyordu. Ancak, Bizans imparatorunun Antakya kuşatması sırasında kendilerine yardım etmemesini bahane eden Haçlılar buna uymamışlardı. Nitekim Maraş'ı ele geçiren Haçlılar burada bir Haçlı Senyörlüğü kurdular.

Haçlıların 1104 yılında İran ve Irak üzerinden Suriye'deki Müslümanlara yardım gelmesini engellemek için çıktıkları Harran Seferi³⁷ felaketle sonuçlanmış ve Urfa Kontu II. Baldwin ve akrabası Joscelin de Courtenay Büyük Selçukluların Musul valisi Çökermiş ve Artuklu beyi Sökmen'in eline esir düşmüşlerdi (7 Mayıs 1104). Çökermiş savaşın devamını getirmek için Urfa'ya saldırmış ve alamamışsa da bu yenilgi Urfa Haçlı Kontluğu'nun Müslümanların saldırılarına karşı ne kadar zayıf olduğunu ortaya koymuş ve Halep gibi Kuzey Suriye şehirlerinin Haçlılar tarafından eline geçirilmesinin imkânsızlığını göstermiştir (Runciman, II, 1952: 37-44).

II. Baldwin'in Musul'daki dört yıllık esareti sırasında Tancred, Urfa Haçlı Kontluğu'nu yönetmiştir. İdaresi sırasında Halep Selçuklu meliki Rıdvan'ı Antakya ile Ravanda arasında bulunan Artah'ta yenilgiye uğrattı (1105) (Murray, 2006: 135-136, Runciman, II, 1952: 52, Merçil, 2011: 88).

Joscelin de Courtenay ise Tell Beşir'deki tebaasının kurtarma parası ödemeyi kabul etmesi üzerine Sökmen'in yerine Artuklu emîri olan İlgazi tarafından 1107 yılında serbest bırakılmıştır.

1105'de Malatya'yı fetheden Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan 1106 yılında Urfa'yı kuşatmışsa da ele geçirememiştir.

II. Baldwin 1108'de esaretten kurtulup Urfa'ya döndüğünde Tancred'in 4 yıldır sahip olduğu şehrin yönetiminden vazgeçmeye niyetli olmadığını gördü. Şehri Tancred adına yönetmekte olan Salernolu Richard, Baldwin kendisine sadakat yemini etmedikçe şehrin yönetimini ona teslim etmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Antakya'ya giden II. Baldwin netice alamayınca hiddetle akrabası Joscelin'in bulunduğu Tell Beşir'e gitti. Tancred, bu ikilinin kendisine karşı harekete geçmesini engellemek için hemen kuvvet

³⁷ Harran, Şanlıurfa'nın 44 km güneydoğusunda önemli bir Ortaçağ İslâm şehridir.

toplayarak üstlerine yürüdü. Tancred, Tell Beşir'deki ufak bir çatışma dışında ciddi bir savaş yapmadan geri döndü. Ama Baldwin ve Joscelin, Tancred'e ait kalelere saldırmaya devam etti. Halep'in kuzeyine kadar yayıldılar. Sonra Urfa'yı Tancred adına idare eden Richard'ın sert idaresinden hoşnut olmayan Keysun ve Ra'ban hakimi Kogh Vasil'i Ra'ban'da ziyaret eden Baldwin ondan 1000 atlı ve 2000 yayadan oluşan bir takviye gücü aldı. Buna ilaveten Bizans'a bağlı olarak Kilikya bölgesinin valiliğini yapan ve Tancred'in Kilikya'daki yayılmacı amaçlarından rahatsız olan Ermeni Oşin de üç yüz Peçenek paralı askerini Baldwin'e gönderdi. Savaş kaçınılmaz gibi görünüyordu. Ancak Antakya Patriği Bernhard de Valence'in müdahil olmasıyla taraflar savaşmadılar. Patrik ayrıca Antakya Prensi I. Bohemund'un Avrupa'ya gitmeden önce Tancred'e "Eğer II. Baldwin esirlikten kurtulursa Urfa'yı ona geri ver" dediğine de şahitlik etti ve böylece II. Baldwin Urfa Kontluğu'na geri döndü (17 Eylül 1108) (İbnü'l-Esîr, X, 1985: 368-370, Runciman, II, 1952: 111-113, Ersan, 2007: 59-60).

3.7.1. Tell Beşir Savaşı

Büyük Selçukluların Musul valisi olan Çavlı, İlgazi'nin ölümünden sonra esaret altındaki II. Baldwin'i devralmış ve onu kurtuluş akçesi karşılığında serbest bırakmıştı. Ancak esir kontun Tell Beşir'den Çavlı'ya gönderdiği paraya yolda Halep Selçuklu meliki Rıdvan tarafından el konulmuştu. Bunun üzerine Çavlı, Rıdvan'ın hâkimiyeti altında bulunan Balis şehrine saldırdı. Rıdvan ise buna karşılık Antakya prensi Tancred'den yardım istedi. Tancred, Çavlı'nın Halep'i ele geçirerek Antakya'ya saldırmasından çekiniyordu ve bu sebeple Rıdvan ile ittifak etti. Urfa kontu II. Baldwin ve Joscelin de Çavlı'ya yardım etmeye karar verdi ve 1108 yılının Eylül veya Ekim ayında Tell Beşir yakınlarında yapılan savaşta Rıdvan-Tancred ittifakı galip geldi

(Abû'l-Farac, II, 1987: 349, İbnü'l-Esîr, X, 1985: 370-372, Merçil, 2011: 88-89, Runciman, II, 1952: 113-114, Ersan, 2007: 60).

Savaştan sonra Joscelin Tell Beşir'e, Baldwin ise Dülük'e³⁸ çekilmiştir. Tancred, Dülük'te Baldwin'i kuşatmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Baldwin daha sonra Urfa'ya geri dönmüştür. Tell Beşir Savaşı Haçlı Seferleri açısından ilginç bir özellik taşır. Zira ilk defa Müslüman ve Hristiyan güçler birbiriyle işbirliği yaparak yine Müslüman ve Hristiyan güçlere karşı savaşmıştır.

1110 yılında Musul Atabeyi Mevdûd'un Artukluların da yardımıyla Urfa'ya yaptığı kuşatma girişimleri akamete uğramıştır.³⁹ Ancak Türklerin bu kuşatmaları Urfa Haçlıları üzerinde korkutucu etki yapmış, Urfa ve Saruc dışında Fırat'ın doğusunda kalan Hristiyanlar mümkün olduğunca kontluğun Ayıntâb'ın da içinde bulunduğu Fırat'ın batısında kalan arazisine yerleşmeye başlamıştır. Ayrıca Haçlıların Urfa'yı ellerinde tutmalarına bile Fırat'ın doğusunda kalıcı olarak hakim olabileceklerine dair umutlar azalmaya başlamıştır (İbnü'l-Esîr, X, 1985: 388-390, Runciman, II, 1952: 115-117, Ersan, 2007: 61).

1111 yılında Musul Atabeyi Mevdûd Artukoğulları başta olmak üzere kimi mahallî İslâm hanedanlıklarının da desteğiyle bir kere daha Haçlılara karşı bir ittifak oluşturdu. Joscelin'in idaresindeki Tell Beşir'i kuşattı ancak Joscelin'in İslâm ordusundaki bazı komutanlarla el altında görüşmeler yapması ve Halep-Antakya arasında Hristiyan tehdidi altındaki Müslümanların yardım çağrıları üzerine kuşatmayı kaldırarak Halep yönüne doğru hareket etti. Ancak onu yardıma çağıran Halep meliki Rıdvan şehrin kapılarını kapatarak Mevdûd'u hayal kırıklığına uğrattı. Mevdûd,

³⁸ Runciman, eserinde burayı Ravanda'nın kuzeyindeki Dulak şehri olarak yazmışsa da Dülük'ü kastetmiş olmalıdır.

³⁹ 1111 ve 1112 yıllarında da Urfa iki kere daha kuşatılmış ancak alınamamıştır. Bkz. Ersan, s. 61.

Halep'in güneybatısındaki Şeyzer şehrine hareket etti. Ancak Haçlıların kısa sürede birbirlerinin yardımına koşmaları ve müttefikleri ile yaşadığı sıkıntılardan dolayı Mevdûd Musul'a dönmek zorunda kaldı.

Mevdûd'un başarısız saldırısından sonra Haçlılar bu sefer dikkatlerini Ayıntâb'ın kuzeyindeki Ra'ban ve Keysun civarında güçlenen Kogh Vasil'e yönelttiler. Tancred, Vasil'in arazisine girdi ve Ra'ban'ı ele geçirdi ve Keysun'u da kuşattı. Vasil barışa razı olunca kuşatma kaldırıldı. Ra'ban da Kogh Vasil'e iade edildi.

Bu arada Baldwin ve Joscelin'in arası çeşitli söylentilerden dolayı bozulmuştu. Baldwin kendine karşı komplo kurduğunu sandığı Joscelin'e dış bilemeye başlamıştı. Ayrıca Joscelin'in sahip olduğu Tell Beşir, Urfa'ya göre geliri daha yüksek bir yerdi ve bu durum Baldwin'de kıskançlığa yol açmıştı. Baldwin, Joscelin'i Urfa'ya bir gerekçeyle davet edip hapsedti ve daha sonra Tell Beşir'den vazgeçmeyi kabul eden akrabasını serbest bıraktı. Joscelin bundan sonra Kuzey Suriye'yi terk edecek ve Kudüs Krallığında görev alacaktır.

1112 yılında Keysun ve Ra'ban hakimi Kogh Vasil ve Antakya prensi Tancred öldü. Tancred'in yerine Roger de Salerno geçti. Kogh Vasil'in yerine Dıga-Vasil (Çocuk Vasil) geçti. Dıga Vasil'in annesi Urfa ve Antakya'dan gelebilecek tehlikelere karşı tedbir olmak üzere buraların Haçlı liderlerine kıymetli hediyeler göndermiştir. Tancred'in ölümü Antakya'dan gelebilecek tehlikeyi bertaraf ettiyse de Urfa Kontluğu Tancred'in ölümüyle elinin rahatlamasının da etkisiyle Ayıntâb'ın kuzeyindeki bu Ermeni mülkünü ele geçirme fırsatını yakalamıştır. Urfa Kontu II. Baldwin 1113 yılında Tell Beşir'de bulunduğu sırada Urfa Ermenilerinin şehri Türklere teslim etmek istediğine dair bir haber aldı. Bunun üzerine II. Baldwin, Ermenilerin Urfa'dan çıkarılmasını emretti. Bunun üzerine oğlu ile beraber ülkesini idare eden Kogh Vasil'in

eşi o sırada Urfa'yı kuşatma hazırlıkları yapmakta olan Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın Musul valisi Aksungur Porsukî'den yardım istedi. Ancak Urfa'nın doğusundaki Selçuklu emîrlerinin kendi aralarındaki mücadeleler Türklerin Keysun ve Ra'ban bölgesine müdahale etmelerine engel olmuş ve Urfa Haçlıları Fırat'ın batısındaki Ermeni topraklarını ele geçirmeye başlamışlardır. Urfa Haçlıları 1115-1116 yıllarında Ermenilerin müstahkem kalesi Ra'ban'ı kuşatmış ancak alamamıştır. Ancak Ermenilerin kendi aralarındaki çekişmeler II. Baldwin'e aradığı fırsatı vermiş; Kilikya Ermeni baronu Toros, Ra'ban hakimi Dıga Vasil'i esir edip II. Baldwin'e yollamış, o da Vasil'e işkence ederek kale ve arazilerini kendisine teslim etmeye mecbur etmiştir. Böylece Ra'ban ve Keysun Haçlıların eline geçmiş oldu. 1117 yılında Fırat'ın doğu sahilindeki Birecik Kalesinin hakimi Ermeni Ebulgarip de II. Baldwin'in genişleme siyasetinin kurbanı oldu ve şehrin hâkimiyetini kaybetti. Ayrıca Ayıntâb'ın güneydoğusundaki Kurus şehrine hükmeden Kogh Vasil'in kardeşi Bagrat da Urfa Haçlılarının saldırılarından payını aldı. Böylece Fırat'ın batısındaki Ayıntâb havalisindeki mahallî Ermeni güçleri bertaraf edilerek toprakları doğrudan Urfa Kontluğu'na bağlanmıştır. Ancak bu durum Ermeniler ile Frankların arasındaki ilişkilerin iyice soğumasına sebep olmuştur.

Selçuklu Sultanı Muahmed Tapar'ın emîr Porsuk aracılığıyla 1115-1119 yılları arasında Suriye'de hâkimiyet kurma planları işe yaramamış ve bölgedeki Frank hâkimiyeti devam etmiştir. Franklar bu dönemde Halep'i alamamışlarsa da Azez ve Bira (Birecik) şehirlerini ele geçirerek şehrin doğu İslâm dünyasıyla ilişkilerini sınırlandırmışlardır. Zira buradaki Müslüman emîrler kendi aralarındaki mücadelede Antakya ve Urfa Haçlılarından sık sık yardım alarak onlara bağımlı duruma gelmişlerdir (Merçil, 2011: 88-89, Runciman, II, 1952: 121-130, Ersan, 2007: 69-71).

Ancak Artuklu emîri İlgazi 1119 yılında Kuzey Suriye'ye düzenlediği sefer sırasında Antakya yakınlarındaki Sarmada'da Haçlıları ağır bir bozguna uğratmış (28 Haziran 1119) ve bu sefer sırasında Mercidabık Ayıntâb ve Tell Beşir civarlarına kadar gelerek Urfa Haçlı topraklarını geçici olarak istila etmişti (Sevim, 2000: 1-84, Runciman, II, 1952: 148-150).

3.7.2. 1114 Maraş Depremi ve Ayıntâb Çevresindeki Etkileri

Tarih boyunca birçok depremler yaşamış olan Ayıntâb şehrinin Orta Çağ'da yaşadığı en önemli yıkımlardan biri de 1114 yılında Maraş'ta yaşanan deprem olmuştur. Maraş ile beraber Ayıntâb, Antakya, Urfa, Adana ve Halep gibi merkezleri de etkileyen depremin tarihi ile ilgili değişik tarihler verilmektedir. Urfalı Mateos depremi 1113 yılının Mayıs ayında olduğunu yazarken Süryani tarihçi Abu'l-Farac ve Süryani Mihail ise 1115 yılının Kasım ayını vermiştir. Deprem Maraş'ta 40 bin kişinin ölümüne yol açmış⁴⁰, Ra'ban, Urfa ve Halep'te de yaptığı tahribat çok büyük olmuştur. Azez Kalesi yıkılmıştır. Depremden faydalanan Haçlılar, Ermeni ve Müslümanlara karşı topraklarını genişletmişlerdir (Gökhan, Kaya, 2008: 145-155, Ersan, 2007: 62).

3.7.3. Belek b. Behram'ın Haçlılarla Mücadelesi

Artuklu hükümdarı Sökmen'in yeğeni olan Belek gençliğinde Haçlılara karşı mücadelelerde bulunmuştu. Harput ve ileriki zamanlarda Halep emîrliği yapmıştır. Bilhassa Urfa çevresinde Franklarla yapılan savaşlara katılmıştır (Alptekin, 1992: 402-403).

⁴⁰ Maraş Haçlı senyörü Richard de Salerno da bu depremde ölmüştür.

Kudüs Haçlı Kralı I. Baldwin'in 1118'de ölmesinden sonra Urfa Haçlı Kontu II. Baldwin Kudüs Kralı ilan edilmiş ve onun yerine Joscelin de Courtenay 1119'da Urfa Franklarının yeni lideri olmuştur.

Yeni Urfa Kontu Joscelin yanında Birecik hakimi Galeran da olduğu halde 12 Eylül 1122'de Artuklu komutanı Belek'e esir düşerek Harput Kalesine götürülmüşlerdir. Onlara yardıma gelen Kudüs Kralı II. Baldwin de 1123 yılının nisan ayında Ayıntâb yakınlarındaki Ra'ban'da Belek'e esir düşmüştür. Belek bu başarılarını Franklara öldürücü darbe vurmak yerine Halep'i ele geçirmek için kullanmıştır. Yolda Tell Beşir ve Harran da geçici olarak ele geçirilmiştir. Joscelin, Harput'taki Ermenilerin yardımıyla kaleden kaçmış ve Tell Beşir'e gelmiş ve oradan da Belek'e karşı yardım toplamak için hemen Antakya'ya hareket etmiştir. Ancak toplanan orduyla Tell Beşir'e vardığında Belek'in Ermeni ve Frankların ele geçirdiği Harput'u yeniden aldığını öğrendi. Topladığı orduya bir maceraya sokmak istemeyen Joscelin Halep civarına akınlar yaptıktan sonra Tell Beşir'e çekildi. Belek 1124'te Halep'e bir sefer düzenlemeye hazırlanırken Membic şehrinde bir isyan çıktığını haber aldı. Hemen buraya doğru hareket eden Belek şehri kuşattı. Şehri Belek'e teslim etmeyen emîr Haçlılardan yardım istedi. Yardım edilirse kaleyi Joscelin'e bırakacağını vaad etti. Emîrin yardımına gelenlerden Haçlıların arasında 1124/1125 yılında Ayıntâb'ı ele geçirerek aynı zamanda Ra'ban ve Dülük'e de hakim olan Kont Mahuis de vardı. Belek Membic yakınlarında karşısına çıkan Joscelin'in ordusunu yenilgiye uğrattı. Membic'i kuşatmak üzere geri döndüğü sırada güneyde Akdeniz kıyısında bulunan Sur şehrinin Müslümanlarının Haçlılara karşı kendisinden yardım istediğini haber aldı. Membic'den ayrılmak üzere hazırlanırken kaleden atılan bir okla şehid oldu (6 Mayıs 1124). Böylece kısa zamanda Haçlılara karşı önemli başarılar kazanmış olan bir Türk komutanı hayata

veda etmiş oldu (Urfalı Mateos, 2000: 277, Runciman, II, 1952: 161-165, Ersan, 2007: 63-64, Turan, 1996: 166).

3.7.4. Azez Savaşı (1125)

Aynı yıl Kudüs Kralı'nın esareti Belek'in yerine geçen Timurtaş'a devredilmişti. Kral kurtulma parası karşılığında serbest bırakıldı. Kral serbest kalır kalmaz Halep'i kuşattı (Ekim 1124). Selçukluların Musul atabeyi Aksungur Porsukî Halep'in yardımına koştu ve 1125 yılının Ocak ayında şehir teslim olmak üzereyken yetişerek Haçlıların çekilmesini sağladı. Ancak Selçuklu ve Haçlı ordularının 11 Haziran 1125'te Azez'de yaptıkları savaşı Haçlılar kazandı ve çok büyük ganimet elde ettiler. Kudüs Kralı II. Baldwin bu zaferden sonra Halep'i tekrar kuşatmak istemişse de Antakya ve Urfa Frankları arasındaki mücadeleden dolayı buna fırsat bulamamıştır (Runciman, II, 1952: 171-174, Ersan, 2007: 63-64).

1127-1128 yıllarında Urfa Kontu Joscelin ile Antakya prensi Bohemund arasında Ayıntâb'ın güneyindeki Azez şehrinin hâkimiyeti konusunda çatışmalar yaşandı. Zira bu şehir iki Haçlı Devletinin sınırında bulunuyor ve kime ait olduğu da tartışmaya yol açıyordu.

1131 yılında Urfa Haçlı kontu Joscelin de Danişmend emîri Gazi Gümüştekin'in Ayıntâb'ın kuzeyindeki Keysun'u kuşatması üzerine buraya doğru harekete geçmiş, Danişmendlilerin geri çekilmesinden hemen sonra da kont Keysun yakınlarında ölmüştür. Yerine oğlu II. Joscelin Urfa kontu olmuştur (Runciman, II, 1952: 180-185, Merçil, 2011: 255).

3.7.5. Zengilerin Musul ve Kuzey Suriye'de Yükselişi

1118-1131 yılları arasında Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Ahmed Sencer'e karşı gelerek Bağdad'da hükümdarlığını ilan eden Sultan Mahmud, İmâdeddîn Zengî'yi

1127'de Musul ve 1128'de de uzun süredir kargaşa içinde kalan Halep şehirlerine atabey olarak görevlendirdi (Merçil, 2011: 215, Brockelmann, 2002: 183). Kısa sürede Diyarbakır-Mardin bölgesindeki Artuklulara da gücünü kabul ettiren İmâdeddîn Zengî 1130 yılından itibaren Haçlılar ile mücadeleye başlamıştır.

İmâdeddîn Musul ve Irak bölgesinde siyasî hâkimiyetini sağlamlaştırırken Halep'e vali olarak tayin ettiği Emîr Savar 1133 yılında Tell Beşir civarına kadar akınlarda bulunarak burada karşısına çıkan Haçlıları yenilgiye uğratmıştır.⁴¹ 1135 yılında İmâdeddîn Antakya Haçlı Prensiliği'ne ait Kefertab, Esarib ve Maarrat gibi şehirlere saldırıp fethederken Emîr Savar da aynı anda Tell Beşir, Ayıntâb ve Azez hattına tekrar saldırıyordu. Zengîler böylece Antakya ve Urfa Haçlıları arasındaki kara bağlantısını sabote etmeyi amaçlıyorlardı. Emîr Savar 1136'da Tell Beşir'e bir kez daha saldırırken ona bağlı Türk komutanı Afşin de Maraş ve Keysun civarını yağmalıyordu. Böylece Zengîler Fırat'ın batısında kalan Urfa Haçlı arazisini sürekli baskı altında tutmuş oluyorlardı (İbnü'l-Esîr, XI, 1985: 19-21, Runciman, II, 1952: 195-197).

Bu sırada uzun süredir Ayıntâb ve çevresindeki olaylara müdahil olmayan Bizans İmparatorluğu da bölgedeki olaylara müdahil olmaya başlamıştır. Haçlı Seferleri başladığından beri Haçlılar verdikleri sözlerde durmamışlar ve bilhassa Güney Anadolu'da ele geçirdikleri yerlerin hâkimiyetini Bizans'a devretmemişlerdi. Anadolu'daki Türk yayılması ile meşgul olan Bizans buna itiraz edememişti. Ancak imparator Ioannes Komnenos döneminde (1118-1143) Balkanlarda Macarlara ve

⁴¹Halebli tarihçi El-Azimî Haçlılara karşı birçok başarılı mücadeleler gerçekleştiren Türk komutanlarından Seyfeddîn Savar'ı öven şu beyti yazmıştır:

تَقْلِدِ النَّصْرَ وَاشْدُدْ خَلْقَكَ الْعَدْبَ
أَيْرِجِعُ اللهُ فِي شَيْءٍ وَهَبَا

(Allah'ın yardımını kılıç kuşanır gibi kuşan! Güzel ve tatlı nimetleri azık olarak sırtına bağla! Zira Allah, herhangi bir şeyi ihsan edince artık ondan bir daha dönmez) Bkz. İbrahim Ethem Polat, Arap Edebiyatı Penceresinden Ortaçağda Haçlı Seferlerine Karşı Türklerin Mücadeleleri, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi Yıl: 4, Sayı:13, Bahar 2004, s. 1-22.

Sırlara karşı başarılar elde edilmiş ve Türkler Batı Anaolu'da bazı noktalarda geriletilmiş, Danişmendlilerin elindeki Malatya'ya 1130-1135 arasında seferler düzenlenmişti. 1137 yılında ise imparator bizzat Kilikya Seferine çıktı ve Haçlı idaresindeki Antakya'yı kuşattı. Bunun üzerine Antakya Haçlılarının lideri Raymond de Poitiers Bizans hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. 1138'de Bizans ve Antakya-Urfa Haçlı ittifakının saldırıları ile Hama, Humus Hristiyanların eline geçti. Halep ise kuşatılmasına rağmen ittifak tarafından alınamadı.

İmparator 1138'de İstanbul'a döndü. 1142 yılında yeniden Kilikya seferine çıktı ve bu yılın Eylül ayında Amanos geçitlerinin bir kısmını oluşturan Gavur Dağı'nı aşan Bizans ordusu hızla Tell Beşir üzerine yürüdü. Bizanslıların hareketlerinden endişeye kapılan Urfa kontu II. Joscelin derhal imparatora sadakatini bildirdi ve kızını ona rehin olarak bıraktı. Bizanslılar daha sonra güneybatıya yönelerek Antakya'ya doğru ilerledi. Şehrin kontrolünün Bizans'a bırakılmasını bir kere daha istedi, kabul edilmeyince şehrin etrafındaki araziye yağmaladı. 1143 yılında Antakya'yı kesin olarak almaya niyetlenen Ioannes'in ölümü Frankları büyük bir sıkıntıdan kurtardı (Runciman, II, 1952: 208-224, Treadgold, 1997: 637, Venning, 2006: 476-477).

3.6.7.Urfa'nın Müslümanların Eline Geçmesi

1144 yılında Haçlı Devletlerinin içinde bulunduğu kargaşa Musul atabeyi İmâdeddîn Zengî'yi o sırada stratejik açıdan Müslüman taarruzuna çok açık durumda olan Urfa'yı ele geçirmeye sevketti.

28 Kasım'da şehir İmâdeddîn tarafından kuşatıldı. Urfa Haçlıları kuşatmayı önceden haber alarak istihkamlarını güçlendirdiler. Joscelin kuşatmadan bir süre önce şehirdeki seçme askerleri alarak şehirden ayrılmıştı. Kont kuşatma başladığında Tell Beşir'de bulunuyordu. İmâdeddîn'in ordusuyla çarpışacak kadar askeri yoktu. Ancak

yine de Urfa'nın direnebileceğini hesap ediyordu. Üstelik Tell Beşir'de bulunarak Halep'ten İmâdeddîn'e gönderilebilecek yardımları da engelleyebileceğini düşünmüştü. Yine de Antakya ve Kudüs'e yardım için haberciler gönderdi. Antakya'dan yardım gelmedi. Kudüs Krallığı'nın gönderdiği yardım ise zamanında ulaşmadı. Joscelin yine de Kudüs'ten gelecek yardımı beklemeyi tercih etti. Fakat bu bekleyiş sonuç vermedi ve dört haftalık kuşatmadan sonra 24 Aralık 1144 tarihinde 46 yıldır Frankların elinde bulunan şehir fethedildi. Urfa'nın ardından 1145 yılının Ocak ayında Saruc da Zengîlerin eline geçti ve Fırat'ın önemli geçiş noktası Birecik de kuşatıldı. Ancak Kudüs'ten Urfa'ya yaklaşan Haçlı ordusunun varlığı ve Musul'da bazı karışıklıklar çıktığına dair haberler üzerine İmâdeddîn Birecik kuşatmasını kaldırarak geri çekildi.

Urfa'nın alınması Haçlıların Kuzey Suriye'deki varlığına ağır bir darbe indirmiş ve sadece Akdeniz kıyısına sıkışmalarına neden olmuştur. Ayrıca İkinci Haçlı Seferi'nin başlamasında Urfa'nın kaybının büyük etkisi olmuştur.

Son Urfa Kontu II. Joscelin Urfa'nın kaybindan sonra Fırat'ın batı sahillerinde bulunan Ayıntâb, Ravanda, Maraş ve Tell Beşir şehirlerinde kontluğun varlığını altı yıl daha devam ettirmiştir. Tell Beşir birkaç aylık bir dönem hariç⁴² olmak üzere 1144-1150 yılları arasında bu Haçlı devletine başkentlik yapmıştır (İbnü'l-Esîr, XI, 1985: 94-96, Runciman, II, 1952: 235-236, Merçil, 2011: 216).

⁴² Joscelin 1146 Eylül ayında İmadeddîn Zengî'nin ölümünü fırsat bilerek Urfa'yı geri almış ancak aynı yılın Kasım ayında İmadeddîn Zengî'nin oğlu Nûreddîn şehri bir kere daha Haçlılardan geri almıştır.

3.7.8.Nûreddîn Mahmud Zengi Döneminde Ayıntâb ve Çevresinde Haçlı Varlığının Sona Ermesi

İmâdeddîn Zengî 1146 yılının Eylül ayında Suriye'nin orta kısımlarında yer alan Caber Kalesi'ni kuşatırken bir kölesi tarafından şehid edilmiş ve devletinin Halep kolunun başına oğlu Nûreddîn Mahmud Zengî geçmiştir.

Zengî'nin ilk saltanat yılları yeni bir Haçlı saldırısıyla geçti. Alman ve Fransız Krallarının liderliğinde 1145'te başlayan II. Haçlı Seferi Suriye ve Filistin'de zor durumda bulunan Haçlılara yardım etmeyi amaçlıyordu. Antakya Haçlılarının öncelikle Antakya-Urfa arasında Nûreddîn'in ele geçirdiği yerleri geri alma teklifi kabul edilmedi. Avrupa'dan gelen yeni Haçlı ordusu bu teklifin yerine Kudüs Haçlı Krallığı'nın da yardımıyla 1148'de Şam'ı kuşattı ancak alamadı (Runciman, II, 1952: 278-288).

Kısa süre sonra Antakya Haçlılarının Halep'e saldırma ve Urfa Kontluğunun kaybettiği toprakları geri alma teklifinin ne kadar gerekli olduğu ortaya çıktı. 1149 yılı başlarında Nûreddîn'in kuvvetleri Ayıntâb, Tell Beşir ve Azez'e akınlar yapmış ancak yenilgiye uğramıştı. Bunun üzerine Nûreddîn'in kayınpederi olan ve Bizans ile barış imzalamış bulunan Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ud, Haçlıların zayıflığını⁴³ değerlendirerek 1149'da Maraş'a saldırmış ve kendisi Tell Beşir üzerine yürüyerek Joscelin'i sıkıştırırken Nûreddîn'den de Haçlıları oyalayacak hareketlerde bulunmasını istemişti. Bunun üzerine Antakya'ya yürüyen ve şehir yakınlarındaki İnab'da Antakya Haçlı kuvvetleriyle karşılaşan Nûreddîn onları 28 Haziran 1149'da ağır bir yenilgiye uğrattı ve Haçlıların lideri Raymond'u öldürdü. Bu arada sultan Mes'ud Tell Beşir önünde Joscelin'i bir meydan savaşına zorladıysa da Haçlı reisi bundan kaçındı.

⁴³ Bu sırada ana Haçlı ordusu hâlâ Filistin ve Şam yakınlarında bulunuyordu.

Ertesi yıl Tell Beşir'in Haçlı hakimi Joscelin Antakya'ya giderken Nûreddîn tarafından yolda yakalanarak esir edildi ve Halep'te hapsedildi (Abû'l-Farac, II, 1987: 387). Nûreddîn 1150 yılında Tell Beşir'i kuşattı.⁴⁴ Kale, Kontes Beatrice tarafından yönetiliyordu. Kalenin içinde çok fazla sayıda insan vardı. Zira Urfa ve ardından Haçlılara ait diğer yerler Müslümanların eline geçtikçe buralardan gelen Franklar kaleye sığınmıştı. Franklar kaledeki yerli Hristiyanların sadakatinden emin değildi. Nûreddîn kaleyi alamamıştı ama yine de kontes kaleyi terketmeye hazırlanırken Bizans imparatoru Manuel Komnenos'tan bir elçi gelerek kaleyi satın alabileceğini bildirdi. Beatrice bu teklifi Antakya Haçlılarına da bildirdi. Haçlıların Bizans'a bakışı Müslümanlara bakışlarından çok da farklı değildi ancak Nûreddîn'in eline geçmemesi için bu teklif kabul edildi. Bizans'ın Kilikya valisi Thomas büyük miktarda altını Antakya'da bulunan Kontes Beatrice'e getirdi. Bunun karşılığında Tell Beşir dışında Samosata, Ravanda, Birecik, Ayıntâb ve Dülük Bizans'a bırakılacaktı. Beatrice'in Bizans'a bırakmadığı tek yer Rumkale'ydi ve burasını Ermenilere bıraktı. Söz konusu altı yeri Bizanslılar devralmak için giderken orada kalan son Frank nüfusu tahliye etmek için Kudüs Kralı III. Baldwin de Bizanslılara eşlik etti.

Bu sırada Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Mes'ud da Ayıntâb'ın kuzeyindeki Maraş, Keysun, Ra'ban, Behisni ve Merzûbân⁴⁵ şehirlerini ele geçirdi. Maraş'ın teslim şartlarından biri de burada bulunan Haçlıların Ayıntâb'a sağ salim gitmelerine izin verilmesiydi. Bu şekilde Ayıntâb'ın kuzeyi Türkiye Selçukluları ile Zengîler arasında hudud teşkil ediyordu. Babası tarafından fethedilen bu yerlerin idaresi geleceğin Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'a verilmiştir (Urfalı Mateos, 2000: 304,

⁴⁴ Bu askerî harekâta Türkiye Selçuklu ordusu da katılmıştır.

⁴⁵ Gaziantep'in kuzeydoğusundaki Yavuzeli ilçesinin eski adı. İl merkezine uzaklığı 38 km'dir

Süryani Patrik Mihail, II, 1944: 169-170, Runciman, II, 1952: 325-330, Gökhan, Kaya, 2008: 119, Ersan, 2007: 72, Nicholson, 1973: 16-23, Gül, 2002: 361-362).

3.8. AYINTÂB SAVAŞI VE ŞEHRİN TÜRKİYE SELÇUKLULARININ ELİNE GEÇMESİ (1150)

1150 yılı yaz aylarında Kudüs Kralı III. Baldwin Antakya'dan Ayıntâb yönüne doğru harekete geçti. Tell Beşir'de Bizans temsilcileri ile kalelerin teslim şartlarını müzakere etti. Buradaki Frank nüfus kralla beraber Antakya ve Kudüs'e doğru taşınmaya karar vermişti. Nüreddîn Zengî bu tahliyeyi engelleyerek Haçlılara zarar vermek istedi. Haçlıları Ayıntâb ile Dülük arasında baskına uğrattı. Yanlarında silahsız Frank kadın ve çocukları da olduğu için Haçlılar Türklere karşı serbestçe hareket edemiyorlardı. Sıcak ve tozlu hava her iki tarafı da bunaltmıştı. Türklerin sık sık yaptıkları sürpriz saldırılara ve ok atışlarına rağmen Franklar kesin bir meydan savaşı yapmaya yanaşmadılar. Ancak kayıplar vererek hızla geri çekildiler.⁴⁶

1151 yılı bahar aylarında Türkiye Selçukluları, Artuklular ve Zengîler aynı anda Ayıntâb bölgesine sefer düzenleyerek burada Bizans'a bırakılan kaleleri ele geçirdiler. Ayıntâb ve Dülük Türkiye Selçuklularına, Samosata ve Birecik Artuklulara ve Ravanda da Zengîlere geçti. Bizanlılar Tell Beşir Kalesinde bir süre direndiler. Ancak erzakları

⁴⁶İbn Münîr, Nüreddîn Mahmud Zengî'nin bu zaferini Hz.Peygamber döneminin zaferleriyle kıyaslayarak şu dizeleri sunmuştur:

أَعَدَّتْ بِعَصْرِكَ هَذَا الْأَيْقِ
فُنُوحَ النَّبِيِّ وَأَعْصَارَهَا
وَكَانَ مَهَاجِرُهَا تَابِعِي
كَ وَ أَنْصَارُ رَأْيِكَ أَنْصَارَهَا
فَجَدَّتْ إِسْلَامَ سَلْمَانِهَا
وَعَمَرَ جَدَّكَ عَمَارَهَا

(Peygamberin zamanını ve fetihlerini senin bu fetihlerinle kendi çağında yaşattın.

Peygamberin muhacirleri sana tabi oldu. Ensar'ı da sana yoldaş.

Selman-ı Farisî'nin İslâmını yeniledin. Ammar'ın ömrünü uzattın) Bkz. İbrahim Ethem Polat, Arap Edebiyatı Penceresinden Ortaçağda Haçlı Seferlerine Karşı Türklerin Mücadeleleri, s. 1-22

tükendiği için 1151 yılı Temmuz ayında Nûreddîn'in Menbic valisi olan Hasan'a teslim olmak zorunda kaldılar.

Bu şekilde Urfa ve Ayıntâb'da Haçlıların ve Bizans'ın bütün hâkimiyeti ortadan kalktı. Bizans İmparatorluğu'nun güneydoğu Anadolu'daki varlığı da tamamen sona ermiş oldu. Sultan II. Kılıç Arslan'ın 1155'te tahta çıkmasından sonra Nûreddîn Mahmud Zengî Haçlılara karşı Sultan Mes'ud ile yaptığı ittifakı bozarak Selçuklulara ait Ayıntâb ve Ra'ban'ı işgal etti. Aynı zamanda Selçukluların Anadolu'daki rakibi Danişmendlileri de himaye ederek Selçuklular ile ilişkilerini iyice bozdu. II. Kılıç Arslan, Nûreddîn'den bu şehirleri iade etmesini istemiş ancak Nûreddîn bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine bölgedeki Franklarla ve Ermenilerle barış şartlarını oluşturan Sultan II. Kılıç Arslan 1157 yılında kuvvetli bir orduyla Ayıntâb'ı kuşattı; surlarını tahrip ederek şehri ele geçirdi. Selçuklular Ra'ban'ı da kuşatınca Antakya ve Kudüs Haçlı Devletleri bunu fırsat bilerek Nûreddîn'in topraklarına saldırdılar. Aynı anda birçok devletle karşılaşmak durumunda kalan Nûreddîn Mahmud Selçuklulardan aldığı toprakları boşaltarak Halep'e çekilmek zorunda kaldı. Böylece Ayıntâb, Türkiye Selçuklu topraklarına dahil oldu (Abû'l-Farac, II, 1987:388,393, Turan, 1996: 187-200, Smail, 1956: 159-161).

Nûreddîn Ayıntâb ve Ra'ban'ı terk ettikten sonra 1174'te ölümüne kadar Kuzey Suriye'deki askerî faaliyetlerine devam ettiyse de asıl faaliyet alanı Şam ve Filistin bölgesi olmuştur. Bölgeye yaptığı en önemli askerî harekât 1173'te Maraş ve Keysun'u işgal etmesidir. Ancak II. Kılıç Arslan ile anlaştıktan sonra işgal ettiği yerlerden geri çekilmiştir (Merçil, 2011: 223).

Nûreddîn'in vefat ettiği yıllarda Benü El-Dâye ailesi Halep'e hakim bulunuyor ve Ayıntâb, Azez, Tell Beşir gibi yerlerin iktalarını da elinde bulunduruyordu. Daha

kuzeyde Ra'ban ise Nûreddîn Zengî tarafından Şemseddîn b. El-Mukaddem'e iktâ olarak verilmişti. Dülük ise Nûreddîn tarafından 1155-1156'da yıkıldıktan sonra XIII. yüzyılda küçük bir köye dönüşmüştür (Humphreys, 1977: 32, Eddé, 1999: 49-50).

4. BÖLÜM: EYYÛBÎLER DÖNEMİNDE AYINTÂB

4.1. EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

Selahaddîn Eyyûbî 1138'de Irak'ta dünyaya gelmiştir. Babası ve amcası Zengîlerin hizmetindeyken kendisi de 17 yaşındayken Nûreddîn Zengî'nin hizmetine girmiştir. 1162 yılından itibaren Nûreddîn Zengî Mısır ile ilgilenmeye başlamış ve Selahaddîn'i amcası Şirkûh'un yanında bu ülkeye hükmeden Fâtımîlere göndermiştir. Şirkuh Haçlılara karşı Fâtımîlere yardımcı oldu. 1169'da amcası Şirkuh ölünce Selahaddîn Fâtımî halifesi tarafından vezîr olarak görevlendirildi. 1171'de son Fâtımî halifesinin ölümüyle Selahaddîn Mısır'a tamamen hakim oldu.

1174'te Halep atabeyi Nûreddîn Mahmud Zengî'nin ölümüyle Halep'te başlayan saltanat kavgasına Selahaddîn müdahil oldu. Nûreddîn'in oğlu El-Melikü's-Sâlih İsmail'e etki etmeye çalışan kumandanların Zengîler devletini Haçlılar karşısında zaafa düşürmesi üzerine Mısır'dan yola çıkarak Halep'teki olaylara müdahale etti. Halep'ten önce Bizaa, Menbic ve Azez kalelerini fethetti (Haziran 1176). Selahaddîn kendisiyle iyi geçinmesi şartıyla Halep ve civarındaki birkaç önemli kaleyi El-Melikü's-Sâlih İsmail'e geri verdi. Bu arada sultanlığı Abbâsî halifesi tarafından tanındı, Suriye ve Mısır'daki hâkimiyeti onaylandı. 1181 yılında El-Melikü's-Sâlih İsmail öldü. Onun ölümüyle Halep'in hâkimiyetinin Selahaddîn'e geçmesi gerekiyordu. Ancak Halep ve Musul'daki bazı beyler buna mani oldular. Bilhassa Musul Atabegi İzzeddîn Mes'ud'un Halep'in idaresine el koyması Selahaddîn'le arasının açılmasına sebep oldu (Şeşen, 2009: 337-340, Runciman, II, 1952: 403, Merçil, 2011: 223).

4.2. AYINTÂB'IN EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN HÂKİMİYETİNE GEÇMESİ

1182 yılında Şam seferine çıkan Selaheddîn yolda Haçlılarla değişik yerlerde savaşlar yaparak onları yenilgiye uğrattı. Selaheddîn Eylül ayında kendisinin hâkimiyetini kabul edeceğini açıklayan Birecik, Saruc ve Harran'ı kendine tabi kıldı. Urfa'yı kuşatarak ele geçirdi. Daha doğuda Musul'u alamadıysa da Sinar'ı topraklarına kattı. 1183 yılında Amid'i (Diyarbakır) topraklarına katan Selaheddîn aynı yılın Mayıs ayı ortalarında Nasiheddîn Muhammed b. Humartegin'in yönetmekte olduğu Ayıntâb'ı ele geçirdi. Selaheddîn, hâkimiyetini kabuleden Nasiheddîn'in Ayıntâb'daki vazifesine devam etmesine izin verdi. Azez ve Tell Halid gibi Ayıntâb yakınlarındaki kaleler de Selaheddîn'e teslim oldu.

Haziran ayında da Halep'i alarak buranın atabeyi olan II. İmâdeddîn Zengî'yi, hâkimiyetini kabul etmesi ve Haçlılara karşı mücadelesinde kendisine yardım etmesi şartıyla yerinde bıraktı.

Selaheddîn Eyyûbî 1187'de Hittin Savaşında Kudüs Haçlı Krallığı'nı ağır bir yenilgiye uğratmış ve aynı yıl Kudüs'ü alarak buradaki Haçlı varlığına son vermiştir. 1193'teki vefatından sonra yerine Suriye'de Melik El-Efdal bin Selaheddîn ve Mısır'da da Melik El-Aziz Osman geçmiştir. Halep ve çevresinde ise Selaheddîn'in diğer bir oğlu Melik El-Zâhîr babasının ölümünden önceki yıllardan itibaren hüküm sürüyordu (Abû'l-Farac, II, 1987: 431, İbnü'l-Esîr, XI, 1985: 376-395, Demir, 2008: 35-53,82, Eddé, 1999: 34,49-51, Turan, 1996: 316).

Ayıntâb ve Ra'ban'ın Selaheddîn tarafından 1183'te alınması ve ilerleyen zamanlarda Samosata (Sümeysat) gibi yerlerin de Eyyûbîlere geçmesiyle birlikte bu devlet Selçukluların güneydeki yeni sınır komşusu durumuna gelmişti. 1195 yılında Selçukluların Maraş Valisinin askerleri Ra'ban'a kadar Eyyûbî topraklarını

yağmalamışlar ve hatta Ayıntâb Kalesi'ne kadar gelmişlerdi. Bunun üzerine Maraş valisi Eyyübîlerin Halep hakimi Melik El-Zâhîr'den özür dilemiş ve bir daha benzer bir saldırının olmayacağına dair yemin etmişti. Yine Dülük ve Merzûbân da bu dönemde Ayıntâb'a bağlı kabul ediliyordu. Merzûbân Çayı'nın Fırat'a karıştığı noktada bulunan Runkale ise bu dönemde hala Ermenilerin elinde olup Nûreddîn'in fetihlerine dahil olmamış bir yerdi ve Ermeniler için dinî bir merkez olma vasfına sahipti. Ayıntâb ise Nûreddîn tarafından hazinedarı İsmail'e verilmiş ve İsmail de kaleyi kardeşi Nâsiheddîn'e (ya da Nâsireddîn) vermiştir. Nasiheddîn ise Ayıntâb'ı oğlu Hüsâmeddîn'e devretmiş ve Halep hakimi Melik El-Zâhîr 1193'te bu hâkimiyeti onaylamıştır.

Daha güneydeki Tell Beşir kalesi ise Nûreddîn devrinde Benü El-Dâye ailesine verilmiş ve Nûreddîn'in oğlu Sâlih devrinde Yarukiye Türkmenlerinin kuvvetli reisi Bedreddîn Dildirim burayı almıştı. Bu bey Selahaddîn'e iltihak edince Tell Beşir'in güneyindeki Tell Halid ve kuzeybatısındaki Burc El-Rasas⁴⁷ da kendisine bırakıldı. Bedreddîn bu şekilde bölgenin güçlü liderlerinden biri olmuştur. Bu şekilde Besni'den Tell Beşir'e yaklaşık yüz kilometre boyunca uzanan güçlü kaleler zincirinin Halep Eyyübîlerini kuzey komşuları Kilikya Ermenilerinin ve Türkiye Selçuklularının muhtemel saldırılarından koruması amaçlıyordu. Tell Beşir'den batıya Ravanda Kalesi'ne doğru uzanan bir başka savunma çizgisi de aynı görevi yapıyordu.

1208 yılında Maraş'taki Selçuklu hâkimiyetinin kesinleşmesinden itibaren Ayıntâb, Eyyübîlerin kuzey sınırını teşkil etmeye başlamıştır. 1218 ve 1234-1234 yıllarında Selçuklular ile yaşanan savaşlar bu havalideki hududu pek değiştirmemiştir.

⁴⁷ İbn Şeddâd'ın "El-Alak El-Hatira fi Zikri Ümerâ El-Şam ve'l Cezîre" isimli eserinde Dülük'e bitişik bir yer olarak zikrettiği Burc El-Rasas bugünkü Gaziantep şehir merkezinin güneybatısındaki Burç kasabası olmalıdır. Bkz, İbn Şeddâd, El-Alak El-Hatira fi Zikri Ümerâ El-Şam ve'l Cezîre, Şam 1991, s. 98

Ayrıca Fırat kenarındaki Rumkale de bu dönemde Ermeni katolikosluğunun merkezi durumundaydı ve adeta İslâm toprakları içinde kalmış ve mevcudiyetine göz yumulan bir Hristiyan kalesi durumundaydı.

4.3. AYINTÂB VE ÇEVRESİNDE SELÇUKLU-EYYÛBÎ MÛCADELESİ

Sümeysat'ın Eyyûbî hakimi Melik El-Efdal, amcası Melik Adil ile yaptığı mücadelelerde başarısız olarak ülkenin kuzeyindeki bu bölge ile yetinmek zorunda kalmıştı. Dönemin Türkiye Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah'tan yardım istemiş, yardım isteği kabul edilince de elindeki yerlerde sultanın adına hutbe okutmuştu. Yine 1196 yılında tahtını kaybeden I. Gıyâseddîn Keyhüsrev de Halep'in Eyyûbî hakimi Melik Zâhîr'e sığınmak istemişti. 1205'te yeniden tahta çıkan I. Gıyaseddîn Keyhüsrev Kilikya Ermenilerinin asi hareketlerini cezalandırmak için Maraş üzerine yürümüştür (Turan, 1996: 260-286, Eddé, 1999: 50-51, 132-133).

Halep meliki Melik El-Zâhîr 1216 yılında öldü. Oğlu Melik Aziz çok küçük yaşta olduğu için Halep'teki Eyyûbî devlet adamları Selçuklu Sultanı İzzeddîn'e bağlanmayı düşünmeye başlamışlardı. Bu konuda yapılan görüşmeler sırasında Selçuklu Sultanı İzzeddîn Keykavus da bu teklifi değerlendirerek Halep'in idaresini Sümeysat hakimi Melik Efdal'e vermeyi münasip görüyordu. Zira Melik Efdal bu sıralarda Selçuklu tabiyeti altında bulunuyordu. İzzeddîn Keykavus bu konudaki görüşlerini Melik Efdal'e de bildirdi ve onunla anlaştı. Buna göre Halep, Melik Efdal'in olacak ve hutbeyi Türkiye Selçukluları adına okutacaktı.

Selçuklu Sultanı Keykâvûs Maraş emîri Nusretüddîn'e ferman göndererek ordusuyla beraber o bölgeye geleceğini bildirdi. Fermanda savaş hazırlıkları yapılması emrediliyor, asker ve kuşatma araçlarının hazırlanması talimatı veriliyordu. Melik El-Efdal de kendi ordusuyla Selçuklulara katıldı. Elbistan'dan güneye doğru inen ordu önce

1218 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Behisni'de konakladı. Burası Melik Zâhîr'in kölesi Altunbuğa tarafından savunuluyordu. Burası alınamadı. Selçuklular Ra'ban, Merzûbân ve Tell Beşir şehirlerini ele geçirdi. Selçuklu ordusu Ra'ban'ı fethettiğinde burası Melik Zâhîr tarafından Selahaddîn'in eski kölelerinden olan Sarbak'a yeni verilmişti ve bu çağlarda Halep bölgesine ait bir şehir olarak kabul edilmekle birlikte şehrin tam olarak kimin tarafından yönetildiği bilinmemektedir. Merzûbân ise Nûreddîn'in eski hazine görevlisi olan bir aile tarafından yönetilmekteydi. Tell Beşir, Tell Halid ve Burc El-Rasas gibi kaleler ise Yarukiye Türkmenlerinin güçlü liderlerinden olan Bedreddîn Dildirim tarafından yönetilmekteydi. Daha sonra oğlu Fetheddîn tarafından yönetilecektir. İşte bu güçlü kaleler Selçuklu ordusunun eline kolayca geçti. Merzûbân üç günde alındı. Ra'ban'da Selçuklu Sultanı komutayı Maraş valisi Nusretüddîn'in damadına bırakmıştı. Nihayet Tell Beşir'in hakimi Fetheddîn kalenin etrafındaki ağaçlar ve bağlar sökülünce Selçuklulara teslim olmak zorunda kaldı. Tell Beşir'in kontrolü emîr Nusretüddîn'in kardeşine bırakıldı. Melik Efdal, Selçukluların kendisine vaat ettikleri şeyleri yapmayacağından şüphelenmeye başlamıştı. Zira kendisine vaat edilen yerler Selçuklu emîrlere veriliyordu. Selçuklular daha da güneye inerek Menbic şehrini alırken küçük yaştaki Halep hakimi Melik Aziz, atabeyi Melik Eşref'e mektup yazarak Halep'in tehlikede olduğunu ve Selçukluların eline geçme ihtimali olduğunu söyledi. Bu arada Behisni hakimi Altunbuğa Selçuklulara bağlılığını arz ediyor ve Anadolu'dan büyük miktarda askerî güç ve malzemenin bölgeye sevki emrediliyordu. Bu da sultanın sefere verdiği ehemmiyeti göstermekteydi. Ancak Temmuz ayında Selçuklu ordusunun öncü birliklerinin yenilmesi Sultan'da ihanete uğradığı fikrini uyandırmış ve Anadolu'ya geri dönmeye karar vermiştir (Ağustos 1218). Kendisine ihanet ettiğine inandığı bazı devlet

adamlarını öldürtmüş, ayrıca Ra'ban kalesini savunmayarak Eyyûbilere bırakan Maraş emîri Nusretüddîn'in damadını da idam ettirmiştir. Melik Efdal da Selçuklulardan ayrılarak Melik Eşref'in tarafına geçmişti. Ra'ban, Merzûbân ve Tell Beşir şehirleri Eyyûbiler tarafından geri alındı. Tell Beşir Halep'e bağlandı ve 1221 yılında etrafındaki köylerle birlikte Atabey Tuğrul'a verildi. Ra'ban ise emîr Seyfeddîn b. Kılıç'a ikta olarak verildi. Selçuklu Sultanı sefer dönüşünden iki sene sonra vefat etmiştir. (Abû'l-Farac, II, 1987: 501, İbnü'l-Esîr, XII, 1985: 301-305, Kaya, 2007: 95-104, Humphreys, 1977: 159-160, Turan, 1996: 316-319, Eddé, 1999: 90-91).

Selçuklularla süren kısa savaştan sonra Halep Eyyûbî meliki olan El-Aziz Muhammed 1230 yılında bölgede gücünü artırmaya çalıştı. 1216 yılında Melik Zâhîr'in ölümü esnasında henüz üç yaşında olan Aziz şimdi on altı yaşındaydı ve kendi iktidarını ortaya koymak amacıyla kendisi küçükken Halep'i onun namına idare eden atabey Tuğrul'a Ayıntâb şehrinin idaresi verdi. Aziz aynı zamanda 1221 yılından beri Tuğrul'un emrindeki bir valinin idare ettiği Tell Beşir'in yönetimini de Tuğrul'dan geri aldı (Eddé, 1999: 102-103).

4.4. ALÂEDDİN KEYKÛBAD İLE MELİK EŞREF MÛCADELESİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİ

1231'de Eyyûbîlerin Anadolu'daki hâkimiyet sahalarını genişletmek amacıyla Amid'i almaları ve buna mukabil 1232 yılında Selçukluların Doğu Anadolu'da Ahlat şehrini fethetmeleri Selçuklu-Eyyûbî ilişkilerini bir kere daha bozmuştu. Eyyûbîlerin uzun süredir ihmal ettiği ve yaklaşan Moğol tehlikesine karşı müdafasız kalan şehir Alaeddîn Keykûbad'ın emriye Kemaleddîn Kamyar tarafından ele geçirildi. I. Alâeddîn Keykûbâd'ın Ahlat'ı alması üzerine Mısır Eyyûbî meliki Kâmil ve Şam meliki Eşref'in liderliğinde bazı Eyyûbî melikleri Anadolu Selçuklu topraklarına saldırmaya karar

verdiler. 1233 yılında Mısır'dan Halep'e gelen Melik Kamil burada Melik Aziz'in ordusuyla birleşti. Ordu Menbic'ten kuzeye doğru yürüyerek Tell Beşir kalesine ulaştı. Burada Birecik hakimi Melik Zâhîr ve onun kardeşi Sümeysat hakimi Melik Mufaddal ve Melik Aziz'in kardeşi olan ve Ayıntâb hakimi bulunan Melik Sâlih de orduya katıldı. Antakya Haçlıların, Çukurova da Ermenilerin hâkimiyetinde olduğu için Gülek Boğazı güzergâhı kullanılamıyordu. EyyûbîordusuFırat Nehri'ni geçip Birecik'e ulaşmış ve burada bir geçit resmi yapmıştır. Birecik ve Hısn Mansur (Adıyaman) yolunu kullanarak kuzeye doğru yoluna devam etmiştir. Adıyaman'dan sonra Akçaderbent geçitlerine doğru ilerleyen Eyyûbîler'in Anadolu'ya giriş niyetini tahmin eden Alâeddîn Keykûbâd, Kayseri üzerinden Elbistan'a gelmiş ve geçitleri tutarak onların Anadolu'ya girişini önleyecek tedbirler almıştır. Bunun üzerine Harput'a yönelen Eyyûbîler burada Selçuklulara tarafından yenilgiye uğratılmışlardı. Askerî harekât 1235'te de devam etmiş ve Selçuklular Urfa'yı Eyyûbîlerden almışlardır (Turan, 1996: 379-382, Kaya, 2007: 236-237).

Ayıntâb'daki Eyyubi hâkimiyeti 1260 yılındaki Moğol istilasına kadar devam edecektir. Ayıntâb şehrinin büyüme süreci Eyyubiler devrinde hızlanmıştır. Ayıntâb'ın Urfa-Antakya ve Halep-Maraş yollarının kesişme noktasında bulunuyor olması ve Moğol istilası öncesi Anadolu'nun nisbî sükûnet dönemi şehri ticarî anlamda avantajlı hale getirmiştir. Bir sınır şehri oluşu Selçuklular idaresindeki Maraş ve Ermenilerin idaresi altındaki Kilikya'ya olan yakınlığı bu merkezlerle yapılan ticarî faaliyetleri kolaylaştırmıştır. Şehrin Fırat Nehri'nin suyundan yararlanabilecek bir coğrafi noktada bulunuşu ve bu suyu başka yerlere aktarma konusundaki konumu da ayrı bir avantaj olarak önümüze çıkar. XIV. yüzyıl başında Ebû'l-Fîdâ Ayıntâb'ı Halep'e üç gün mesafede birçok tüccarın bulunduğu ve iyi ticaret yapılan bir yer olarak tanımlamıştır

(Eddé, 1999: 485, 513). Bu durumun yıkıcı Moğol istilasından sonra olduğu düşünülürse şehrin gelişiminin Eyyûbîler devrinde başladığını düşünmemiz icab eder.

5. BÖLÜM: MOĞOL İSTİLASI ZAMANLARINDA AYINTÂB

5.1. MOĞOL GÜCÜNÜN YÜKSELİŞİ

Tarih köklü ve eskiden gelen uygarlıkların ve devletleri yazdığı gibi daha ani ve keskin çıkışlarla kurulan devletleri de dikkatimize sunmaktadır. XII. yüzyıl Orta Doğu için umumî olarak Müslüman ve Hristiyanların kendi aralarındaki ve birbirleriyle savaşlarıyla geçmiş ve XIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bölgedeki Frank varlığı çok zayıflamış bulunduğundan İslâm devletleri güçlenmiş görünmektedir.

XIII. yüzyılın başlarında Orta Asya'da ortaya çıkan Moğol Devleti istilacı özelliğiyle kısa sürede Avrupa, Çin, İran ve Orta Asya'yı kasıp kavuran bir güç haline geldi ve 1230'lu yılların sonlarında Anadolu'yu da etkiledi ve bölgenin en güçlü İslâm devletlerinden olan Memlûkler ile işgalci Moğollar arasında ciddi bir hâkimiyet mücadelesi başladı. 1243'te Köseadağ'da Türkiye Selçuklularını yenilgiye uğratan Moğollar 1258'de de Bağdad'ı alarak Abbâsî Devleti'ne son verdiler. Bu istilanın ardından Suriye Moğollar için yeni hedef haline geldi (Özgüdenli, 2005: 225-229).

5.2. MOĞOL İSTİLASININ TESİRLERİNİN ANADOLU'YA ULAŞMASI

Moğolların Güneydoğu Anadolu ve Suriye'yi de tehdit edebilecekleri gerçeği ilk defa 1225 yılında bir Moğol birliğinin Mardin'e saldırmasıyla anlaşılmıştır. Küçük bir Moğol birliği de Fırat kenarındaki Nisibis'e⁴⁸ kadar ulaşmıştır. 1228'de ise Celâleddîn Harzemşah Doğu Anadolu'ya girmiş ve askerleri Harran ve Saruc'a kadar ilerleyerek burada dehşete sebep olmuşlardır. Saruc halkından bazı kimseler korkudan Menbic ve Şam tarafına göç etmişlerdir. Celâleddîn Harzemşah'ın Moğollara

⁴⁸ Buradaki Nisibis'in Siverek'in Nisibis mi yoksa Ayıntâb'daki Nizip mi olduğu tam olarak belli değildir.

yenilmesiyle Anadolu'ya doğru geri çekiliş devam etmiştir. 1230 yılındaki Yassıçemen Savaşı'nı kaybeden Harzemşah'ın askerleri El-Cezîre bölgesine ve Fırat'ı da aşarak Suriye'nin değişik bölgelerine dağılmışlardı. 1240'lı yıllarda Harzemşah askerlerine Eyyûbîler tarafından Urfa ve Harran civarlarında iktalar verilerek başıboş dolaşmalarına engel olunmaya çalışılmıştır. Ancak bu askerler yine disiplinsiz hareketlerde bulunarak Ayıntâb'ın güneyindeki Azez ve Sermin gibi şehirleri yağmalamışlar ancak Eyyubilerin müdahalesiyle bölgeden çıkarılmışlardır. Ancak Ayıntâb ve çevresindeki kargaşa sona ermemiş, bu sefer de Kahta, Sümeysat, Behisni, Adıyaman, Malatya civarında başlayan Baba İshak⁴⁹ Ayaklanması 1240 yılı boyunca bölgede büyük bir kargaşa yaşanmasına sebep olmuştur (Demir, 2008: 98-109, Turan, 1996: 416).

1250'li yıllarda ise Ayıntâb çevresinde etkili olan Ağaçeri Türkmenleri Kilikya, Halep ve Maraş arasında kalan bölgeyi istila ettiler, kervanlara saldırarak ticarî faaliyetlere darbe vurdular. Zaman zaman Selçuklular Ağaçerilere karşı mücadele ederken, Ağaçerilerin Moğol istilasına karşı Selçuklular ile beraber hareket ettikleri de görülmüştür. Moğollar ilerleyen yıllarda Ağaçerilerin çoğunu öldürerek veya esir ederek varlıklarını zayıflatmışlardır (Turan, 1996: 477-478).

Moğollar 1244 yılında Halep'in 13 km kadar kuzeyindeki Kuveyk Nehri'nin kenarındaki Haylan'a kadar ilerlemişti. 1252 yılında Moğol askerleri artık Fırat'ın doğusundaki Saruc'a kadar saldırılarda bulunuyorlar ve Suriye'yi tehdit etme noktasına ulaşıyorlardı. Dönemin Şam Eyyûbî meliki Melik Nasır II. Selahâddîn, Hülâgû Han'la anlaşarak Moğolları bölgeden uzak tutmak istediye de başarılı olamadı (Demir, 2008: 112, Humphreys, 1977: 334).

⁴⁹ Baba İshak faaliyetlerini Sümeysat'a bağlı Kefersud'da yürüttüğü için kendisine Baba İshak Kefersudî de denmiştir.

Kilikya Ermenileri bölgedeki bu kargaşadan yararlanarak 1258 yılında Maraş başta olmak üzere Behisni, Derbsak, Merzûbân ve Ra'ban kalelerini ele geçirdiler ve Moğol istilası bölgeye ulaşınca bu durumu Moğollara da tasdik ettirdiler (Gökhan, Kaya, 2008: 134).

5.3. MOĞOLLARIN SURIYE'YE GİRMESİ

1258'de Bağdad'ı işgal ederek Abbâsiler Devleti'ni yıkan Moğollar 1259'da Hülâgû'nun liderliğinde Suriye seferine çıktı. Hülâgû 1259'un Kasım-Aralık aylarında oğlu Yosmut'a sekiz bin kişilik bir askerî birlikle Fırat Nehri'nin batısına geçerek Suriye'ye girme emri verdi. Bu birlik önce Balis şehrini ele geçirdi. Daha sonra kuzeye dönerek Menbic ve Tell Beşir'i istila etti. Yılın son günlerinde Hülâgû kendisi de Urfa üzerinden Birecik'e gelerek burayı ele geçirdi. Fırat Nehri'nin bu önemli geçiş noktasını fethetmekle Hülâgû, Halep'e giden yolu da açmış oluyordu. Moğollar dört noktadan Fırat Nehri'nin batı sahiline geçtiler. Bu noktalar Kirkesya (Suriye'nin doğusunda Habur Nehri'nin Fırat'la birleştiği nokta), Malatya, Birecik ve Rumkale idi. Birecik ve Rumkale'yi ele geçiren Moğollar Ayıntâb'ı da istila etmiş olmalıdır. Hülâgû, Halep valisi Muazzam Turanşah'a teslim olması için bir ultiatom yolladı. Ancak Eyyûbî Devleti'nin en önemli şehirlerinden biri olan Halep'in önemini farkında olan vali bu teklifi reddetti. Ocak 1260'ta şehir Moğol saldırısıyla düştü. Antakya Haçlı Prensligi Moğolların vassalı olmayı kabul etti. Hama, Humus ve Şam şehirleri de istiladan kurtulamadı. Böylece Hama şehri haricinde⁵⁰ Suriye'deki Eyyûbî varlığı sona ermiş oldu (Howorth, III, 1876: 146, Demir, 2008: 113, Humphreys, 1977: 345-346).

⁵⁰ Hama'nın Eyyûbî Meliki El-Mansur Muhammed Moğollar şehre gelmeden onlara itaatini arz ettiği için şehirdeki Eyyûbî idaresi göstermelik de olsa devam etti. Bkz. Humphreys, s. 350

5.4. AYN CALUT SAVAŞINDAN ELBİSTAN SAVAŞINA KADAR AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Moğollar Suriye’de yaptıkları katliamlardan sonra Filistin’i tehdit eder duruma gelmişler ve Mısır’ı istila ederek Orta Doğu’daki hâkimiyetlerini pekiştirmek istemişlerdir. Yakın zamanda Mısır’da da Eyyûbî hanedanına Memlûkler tarafından son verilmişti. Moğolların 1260 yılında Filistin’i istila ettikleri sırada Seyfeddin Kutuz Mısır’ı yönetmekteydi.

Moğolların teslim şartlarını reddeden Memlûkler 3 Eylül 1260’ta Akka ile Kudüs arasında yer alan Ayn Calut’ta Moğolları çok ağır bir hezimete uğratarak onları Filistin’den çıkardılar ve Suriye’deki Moğol varlığını da tehdit eder hale geldiler. Nitekim 1260 yılının sonuna gelindiğinde Şam ve Halep Moğol istilasından kurtulmuştu (Hitti, 1959: 187).

Kutuz’dan sonra Memlûk Sultanı olan Baybars (1260-1277) Moğollara karşı mücadeleyi artırarak sürdürdü. Moğollarla işbirliği yapan Antakya Haçlıları ve Kilikya Ermenilerine karşı Baybars da İslâm’ı kabul etmiş olan Altın Orda Hanı Berke ile işbirliğine gitmiştir.

1261 yılında Birecik Memlûklerin Halep valisi tarafından ele geçirilmiştir. Moğolların Fırat’ı geçmesini zorlaştırmayı amaçlayan bu saldırıdan sonra 1264 yılında Bire’den yola çıkan bir Memlûk askerî gücü Moğollara ait Rumkale yakınlarına kadar akınlarda bulunmuştur. Bu iki kaleye yapılan akınlar Memlûklerin Fırat havzasındaki Moğol arazisine yaptıkları ilk saldırılardan biridir.

Ermeni Kralı I. Hetum 1263-1264 yıllarında Moğolların da yardımıyla Kuzey Suriye’ye saldırmış, bu sırada Ayıntâb’ı da işgal etmiştir. Ermeniler Müslümanlara korku salmak için 1000 kadar Ermeni askerine Moğol kıyafeti giydirmişler ancak o

sırada Ayıntâb'da bulunan Memlûk emîri Hüsameddîn bu Ermeni birliğini bozguna uğratmış ve karşı saldırıya geçerek Antakya'ya kadar yağma hareketi yapmıştır. Buna rağmen Ermenilerin ısrarla Halep ve çevresine saldırması üzerine Baybars Ermenilerin saldırılarını durdurmalarını, işgal ettikleri yerleri iade etmelerini ve kendisine vergi vermelerini istedi. Ermenilerin Moğollara güvenerek bu isteği reddetmesi üzerine 1265-1266 yıllarında Kilikya Seferine çıkan Baybars Kilikya'daki Ermeni şehirlerini yağmalayarak düşmana ağır bir darbe vurdu ve aralarında Kral I. Hetum'un oğlunun da bulunduğu birçok kişiyi esir alarak geri döndü. Bu sefer sırasında Memlûk ordusu Ayıntâb'ın batısındaki Nikopolis'ten⁵¹ geçerek Amanos geçitlerine ulaşmıştı. Moğollardan umduğu yardımı alamayan Hetum, 1267'de Baybars'a elçi yollamak zorunda kalmış ve ertesi yıl Ayıntâb civarındaki Behisni, Derbsak, Merzûbân ve Ra'ban kalelerini Memlûklere teslim etmek zorunda kalmıştır (Amitai-Preiss, 1995: 111, Ersan, 2007: 117, 200-206, Howorth, III, 1876: 201).

Baybars'ın Moğollarla işbirliği yaptığı için cezalandırdığı bir diğer devlet de Antakya Haçlı Prenslığıdır. Memlûklerin 1268 yılında yaptığı bir seferle yüz yetmiş yıldır ayakta kalan bu Hristiyan devlete son verilmiştir (Ersan, 2007: 213, Runciman, III, 1954: 324-325).

Memlûklerin Anadolu ve Kilikya'daki Moğol hâkimiyetini tehdit eder hale gelmesi üzerine 1265'te ölen Hülâgû yerine İran Moğollarının (İlhanlılar) lideri olan Abaka Han 1271'in ekim ayında kendisine tabi Selçuklu askerleriyle beraber Kuzey Suriye seferine çıktı. Ayıntâb'ı ele geçiren Moğollar daha da güneye inerek Halep'i savunan Türkmenleri yenilgiye uğrattılar. Ancak Baybars derhal harekete geçerek Halep üzerine yürüdü ve Maraş üzerine de Emîr Aksungur'u, başka bir kolu da Harran ve Urfa

⁵¹ Gaziantep'in İslahiye ilçesi. İl merkezinin 90 km kadar batısındadır.

üstüne gönderdi. Ancak Moğollar Baybars ile savaşmayı göze alamayıp geri çekildiler. 1272'de bölgeye geri dönen Moğollar Ayn Calut mağlubiyetinden sonra boşalttıkları Birecik'i yeniden ele geçirerek Fırat geçitlerine hakim oldular. Ancak Baybars Birecik'e saldırarak buradaki Moğolları bölgeden uzaklaştırdı (Amitai-Preiss, 1995: 77,98-99, Howorth, III, 1876: 242-245, Runciman, III, 1954: 336).

1273 yılında Ayıntâb ve Dülük üzerinden kuzeye doğru yürüyen bir Memlûk ordusu Ermenilerin elinde bulunan Göynük'ü ele geçirdi (Gökhan, 2009: 385-411).

1275 yılında Kilikya'ya yeni bir sefer yapan ve Emîr Seyfeddîn Sungurcâh El-Zâhirî, Emîr Şemseddîn Sungur El-Elfi ve Emîr Sabıkeddîn komutasındaki bir Memlûk ordusu Ayıntâb'a gelerek burayı Moğollardan geri almış ve ganimetlerle birlikte Mısır'a geri dönmüştü. Sultan Baybars'ın aynı yıl Anadolu'ya yöneldiği sırada Ziyaeddîn Mahmud b. El-Hafîr, Emîr Sinaneddîn Mûsâ b. Torumtay er-Rûmî, Nizameddîn Ahû Mecdeddîn El-Atabek ve El-Hâc Ahû Celaleddîn El-Müstevfi gibi bazı –muhtemelen-Türkiye Selçuklu emîrleri Memlûk Sultanı ile görüşmek ve ondan asker istemek üzere Ayıntâb'a gelmişlerdi (Çetin, 2009: 77). Baybars bir başka orduyu da Birecik üzerine yollamış ve Fırat'ı geçen bu ordu önüne çıkan Moğolları doğuya çekilmeye zorlamıştır. Moğollar aynı yılın Kasım ayında Birecik'i kuşattılar. Ancak başarısız oldular. 1276'da Kilikya'yı bir kere daha istila eden Memlûkler buradaki Ermeni direncini iyice kırdı (Ersan, 2007: 208-209, Howorth, III, 1876: 248-249).

5.5. ELBİSTAN SAVAŞINDAN SONRA AYINTÂB VE ÇEVRESİ

Memlûkler üst üste yaptıkları bu saldırılarla Anadolu'da güçlerini artırmaya başlamışlardı. Şubat 1277'de Kâhire'den yola çıkan Baybars Şam ve Halep üzerinden Ayıntâb'a ve oradan da Dülük ve Göynük üzerinden Akçaderbent'e ulaştı. 15 Nisan 1277 tarihinde Baybars Moğolları Elbistan'da bir kere daha hezimete uğrattı. Mayıs

ayında geri dönerken Maraş üzerinden güneye inerek Ayıntâb'a uğramadan Halep'e döndü. Baybars 20 Haziran veya 1 Temmuz 1277'de vefat etti (Gökhan, Kaya, 2008: 137-138, Ersan, 2007: 209, Howorth, III, 1876: 253).

1279 yılında Memlûk komutanı Beysarî, Suriye bölgesinden sorumlu Hüsameddîn Ayntabî ile beraber Ermeni Katolikosluğu'nun merkezi olan Rumkale'ye saldırdı. Mayıs ayında başlayan kuşatmada Memlûk ordusu on üç bin askerden oluşuyordu. Parzaman (Merzûbân) Çayı⁵² yakınlarında ordugâh kuran Beysarî Rumkale'deki Ermeni Katolikosuna iki elçi göndererek teslim teklifi yaptı. Ermeni ruhanî lideri ve yanındakiler Kudüs'e gitmeyi kabul ettikleri takdirde güvenli bir biçimde ve Memlûk Devleti'nin koruması altında Rumkale'den Kudüs'e götürüleceklerdi. Ayrıca geçimlerini sağlamaları için bazı köyler de kendilerine bırakılacaktı. Kudüs'e gitmek istemezlerse Kilikya'ya gidebilecekleri söylendi. Aksi takdirde dökülecek kandan Ermenilerin sorumlu olacağını söyleyen Beysarî red cevabı alınca saldırıya geçti ve dış kaleyi ele geçirdi. İç kaleye çekilen Ermenilerin boşalttığı şehir beş gün boyunca yağmalandı. İç kaleyi kuşatmayan Memlûkler daha sonra Şam'a doğru geri çekildiler (Ersan, 2007: 209-210, Howorth, III, 1876: 265-266).

Buna mukabil 1280'de bir Moğol ordusu Halep etrafındaki bölgelere saldırarak büyük bir katliam ve yıkıma sebep oldu. Bu yılın Ekim ayında Ayıntâb bir kez daha Moğol işgaline uğradı. 1281 Ağustos ayında Ayıntâb'dan yolan çıkan ve istihbarat toplamakla görevli Memlûk askerî birlikleri bir Moğol birliğini pusuya düşürerek komutanını esir ederek Şam'a götürdü. Esirden Ekim ayı ortalarında Moğolların Kuzey Suriye'ye yapacakları saldırının istihbaratı alındı. Nitekim 1281 yılının Ekim ayında Moğollarla Memlûkler arasında yapılan Humus savaşından önce Moğol ordusu bir kere

⁵² Gaziantep'in Yavuzeli ilçesinin kuzey tarafından doğuya doğru akarak Fırat'a karışan ve Merziman adıyla da bilinen çaydır. Bugünkü ismi Karasu'dur.

daha Ayıntâb üzerinden güneye geçti. 1285 yılında Memlûklerin Ermenilerle barış şartı olmak üzere Maraş ve Behisni'yi talep etmeleri Ayıntâb'ın Memlûklerin kuzey sınırını teşkil ettiğini göstermektedir (Ersan, 2007: 213-214, Howorth, III, 1876: 267-268, Amitai-Preiss, 1995: 183).

1290'da vefat eden Kalavun'un halefi olarak Memlûk Sultanı olan oğlu Melik Eşref Halil stratejik ehemmiyetinden dolayı Rumkale'yi ele geçirmek amacıyla 1292 yılında sefere çıktı. Kuşatma otuz üç gün sürdü ve Rumkale 29 Haziran 1292'de Memlûklerin eline geçti. 1200 kişi esir alındı. Böylece 1268'den beri Ermeni Katolikosluğunun merkezi olan Rumkale Müslümanların eline geçti. İlhanlı hükümdarı Geyhatu Memlûklere karşı Ermenilere yardım kuvveti yollamış ancak bu Moğol birliği kuşatma başarıyla sonuçlandıktan sonra bölgeye ulaşabilmişti.

Kalenin içindeki Ermeni patriğinin sarayı ve Ermeni kilisesi yakıldı. Ermeniler bu olaydan sonra Kilikya'daki Sis şehrinde yeni bir Ermeni ruhanî merkezi tesis ettiler. Ayrıca o döneme kadar Kal'at ar-Rum (Rumların Kalesi) olarak adlandırılan kale fetihten sonra Kal'at al-Müslimin (Müslümanların Kalesi) olarak isimlendirilmeye başladı. Kalenin fethi Müslümanlar tarafından sevinçle karşılandı. Emîr Sancar Suriye nâibi olarak tayin edildi ve dörtte biri yıkılmış olan kaleyi onarmakla vazifelendirildi (Özaydın, 1997: 319-320, Ersan, 2007: 215-216, Howorth, III, 1876: 362-363:).

Memlûklerin 1293'ten sonra Ermenilerin elindeki Maraş ve Behisni gibi yerlere saldırarak tahrib etmesi ve buraları Türkmenlerle iskan etmesi İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ı 1299'da yeni bir Suriye seferine çıkmaya sevketti. Moğol ordusu Fırat'ın batı sahiline geçmeden Ayıntâb ve Halep halkından birçok insan şehirlerini terk ettiler. Moğollar Aralık ayı sonunda Şam'a kadar Suriye topraklarını işgal etmiş bulunuyordu. Çağatay Hanlığı'nın İlhanlıların doğu sınırlarını tehdit etmesi üzerine Gazze'ye kadar

ilerlemiş bulunan Gazan Han geri çekilmeye karar verdi. Begtimur Şami adında bir beyini Halep, Hama ve Ayıntâb'ı içine alan Kuzey Suriye nâibliğinin başı olarak atadı.

Memlûklerin 1303 yılında Şam nâibliğine Ketbây El-Ahmar'ın ataması üzerine eski nâib Aynal isyan etmiş ve Ayıntâb kalesini kuşatmıştır. Bunun üzerine yeni nâib Şam'dan yola çıkarak Ayıntâb'ı kuşatmakta olan Aynal'ın üzerine yürümüştür.

Gazan Han'dan sonra İlhanlı hükümdarı olan Olcaytu tarafından 1309 yılında Diyarbekir vilayetine⁵³ vali olarak atanan Sutay Noyan Fırat'ın batısında Gazze'den Ayıntâb'a kadar yayılan alanda yaşayan Bozok ve Üçok Türkmenlerine karşı akınlarda bulunmaya başladı. Antakya-Trablusşam arasında yaşayan Üçok Türkmenleri Baybars döneminden beri Kilikya Ermenilerine karşı yapılan seferlerde Memlûklere destek oluyorlardı. Ayıntâb bölgesinde yaşayan Bozok Türkmenleri de Fırat doğusuna ve Maraş-Malatya yönüne doğru yapılan Memlûk akınlarında destek unsuru olarak görev yapıyorlardı. Bilhassa Ayıntâb ve Halep çevresinde yaşayan ve Rumkale yöresinde yoğunlaşan Bozok Türkmenleri bazen kendi başlarına bazen de Memlûk emîrlerinin desteğiyle sık sık Fırat'ın doğusuna geçerek başta Harran olmak üzere Moğolların elindeki yerlere saldırıyorlardı.

Valilik görevine gelir gelmez işte bu Türkmen unsurlarına karşı harekete geçen Moğol valisi Sutay Rumkale civarına saldırdı, Türkmenlerin hayvanlarına el koyarak birçok kadın ve çocuğu da esir etti. Bunun üzerine Memlûklere bağlı Rumkale Nâibi, Halep Nâibi Kara Sungur'dan yardım istedi. Halep'ten yola çıkan Memlûk kuvveti, Rumkale civarını yağmalayarak Fırat Nehri'ni geçen Sutay'ın ordusunu Urfa'nın güneyindeki Belih Çayı kıyısında bozguna uğratarak esir Türkmenleri Moğolların elinden kurtardı.

⁵³ Moğollar, Erzurum'dan Bağdad'a kadar geniş bir araziye merkezi Diyarbekir olmak üzere bir vilayet haline getirmişti.

Memlûklü-İlhanlı savaşları 1335 yılında İlhanlıların yıkılışına kadar bilhassa Halep çevreinde ve Kilikya'da devam etmiştir. Kilikya Ermeni Devleti ise 1375 yılında Memlûkler tarafından yıkılmıştır. Ayıntâb Memlûklerin elinde kalmakla beraber bu savaşlardan etkilenmiş olsa gerektir. Zira Moğolların Kilikya ve Suriye'de düzenledikleri ve kimi zaman Ermenilere destek amacı taşıyan saldırılar Ayıntâb ve çevresini de içine almıştır. Nitekim İbn Şeddâd Halep'i Ermenilerden ve Rum'dan (Anadolu'dan) gelebilecek hareketlere karşı korumak üzere Ayıntâb ve Azez'in güçlendirilmiş kaleler ve rasat yerleri olarak kullanıldığını yazmaktadır. Ayrıca bu bölge yoğun savaşlardan dolayı tıpkı İslâm'ın ilk devirlerinde olduğu gibi bir tampon bölgeye dönüşmüş ve nüfusu azalmıştır. Zira Moğollar geçtikleri yerlerde sivillere karşı umumiyetle kötü muamele ediyorlardı. Ayıntâb yakınındaki Tell Beşir ve Burc El-Rasas gibi yerlerde Memlûk askerî birlikleri ve bir kısım Türkmenlerden başka insan yoktu. Ancak güçlü istihkamlarla emniyeti artırılan Ayıntâb'ın nüfusu yükselmiştir (Çetin, 2009: 78, Gül, 2010: 156-157, Ersan, 2007: 219-220, Howorth, III, 1876: 436-446, Amitai-Preiss, 1995: 203-204, Gökhan, 2009: 402).

Moğollarla Memlûkler arasında yetmiş yıla yakın mücadele tabii ve jeopolitik hududların ötesinde yapılan saldırıların başarısızlığa mahkûm olduğunu ve 1260'ta Ayn Calut ile oluşan sınırın yıllar süren karşılıklı akınlarla pek de değişmediğini gösteriyordu. Zira 1292'de Rumkale'nin Memlûkler tarafından fethinden sonra İlhanlıların Fırat'ın batısında tutunmasının güçlüğü daha da bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Rumkale Memlûklerin kuzey sınırını oluşturan temel noktalardan biri olmuş, aynı zamanda da çöl ile bozkırı ve Anadolu ile Suriye'yi ayıran bir çizgi olarak da kabul edilmiştir (Gül, 2010: 36-37, 113-114).

6. BÖLÜM: DULKADİR-MEMLÛK DEVLETLERİ ARASINDA BİR MÜCADELE SAHASI OLARAK AYINTÂB

6.1. XIV. YÜZYIL BAŞLARINDA ANADOLU'NUN UMUMÎ DURUMU

XIV. yüzyılın ilk çeyreği Moğolların Anadolu ve Suriye üzerindeki hâkimiyetlerinin zayıfladığı bir dönemdir. Moğolların Memlûkler karşısında üst üste aldıkları yenilgiler ayrıca 1304'te Gazan Han'ın ölümünden sonra tahta çıkan Olcaytu'nun çoğunluğu Sünnî olan İran'da Şîî mezhebini benimsemesi ve devlet adamları arasındaki çekişmeler İlhanlıların iç meselelerini artırmıştır. 1335 yılında son İlhanlı hükümdarı Ebû Sâîd'in vefatıyla İlhanlılar çöküş devresine girmiş bulunuyordu. 1335 yılından önce Türkiye Selçuklu Devleti de tarih sahnesinden çekilmiş ve Anadolu'da müstakil beylikler dönemi başlamıştı (Yinanç, 1989: 9).

6.2. DULKADİR BEYLİĞİNİN KURULUŞU

XIII. yüzyılın sonlarında Bozok Türkmenleri Elbistan ile Halep arasında kalan bölgeye Memlûkler tarafından yerleştirilmeye başlamışlardır. Hem Fırat'ın doğusunda Moğol topraklarına hem de Kilikya'daki Ermeni Krallığı'na karşı düzenlenen seferlerde bu Türkmenler Memlûk ordusunun en büyük destek gücü olmuşlardı. 1298 yılında Türkmenler Maraş şehrini Kilikya Ermenilerinden almayı başardılar ve Memlûklerin Halep valisine tabi olarak şehri yönetmeye başladılar. Bu Türkmenler Bozokların Bayat, Avşar ve Beydili boylarına mensuptu. Dulkadir Beyleri de büyük ihtimalle Bayat kolundan geliyordu. Kış mevsiminde Amanosların doğusunda Antakya, Antep ve Maraş'taki ovalarda yaşayan bu Türkmenler yazın da kuzeydeki Binboğalar, Nurhak, Berit, Akçadağ ve Tohma civarındaki yaylalara çıkıyorlardı.

6.3. KARACA BEY DEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR

Bölgedeki Türkmenlerin önde gelen liderlerinden olan Zeyneddîn Karaca 1335 yılında Kilikya'ya akın düzenlemiş ve büyük ganimet elde etmişti. 1337'de Elbistan şehri hakimi Taraklı Halil'in güçlenmesinden endişe ederek onunla mücadeleye girişmiş ve Taraklı Halil'in yenilgiye uğrayarak Memlûklere sığınması üzerine Zeyneddîn Karaca da Kâhire'deki Memlûk Sultanı Muhammed Nasır nezdinde girişimlerde bulunarak Halep'in kuzeyinde Memlûk devletinin gücünü kendisinin daha iyi muhafaza edebileceğine sultanı ikna etmişti. Böylece Maraş civarında Memlûklerin tabiyeti altında varlığını sürdürecektir olan Dulkadir Beyliği 1337 yılında kurulmuş oldu. Memlûk Sultanı Muhammed Nasır'ın 1341'de vefatından sonra Karaca, daha müstakil hareket etmeye başladı. Eretna Bey ile işbirliği yaparak Halep'i ele geçirmeye çalıştı. Ancak başarılı olamadı. Halep valisi Yelboğa Karaca'yı cezalandırmak için Maraş'ın kuzeyindeki Düldül Dağı'nda onu kuşattı ancak yenilgiye uğradı (1343). Böylece Karaca Memlûkler için tehlikeli hale gemeye başladı ancak izlediği ince siyasetle Memlûklerin şimşeklerini üzerine çekmemeye çalıştı. Halep valisini yenilgiye uğrattıktan sonra Memlûklerden özür dilemesi buna bir örnektir. Ancak buna rağmen Maraş'tan Halep'e doğru yapılan akınlar devam etti. Hatta 1353 yılında Hama ve Trablusşam valilerinin isyanını fırsat bilen Karaca Şam'a kadar ilerleyerek şehir ve çevresini yağmaladı. Karaca'yı devletin kuzey sınırını tehdit eden bir tehlike olarak algılayan Memlûkler nihayet 1353'te Elbistan'ı işgal ederek Karaca'yı geri çekilmeye zorladılar ve Kayseri'de Eretnalılara sığınan Karaca Bey Memlûklere teslim edilerek 11 Aralık 1353'te idam edildi (Yinanç, 1989: 8-19).

6.4. HALİL BEYDEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR

Memlûkler Karaca'yı idam ettikten sonra Dulkadirli'lere ait arazilerin idaresini Üçok Türkmenlerinin reisi Ramazanoğluna vermek istedi ancak Bozok Türkmenlerinin ağırlıklıkla yer aldığı Dulkadirli bölgesi Türkmenleri bunu kabul etmediler. Bunun üzerine Memlûkler 1355'te Halil Bey'i Dulkadir Beyi olarak tanımak zorunda kaldı. Halil Bey kuzey komşusu Eretnalıların içinde bulunduğu karışıklıktan faydalanarak sınırlarını Zamantı'ya kadar genişletti. Zira Eretna ülkesindeki Moğol tacizlerinden bunalan Türkmenler güneye ve bilhassa Ayıntâb yöresine doğru inerek kendilerine yurt arıyorlardı. Malatya'nın Türkmen beyi Ömer'in vefatı üzerine şehri kendisi almak isteyen Halil Bey şehir Memlûklere teslim edilince bu duruma tepki olarak Halep üzerine yürüdü. Memlûklerin Malatya valisi Kuştimur oğlu Ahmed Dulkadir saldırılarına son vermek ve kendisine emredildiği üzere Ayıntâb'da bulunan Memlûk emîrlerinden Muhammed b. Şehr'i Elbistan'a idareci olarak yerleştirmek için Halil Bey'in üstüne yürüdü ancak mağlup oldu. Malatya'yı kuşatan Halil Bey Memlûklerin Suriye ordusunun harekete karşısında bu teşebbüsünden vazgeçmek zorunda kaldı ve geri çekildi.

Ancak yine de Eretna, Ramazanoğlu ve Memlûklere karşı saldırgan tavırlarından vazgeçmeyen Halil Bey'e karşı 1379 yılı sonlarında Suriye'deki Memlûk birlikleri büyük bir sefer tertip etti. Maraş önündeki savaşı Memlûkler bir kere daha yenildiler ve Halep'e çekilmek zorunda kaldılar.

1381'de Memlûkler daha büyük bir ordu ile Maraş üzerine yürüdüler. Meşhur Ayıntâblı tarihçi Bedreddîn Aynî⁵⁴ bu ordunun Ayıntâb şehrinden geçişine şahitlik

⁵⁴ Bedreddîn El-'Aynî'nin tam ismi Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmud b. El-Kâdı Şihabeddîn Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf b. Mahmud El-Ayıntâbî El-Hanefî'dir. 1360 yılında

etmiştir. 3 Temmuz günü Maraş'a ulaşan Memlûk ordusu kısa bir sürede Maraş'ı ele geçirdi ve şehri savunmakla vazifeli olan Halil Bey'in kardeşi Sevlî Bey'i Elbistan'a çekilmeye mecbur etti. Kuzeye ilerleyen Memlûk ordusu Elbistan'ı da işgal etti. Memlûklerin saldırısı Dulkadirîlileri itaat etmeye zorladı. Bunlardan biri de Elbistan'dan geri dönen Memlûk ordusuna itaatlerini arz eden Dulkadirîli cemaatlerinden birinin reisi olan Bişan oğlu Haydar idi.

Maraş ve Elbistan'ı Memlûklere kaptırarak en önemli iki merkezinden mahrum kalan Halil Bey 1382 yılının Nisan ayında Gavurdağlarından (Amanoslar) güneydoğuya doğru inerek Halep'e saldırdı. Buna mukabil Halep valisi Yelboğa da Maraş ve Elbistan havalisini istila etti ve Halil Bey'e yardım eden Türkmenleri cezalandırdıktan sonra Halep'e döndü. Kuzey komşusu Kadı Burhaneddîn ile iyi ilişkiler kuran Halil Bey Maraş ve Elbistan'ı Memlûklerden kurtarmak için 1384'te buralara saldıran Memlûklerin Halep valisi Yelboğa'nın müdahalesiyle geri çekilmek zorunda kaldı. Memlûkler karşısındaki yenilgiler Halil Bey ile kardeşi Sevlî Bey'in arasını açtı. Sevlî Bey ve değişik zamanlarda kardeşleri İbrahim, Osman ve İsa Memlûk Devleti'ne sığındılar. Sultan Berkuk onları iyi karşıladı. Memlûkler kendilerine sık sık mesele yaratan Halil'i bir suikastla ortadan kaldırmaya karar verdiler. Bu iş için görevlendirilen Türkmen reislerinden Yağmur oğlu Serimüddîn 1386 Nisan ayında bir görüşme yapmak bahanesiyle Maraş ile Ayıntâb arasındaki bir yaylaya çağırıldığı Halil Bey'i burada öldürdü. Böylece Dulkadirîlilerin ikinci beyi olan Halil de babası Karaca gibi Memlûkler tarafında öldürülmüş oldu (Yinanç, 1989: 19-27, Çetin, 2009: 79).

Ayıntâb'da doğmuş, 1451'de Kahire'de vefat etmiştir. 'İkd El-Cumân fî Tarihi Ehli ez-Zeman isimli eseri Memlûk ve Türk tarihi açısından kıymetli bir kaynaktır.

6.5. SEVLİ BEY DEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR

Halil Bey'in suikastla öldürülmesinden sonra Dulkadirli Beyliği'nin başına kardeşi Sevlî Bey geçti. Sevlî Bey'i güçsüzleştirmek isteyen Memlûk Sultanı Berkuk Kâhire'de esir tuttuğu kardeşi İbrahim'i serbest bırakmıştı. Buna mukabil Sevlî de Memlûklere isyan eden Malatya valisi Mintaş ile yakınlaştı (Yinanç, 1989: 28-31).

1390 yılında Halil Bey'in kardeşi Sevlî (Sulî) Bey Memlûklerin asi Malatya nâibi Mintaş ile işbirliği yaparak Ayıntâb'ı kuşatmış, bir süre sonra kendisi ve Mintaş Maraş'a dönerken kuşatmayı kardeşi Osman'a bırakmış ancak bir aylık bir çabaya rağmen şehir Memlûklerden alınamamıştır.⁵⁵

Sevlî Bey aynı yılın eylül ayında Mintaş'ın bin kişilik bir Türkmen desteğiyle beraber 10 bin kişilik bir kuvvetle Ayıntâb önlerine yeniden gelmiştir. Şehrin dış kalesini alan Sevlî Bey, müttefiki Mintaş ile Memlûklerin Ayıntâb nâibi Nasîreddîn Muhammed b. Şehrî arasında yaşanan şiddetli çatışmalardan sonra şehrin dış kalesini ele geçirmiştir. Bu sırada kardeşi Şehâbeddîn Ahmed ile beraber kalede mahsur kalan Bedreddîn El-Aynî kuşatmayı anlatırken şehirde susuzluk sıkıntısı olduğunu ve kaleyi kuşatanların şehir halkına karşı çok zalimce davrandıklarını, kadınları kaçırdıklarını, insanlara işkence ettiklerini ve fakat buna rağmen kalenin kahramanca müdafa edildiğini yazar. Ayıntâb şehri işgal edilmesine rağmen ve iç kalenin kuşatmasının uzaması üzerine şehri kuşatan Sevlî Bey Kâhire'deki Memlûk hükümdarı Berkuk'un gazabına uğramamak için müttefiki Mintaş'ı terk ederek Maraş'a çekilmiştir. Berkuk da

⁵⁵ Bu saldırı sırasında henüz 20 yaşında olan Bedreddîn El-'Aynî 'İkd El-Cumân fi Tarihi Ehli ez-Zeman isimli eserinde Sevlî Bey'in şehre saldırısıyla ilgili olarak şunları yazmıştır: "(Dulkadirli) Sûlî, Mintaş'a kuzey ülkelerini harap ederken yardım etti ve en önemlisi onunla Ayıntâb muhasarasına geldi. Allah'ı ve Resûlünü tanımayan Türkmenlerini Ayıntâb halkına Mûsâllat edip onların mallarını yağmaladılar. Kadınlarını esir edip onlarla fisk ettiler. Askerleri yanında olduğu halde Ayıntâb'a geldiği zaman içlerinde benim de bulunduğum âlimlerden bir topluluk Sûlî ile görüştük. Ona Müslümanlar üzerinden şerrini kaldırması için tenbih edici vaazlarda bulunup kötülükten nehyedici sözler söyledik.", Çetin, s. 79.

ikilinin ittifakını bozmak için Sevlî'ye beyliğini tanıdığını ve kendisine aman verdiğini bildirdi. Kuşatmaya devam eden Mintaş bir gece iç kaleye gizlice girmiş ve nâib Nasireddîn'i, altı emîri ve iki yüz süvariye öldürerek iç kaleyi de ele geçirmiştir. Ancak Şam'dan Emîr Temürboğa El-Mencekî komutasında Ayıntâb'a doğru gönderilen bir Memlûk ordusunun haberini alınca şehri terk ederek Maraş taraflarına çekilmiştir. Ayıntâb'a ulaşan Memlûk ordusu şehri kontrol altına almış ve şehri terk etmeyen asi Mintaş'ın adamlarından bir kısmı Memlûk Devleti'ne bağlılıklarını arz etmişlerdir. Sevlî Bey de Memlûklere çeşitli hediyeler göndererek itaatini göstermeye çalışmıştır (Yinanç, 1989: 31-32, Çetin, 2009: 79-80).

1390 yılından sonra Sevlî Bey ile Memlûklerin arasını açan bir diğer konu Anadolu'ya doğru yaklaşan Timur istilası tehdididir. Anadolu beylerine Timur'a itaat etmeleri için çağrı yapan ve onu Suriye'yi istila etmeye teşvik eden Sevlî Bey bu hareketi ile Memlûkleri bir kere daha harekete geçirdi. Halep valisi Çolpan Sevlî Bey'i ağır bir mağlubiyete uğrattı ve onu Suriye işlerine müdahale etmekten caydırdı. Bununla da yetinmeyen Memlûkler 1398 Mayıs ayında Maraş'ta yaylaya çıkmış olan Sevlî Bey'i bir suikastla ortadan kaldırdılar.

Devrin Ayıntâblı tarihçisi Aynî Sevlî Bey'in ölümüne sevinmiş gibi görünmektedir. Zira tarihçinin de şahitlik ettiği Ayıntâb kuşatması sırasında Sevlî Bey'in kendisine nasihat edilmesine rağmen zalimliğinden vazgeçmediğini yazmaktadır (Yücel, 1989: 14,20,46, Yinanç, 1989: 32-33).

6.6. NASREDDİN MEHMED BEY DEVRİNDE AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR

Sevlî Bey'in ölümünden sonra oğlu Sadaka Bey bir yıl süreyle beyliğin başına geçtiyse de amcası Halil Bey'in oğlu Nasreddîn Mehmed 2 Ağustos 1399 tarihinde onu

bertaraf ederek yerine geçti. Nasreddîn'in başa geçmesine bu tarihlerde Kadı Burhaneddîn'in ülkesini ele geçiren Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'in müdahalesi etkili olmuştur. Böylece XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti Güneydoğu Anadolu ile alakadar olmaya başlamıştır.

6.7. TİMUR İSTİLÂSİ SIRASINDA AYINTÂB VE ÇEVRESİNDEKİ OLAYLAR

Nasreddîn Mehmed, Dulkadirli beyi olduğu sıralarda Timur istilası Anadolu ve Suriye'yi de etkilemeye başlamıştı. Esasen 1394 yılından itibaren Anadolu'da görünmeye başlayan Timur orduları Doğu Anadolu'yu istilaya girişmişti. Timur Irak'ı önceden istila etmiş ve Memlûklere de tehdit edici tavır ve mesajlar iletmişti. Memlûkler bu tavırdan etkilenmemiştir. Timur Mısır üzerine yürümeden önce Anadolu ve Suriye havalisini kontrol altına almaya karar vermiştir.

Sevli Bey Timur'a itaat arz etmişse de yerine geçen Nasreddîn Mehmed, Memlûk, Osmanlı ve Kadı Burhâneddîn devletlerinin Timur'a karşı oluşturduğu ittifaka dahil olmuş ve Timur'a karşı bir tutum sergilemiştir. Timur 1400 yılında Sivas'ı kuşattığında Dulkadirli Türkmenleri güneyden sabotaj faaliyetleri yürüterek onu yıpratmaya çalışmışlardı. Timur, Dulkadirlileri cezalandırmak amacıyla 1400 yılında çıktığı seferde Malatya ve Behisni'yi ele geçirdi (Yinanç, 1989: 34-35, Çetin, 2009: 80, Yücel, 1989: 90).

Timur'un Behisni'den sonra Ayıntâb üzerinden daha güneye inmeye hazırlandığı sırada Memlûklerin Halep nâibi Demirtaş'la (Temürdaş) Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf arasında bir savaş yaşanmış ve Timur'dan kaçan Ahmed b.

Üveys'in de desteğiyle Kara Yusuf, Halep nâibini yenerek Halep ve Ayıntâb civarını yağmalamıştı.⁵⁶

Bu olaydan kısa süre sonra Timur Behisni önlerine gelerek kaleyi kuşatmaya başlamış ve buradan Memlûklerin Halep nâibi Demirtaş'a bir elçi heyeti göndermişti. Elçiler, Timur'un Anadolu'daki askerî başarılarını anlatmış ve valiyi de Timur'un hiddeti konusunda üstü kapalı olarak tehdit etmişti. Timur'un istila tehdidine karşı Kâhire'den Halep'e yardım için gönderilen Memlûk askerlerinin komutanı Tudun, Timur'un Behisni'yi kuşattığını öğrenince bu elçileri öldürmüştür. Timur bunu haber alınca büyük bir hiddete kapıldı ve Behisni'den ayrılarak önce Rumkale'yi teslim aldı ve sonra Ayıntâb'a yöneldi. Şehri yakıp yıkan düşman ordusu iki gün boyunca halka çeşitli eziyetlerde bulundu, kalenin burçları yıkıldı, evler ve çarşılar yakıldı. Timur'un maiyetinde bulunan Nizâmeddîn Şâmî'nin Zafernâme isimli eserinde Timur şehre varmadan önce şehrin ileri gelenlerinin kaçtığı ve şehrin zaptından sonra halkın büyük bir kısmının öldürüldüğü ve şehirdeki evlerin yıkılıp yerle bir edildiği belirtilir. Bir Memlûk kaynağına göre bu sırada şehrin nâibi Erkmâs El-Zâhirî idi ve yine bu kaynağa ve Şâmî'ye göre kuşatmadan önce şehri terk etmişti. Ancak İbn Arabşâh'a göre bu nâib şehri bir süre savunduktan sonra kaçmış ve takip edilmemiştir. Ayrıca Ayıntâb Kalesi'ni uzun uzadıya tarif ve tasvir eden Şâmî kalenin çok sağlam olduğunu da ifade etmiştir. Timur buradan sonra Halep üzerine yürümüştür (Çetin, 2009: 80, Yücel, 1989: 90-95, Özdeğer, 1996: 466-469).

Timur, emîrlerinin Suriye üzerine yürüme konusundaki muhalefetine rağmen Halep'i kuşattı ve şehri ele geçirdi. Hama, Humus ve Şam'ı da tek tek işgal eden Timur 1401 yılı başlarında Şam'ı terk ederek kuzeye geri dönmüştür. Bu dönüş sırasında

⁵⁶ Yağma sırasında Ayıntâb'dan 40 bin dirhem alınmıştı. Bkz. Çetin, s. 81

Timur ordusunun bir kısmını Tedmür ve Antakya taraflarına göndererek buralarda yağma yapan Dulkadirli Türkmenlerine karşı cezalandırma hareketine girişti. 15 bin kişilik bir birlik de Fırat'ın batı sahilinde ve bilhassa Ayıntâb civarında yaşayan Köpeklü Türkmenlerinin üzerine gönderildi. Antakya bölgesinde cezalandırma harekâtı yürüten kol daha sonra 15 bin kişilik merkezdeki kolun komutanı Halil Sultan'a katılmıştı. Timurlu ordusu Rumkale civarındaki Köpeklü Türkmenlerinin üzerine yürümüş ve ilk başta parlak bir direniş gösteren Türkmenler daha sonra mağlup olarak geri çekilmiştir. Mücadele sırasında Türkmen liderlerinden Köpekoğlu Şeyh Hüseyin ölmüş ve kardeşleri de güçlkle çöle doğru kaçmayı başarmışlardı. Yakalanan Türkmenler ise öldürülmüştür. Ayrıca bölgedeki Türkmenler buradan uzaklaştırılmış ve çok miktarda malları yağma edilmişti. Timur'un askerleri Ayıntâb'a da baskın yaparak burada kadın ve çocuklardan birçoğunu esir almış ve şehirde kuru üzüm ve pekmez gibi mallara da el koymuştur. Daha sonra henüz güneyden yeni dönmekte olan Timur Türkmenleri cezalandıran bu birlikleri de yanına alarak Halep'i bir kere daha istila etmiş ve sonrasında da Fırat Nehri'ni geçerek Birecik'e girmişti. Daha sonra da Mardin'e hareket etmiştir.

Böylece Timur'un Anadolu ve Suriye seferleri sırasında ve henüz Ankara Savaşı gerçekleşmeden önce Ayıntâb bir kere daha dışarıdan gelen bir güç tarafından istila edilmiş oldu. Tarihçi Bedreddîn Aynî Ayıntâb, Tell Beşir, Kilis ve Rumkale'yi Timur'un harap ettiği şehirler arasında saymıştır. Ravanda Kalesi'nin ise halkın terk ettiği şehirlerden olduğunu yazmaktadır (Dunlop, 1991: 277-291, Çetin, 2009: 82, Yücel, 1989: 110-116).

6.8. ALÂEDDİN ALİ BEY'İN AYINTÂB NAİBLİĞİ

Dulkadirli Halil Bey'in oğullarından olan Alâeddîn Ali Bey, Timur istilası sırasında Memlûk Sultanı Berkuk tarafından kendisine babası Halil Bey'in sağlığında Halep'te verilen bir arazide oturuyordu. 1401 yılının Temmuz ayında Halep nâibi Demirtaş bilinmeyen bir sebeple Ali Bey'i yakalayarak hapsetti.

Suriye'deki Memlûk valileri arasında Timur istilası ile kesintiye uğrayan nüfuz mücadeleleri istila bittikten hemen sonra yeniden başladı. Halep nâibi Demirtaş kendisi gibi gözden düşen Şam valisi Tanrıverdi ile birlikte Kâhire'ye karşı isyan etti. Tanrıverdi yeni bir müttefik olacağı ümidiyle Demirtaş'tan Alâeddîn Ali Bey'i serbest bırakmasını rica etti. Ancak serbest bırakılan Ali Bey, Ramazanoğlu Ahmed Bey ile ittifak halinde olan Demirtaş'la işbirliği yapmak yerine asi Demirtaş'ın elinden Halep'i almak üzere Mısır'dan gelen Memlûk komutanı Tokmak'la işbirliği yaptı ve Halep şehrini ele geçirerek Tokmak'a teslim etti. Memlûk hükümeti de Ali Bey'in bu itaatine karşılık bir mükafat olarak onu 1402 yılının Temmuz ayında Ayıntâb valiliğine tayin etti.

Halep valisi olduktan kısa bir süre sonra Memlûk hükümeti tarafından görevinden azledilen Tokmak 1403 yılı sonunda Ayıntâb'a gelerek dostu Ali Bey'e sığındı. Bir kaç ay sonra Ali Bey'in yardımıyla Halep'i yeniden ele geçirdiyse de bu durum uzun sürmedi.

Trablusşam valiliğinden sonra yeniden Halep valisi olan Demirtaş Antakya hakimi Faris ve müttefikleri Cekem'in Halep bölgesine yaptıkları saldırılara karşı Ali Bey'den yardım istemişti. Ali Bey bu isteğe olumlu cevap vermişti ancak Antakya'da Demirtaş ve müttefikleri tarafından kuşatılan Cekem'in Memlûkler tarafından affedilmesi üzerine Ali Bey ittifaktan ayrıldı.

Cekem müttefiklerin başarısızlığından faydalanarak bölgede daha da güçlendi. Halep'i ele geçirdi. Alâeddîn Ali Bey'in oğlunu da yakalayarak Halep'te hapsetti. Antakya'yı ele geçirdiği gibi Alâeddîn Ali Bey'i Ayıntâb'dan çıkardı ve Ali Bey'in kardeşi Nasreddîn Mehmed Bey'den de Elbistan'ı almak üzere harekete geçti. Ancak Memlûk Sultanı Berkuk'un 1406 yazında Suriye'ye yürümesi üzerine Elbistan'dan çekilmek zorunda kaldı.

Mısır ordusu ayrıldıktan sonra kendini Suriye'de sultan ilan eden Cekem Urfa'da Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Dulkadirli ittifakına karşı 25 Nisan 1407 tarihinde yaptığı savaşı kaybederek öldü. Onunla beraber Ali Bey'in yerine Ayıntâb nâibi olarak atanan Akmul da savaşta öldürüldü. Ali Bey bunu haber alır almaz Ayıntâb'ın hâkimiyetini yeniden ele geçirdi ve Halep'te mahpus bulunan oğlunu kurtarmak üzere harekete geçti. Ali Bey şehir önlerindeki liderlerinin öldüğü savaştan kurtulan Cekem taraftarlarının saldırısına uğradı. Cekem'in adamlarından olan Timurboğa Meştup, Ali Bey'i yenip onu Ayıntâb'a çekilmeye zorladı ve Halep'i ele geçirdi. Ali Bey iki ay sonra Halep'i almak için bir girişimde bulunduysa da Memlûklerin Şam nâibi Nevrûz'un şehir yakınlarına gelmesiyle başarısız olarak Ayıntâb'a dönmek zorunda kalmıştır.

Bir yıl sonra diğer Memlûk nâibleriyle yaşadığı mücadelelerde başarısız olan Nevrûz, Dulkadirli'lere sığınmak zorunda kalmıştır. Ali Bey ona yardım etmeyi kabul etmişti. Bununla birlikte Memlûklerin Halep nâibi Demirtaş, Nevrûz'u yakalamakla görevlendirilmiş, ayrıca Memlûk Sultanı Ferec de bu iş için bizzat Suriye seferine çıkmıştır. Memlûkler, 29 Mart 1409 tarihinde Ayıntâb yakınlarında Nevrûz'u yenilgiye uğratarak Maraş'a çekilmeye zorladıkları gibi Ayıntâb'ı da işgal etmişler ve Alâeddîn Ali Bey çok zor bir durumda kalmıştır (Yinanç, 1989: 35-38, Çetin, 2009: 82).

Nevrûz bir süre sonra Memlûk Sultanı tarafından affedilerek Şam nâibliğine atanmıştır. Bunun üzerine Şam'ın eski nâibi Şeyh, Nevrûz'a karşı harekete geçmişti. Ali Bey eski müttefiki Nevrûz'un yanında yer almıştı. Yapılan savaşta Nevrûz ve Ali Bey yenilgiye uğrayarak Hama şehrine çekilmişlerdi. Olayları haber alan sultan Ferec Suriye üzerine yürümüş, ondan çekinen Nevrûz ve Şeyh kavgayı bırakarak bir araya gelmişlerdi. Ancak Memlûk ordusu Halep'e yaklaşıncaya korkuya kapılıp Ayıntâb'a doğru kaçmışlardı. Şehir yakınlarındaki Pazarcık ovasında Türkmenlerin saldırısına uğrayarak güçlükle Ayıntâb'a ulaşmışlardı. Memlûk ordusunun Halep'te bulunduğunu öğrenince de burayı güvenli bulmayıp Maraş'a çekilmişler ve Dulkadirlilerden yardım göremeyince Elbistan'a gitmişlerdi (Ağustos 1410). Sultan asi valileri takip için geçtiği Ayıntâb'da üç gün kalmıştır. Daha sonra asi valilere ülkeyi terk etmeleri, karşısına çıkıp savaşmaları ya da itaat etmeleri seçeneklerini sunduğu bir mektup yolladı. Mektuba cevap veren Şeyh kendisinin sultana sadık olduğunu, Elbistan veya Şam valiliklerinden birini ve isyanda kendisine yardım eden Nevrûz ve Yeşbek için de Malatya ve Ayıntâb valiliklerini talep etti. Sultan asilerin taleplerini reddetti. Bunun üzerine Elbistan'a gitmeye çalışan asiler Dulkadirli Nasreddîn Mehmed ve kardeşi Alâeddîn Ali Bey tarafından engellendiler ve Suriye'ye kaçmak zorunda kaldılar.

Dulkadirli sultan Ferec'e karşı dürüst ve itaatkar bir siyaset izleseler de baskıdan kurtulamadılar. Zira Halep valisi Korkmaz Maraş'ın güneydoğusundaki Göynük'te bulunan Bişan ailesinin Dokuz cemaatine bir baskın düzenledi. Bu baskının Bişanlıların Halep civarındaki yağma hareketlerine karşı bir cezalandırma seferi olduğu düşünülebilir. Korkmaz Bişanlılara karşı harekete geçmeden önce Köpeklü ve Gündüzlü Türkmenlerini yardıma çağırmış, ancak mücadelenin sonuna doğru çağrıya cevap veren Köpeklü Türkmenlerinin reislerinden Aydoğmuş ve Hüseyin Beyler valiyle

anlaşmazlığa düşmüş ve onun tarafından Ayıntâb yakınlarında esir edilerek Halep'e doğru gönderilmişlerdi. Ancak Türkmenler yolda bir baskın yaparak beylerini kurtardılar (Yinanç, 1989: 38-39, Çetin, 2009: 82).

Halep valisi Korkmaz bu görevde uzun süre kalmamış ve onun yerne daha önce Memlûklere isyan etmiş olan Şeyh şehrin valiliğine tayin edilmişti. Şeyh, bu makama getirilmesine rağmen Suriye'de müstakil bir devlet kurma arzularından henüz kurtulamamıştı. Bu fikri hayata geçirmek için 1411 yılının Ekim ayında Ayıntâb şehrini Dulkadirli Beyi Nasreddîn Mehmed Bey'e teklif ederek onu kendi yanına çekmeyi ummuştu. Zira Ayıntâb'ın Memlûk valisi 1411 yılında Rumkale civarındaki Kürtler üzerine akın yaptığı sırada buranın hakimi Doğan Bey tarafından yenilgiye uğratarak esir düşmüş ve hapsedilmişti. Halep valisi Şeyh'in fikirlerine ihtiyatla yaklaşan Mehmed onun teklifini kabul etmedi. Aynı yılın sonlarında Nevruz'un da desteğiyle Memlûklere karşı isyanını başlatan Şeyh, Mehmed Bey'e değerli hediyeler yollayarak teklifini yineledi. Şeyh, Memlûkler ile mücadelesi sırasında bölgedeki güçlü Türkmen reisleri ile işbirliği yapmak istiyor, en azından tarafsız kalmalarını sağlamaya çalışıyordu. Şeyh ayrıca Dulkadirli Mehmed Bey'in Ayıntâb'a hakim olmasının Rumkale valisi Doğan Bey'den kendisine gelebilecek tehdidi de engelleyeceğini düşünüyordu. Şeyh'in elçileri Yeşbek Saki ve Çakmak⁵⁷ Mehmed Bey'i ikna edemediler. Elçiler döndükten sonra Mehmed Bey ile kardeşi Alâeddîn Ali Bey'in arası açıldı. Osmanlılara sığınan Ali Bey'in, kardeşi Mehmed Bey'in Şeyh ile işbirliğine karşı olduğu düşünülebilir. Zira Ali Bey, Osmanlı ülkesine gittikten sonra Mehmed Bey Elbistan'a gelen elçilerle görüşerek nihayet Şeyh'in teklifini kabul etmiş ve 1411 yılı Kasım ayında Ayıntâb'a gelerek şehrin idaresini ele geçirmiştir. Böylece üç yıl sonra

⁵⁷ Çakmak ileride Memlûk sultanı olacaktır.

Ayıntâb tekrar Dulkadirîlilerin eline geçmiş oldu. Bu arada Şeyh'in isyanını bastırmak için Kâhire'den yola çıkan sultan Ferec Karaman, Akkoyunlu ve Dulkadirli beylerinden yardım istemiş ancak bu yardımı sağlayamadığı gibi kendisi de 1412 yılı başlarında Şam önlerinde yapılan bir savaşta ölmüştür (Yinanç, 1989: 39-40, Çetin, 2009: 83).

Şeyh, Ferec'in yerine kendisi sultan olmak çabasına girince yardımcısı Nevruz eski dostuna cephe almış ve aralarında Alâeddîn Ali Bey'in de bulunduğu birçok vali ve beyler Şeyh'e karşı Nevruz ile işbirliği yapmayı kabul etmişlerdir. Bu sıralarda Nasreddîn Mehmed Bey de Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı saltanatını yeniden sağlamlaştıran Çelebi Mehmed ile iyi ilişkiler kuruyordu.

Memlûk Sultanı Şeyh, Dulkadir Beyliği'nin Osmanlılarla yakınlaşmasından ve Suriye'de Nevruz tarafından çıkarılan ayaklanmalarda yer almasından rahatsızlık duymaya başlamıştı. 1414 yılında Suriye seferine çıkan sultan Elbistan'a kadar ilerledi ve daha önce Dulkadirîlilere terk edilen Darende ve Ayıntâb'ı bu beyliğin elinden geri aldı. Ancak Nasreddîn Mehmed Bey 1417 yılında Darende ve Besni'yi geri almayı başarmıştır. Bunun üzerine Sultan Şeyh 1417 yılının Nisan ayında yeniden Suriye seferine çıkmıştır. Yolda Nasreddîn Mehmed'in kardeşi Alâeddîn Ali Bey de kendisine itaat arz ederek Memlûk ordusuna katıldı. Memlûkler karşısında geri çekilen ve ordusunun büyük kısmını yitiren Nasreddîn Mehmed Bey oğullarından birini Memlûk sultanının yanına göndermiş ve Darende'yi Memlûklere bırakmak ve itaatini arz etmek şartıyla beyliğinin topraklarının kendisine iadesini istemiştir. Ancak bu sıralarda Ayıntâb'da bulunan ve Memlûklerle işbirliği halinde olan Nasreddîn Mehmet Bey'in kardeşi Alâeddîn Ali Bey, Sultan Şeyh'ten bu teklifi kabul etmemesini istemiştir. Sultan da bunun üzerine Maraş ve Elbistan'ı Alâeddîn Ali'ye teslim etmeye karar vermiştir. Memlûk ordusu bu sırada Darende ve Besni'yi Dulkadirîlilerden geri almış bulunuyordu

(Ağustos 1417).Memlûklerin bölgeden çekilmesinden sonra Dulkadirli Beyi Nasreddîn Mehmed ile kardeşi Alâeddîn Ali bey arasında anlaşmazlık çıktıysa da Mehmed Bey Maraş'ı kardeşine vermek suretiyle onunla barış yaptı (Yinanç, 1989: 40-44, Çetin, 2009: 84).

Memlûklerin elinde bulunan geçen şehir ve çevresi 1418 yılında yeni bir saldırıya uğradı. Akkoyunlu beyi Karayülük Osman Bey, Karakoyunlu ülkesine girerek Mardin ve çevresini yağmalamış, Kara Yusuf'un yola çıktığını haber alarak Memlûk topraklarına girmiş, 1418 Eylül ayında Ayıntâb'ın güneyindeki Mercidabık'ta Kara Yusuf'un ordusu karşısında bir kere daha bozguna uğrayarak Halep'e sığınmış, onu takip eden Kara Yusuf'un oğlu Pîr Budak'ın idaresindeki bir kısım askerler de Mercidabık'taki çatışmadan sonra Ayıntâb üzerine yürümüşlerdi. Bu sırada şehrin nâibi olan Emîr Berdbek Karakoyunlu askerlerinin sayısının 40 bin olduğunu ve bunların gelişle şehirde asayişin bozulduğunu ve bilhassa çarşılarda büyük kargaşa yaşandığını yazmıştır. Etrafı yağmalayan ve yakıp yıkan Karakoyunluların şehri terk etmeleri için Ayıntâb halkının Kara Yusuf'a 100 bin dirhem getirdiğini yine aynı nâib ifade etmiştir.

Kara Yusuf'un daha güneye inerek Memlûk topraklarını tehdit eder duruma gelmesi Kâhire'de endişe yaratmış ancak Kara Yusuf sadece Karayülük'ü cezalandırmak için Memlûk topraklarına girdiğini ve Memlûkler ile dostluk ve muhabbet ilişkisi içinde olduğunu belirterek belirterek Ayıntâb'a kadar gelmiş olduğu için özür dilemiştir. Bundan hemen sonra da Kara Yusuf Memlûk topraklarından ayrılmıştır. Esasen Kara Yusuf, Karayülük'ün Halep'e sığınmasına izin verilmesine kızarak Ayıntâb şehrini ve Birecik civarlarını yağmalamıştır (Çetin, 2009: 84, Özdeğer, 1996: 466-469).

Bu dönemde Memlûk-Dulkadir ilişkilerini etkileyen bir diğer amil de Karamanoğlu Beyliği'nin Memlûklülere tabi durumda olan Ramazanoğlu Beyliği'ne yönelik saldırılarıyla. Dulkadirlileri kendi yanına çekmek isteyen Memlûk Devleti bu konuda başarılı olmuş ancak bu defa da Memlûkler tarafından Kayseri şehri kendisine verilen Dulkadirliler ile Karaman Beyliği'nin arasında düşmanlık başlamıştır. Dulkadir beyi Nasreddîn Mehmed Bey Kayseri yakınlarında Karamanoğullarına karşı başarılı savaşlar yapmış ve kardeşi Alâeddîn Ali Bey de Memlûk Devleti'ne karşı çıkan ayaklanmaların bastırılmasında başarılı olmuştur. Ali Bey'in bu hizmetine karşılık Maraş dışında Ayıntâb ve Darende'nin idaresi de 1421 yılının Ağustos ayında Memlûkler tarafından kendisine verildi (Yinanç, 1989: 44-46, Çetin, 2009: 84).

Ancak 1422 yılında Memlûk tahtına çıkan Barsbay Ali Bey'in tebaasına zulmettiği gerekçesiyle Darende ve Ayıntâb'ın idaresini onun elinden aldı. Kaynaklarda açıkça zikredilmese de Ayıntâb şehrinin idaresi Ali Bey'in kardeşi Nasreddîn Mehmed Bey'e verilmiş olmalıdır. Zira 1425 yılında Ayıntâb nâibi bulunan Alibâk bin Dulkadir'in bozgunculuk yaptığı gerekçesiyle Haleb nâibliğinden yollanan bir kısım asker tarafından baskına uğratılarak yakalandığı ve bazı adamlarıyla beraber Haleb'e götürüldüğü bilinmektedir. Şehir halkının bu duruma sevinmesinden bu nâibin zalim bir yönetici olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sıralarda Ali Bey ile Mehmed Bey arasındaki gerginlik yeniden tırmanmıştır. Yapılan savaşlarda başarısız olan Ali Bey kardeşinden kaçarak Kâhire'ye sığınmış. Hareketlerinden memnun olunmadığı burada Memlûk Sultanı tarafından bildirilmişse de Ali Bey Suriye'ye dönerek Halep civarını yağalamıştır. Ancak Halep valisi Çarkutlu tarafından 1426 yılı Nisan ayında yakalanarak Halep'e yollanmış ve kardeşi

Mehmed Bey'in müdahalesine rağmen iki ay sonra idamedilmiştir(Yinanç, 1989: 46, Çetin, 2009: 84-85).

Ali Bey'in idamından sonra kardeşi Mehmed Bey bu sefer de yeğeni Hamza Bey ile mücadeleye girişti. Babası Ali Bey'in ölümünden sonra Memlûklere karşı itaatkar bir siyaset izleyen Hamza, Maraş'ın kontrolünü ele geçirdi ve Mehmed Bey'in müdahalesine rağmen Memlûklerin de desteğiyle şehri bir süre için elinde tutmayı başardı.

Bu sıralarda Memlûkler Karamanoğulları ile Dulkadiroğulları arasında Orta Anadolu'da cereyan eden mücadelelerde temkinli bir tutum izliyordu. Dulkadiroğulları umumiyetle desteklenmekle beraber Karamanoğulları'nın Osmanlı karşısında çok zayıflaması da arzu edilmiyordu. Bu çerçevede Memlûk ordusu ani bir müdahaleye hazırlıklı olmak bakımından Antakya, Ayıntâb ile Halep arasındaki arazide teyakkuzda bulunuyordu. 1434 yılında Halep nâibi Korkmaz'ın (Korkmâs) Hamza bin Dulkadir'in itaatten çıktığını gerekçe gösterip Ayıntâb üzerine yürümesi, Mercidabık ve Ayıntâb'da yetmiş beş gün kadar kalması Memlûklerin Dulkadirli bölgede kayıtsız şartsız bir şekilde desteklemediklerini göstermektedir.

Memlûk Sultanı Barsbay'ın tahta çıkışı sırasında kendisine rakip olan Canibeg'in Mısır'dan kaçtıktan sonra Dulkadirli Nasreddîn Mehmed Bey tarafından 1435 yılında esir alınması ve ısrarlara rağmen Memlûklere teslim edilmemesi yeni bir çatışma ihtimalini ortaya çıkardı (Yinanç, 1989: 48-51, Çetin, 2009: 85).

Mısır'dan yola çıkan ve Emîrû'l-asakir Çakmak, Emîr Ürkmez ve büyük Hacıp Yeşbek gibi kumandanların da dahil olduğu 2000 kişilik bir Memlûk kuvveti Halep'e vardığında şehrin nâibi bulunan Tanrıbirmiş'in emrine girdi ve burada Memlûklerin Suriye birlikleri de orduya katıldı. Bu birliklerin içinde Hama nâibi Emîr Kanıbay da

bulunuyordu. Ordu Ayıntâb'dan geçerek 1436 yılının ilkbahar aylarında Pazarcık'a ulaştı ve buradan da Besni üzerinden Maraş istikametine doğru yola devam etti. Maraş'tan sonra Elbistan'a yürüyerek Nasreddîn Mehmed Bey'i baskına uğratmak isteyen Tanrıbirmiş'in hareketlerini haber alan Mehmed Bey Elbistan'ı hızla terk etmiştir. Memlûk ordusu ise Elbistan'ı kolaylıkla ele geçirmiştir.

Memlûk ordusunun Elbistan'dan ayrılmasından hemen sonra Mehmed Bey süratle geri dönerek intikam almak maksadıyla Canibeg ve oğullarını Memlûklerin artçı kuvvetlerine saldırmaları için Ayıntâb'a yolladı. Memlûk kumandanı Sudun ve Dulkadirli Ayıntâb surlarının dibinde karşılaştı. Tanrıbirmiş'in kardeşi Hasan'ın da yardımıyla güçlenen Sudun, Dulkadirli buraya hezimete uğrattı. Canibeg canını güçlkle kurtarabildi.

Memlûklerin ısrarlı saldırıları ve Karamanoğulları ile ittifak etmeleri Dulkadirli Beyliği'ni Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye itti. 1437 yılında Osmanlı Devleti'nin yardımıyla Kayseri'yi kuşatan Nasreddîn Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey şehri aldı. Bunun üzerine Karamanoğulları, Memlûklerden yardım istedi. Memlûk ordusu Maraş'a kadar geldi ancak buradan geri döndü. 1438 yılında Ayıntâb şehrinin ve kalesinin Tanrıbirmiş tarafından ele geçirildiğine dair kayıtlar mevcuttur.

Barsbay'ın ölümünden sonra tahta çıkan Yusuf'un döneminde Memlûk-Dulkadirli ilişkileri düzelmeye başladı. Yusuf'tan sonra Memlûk hükümdarı olan Çakmak döneminde siyasî evliliklerle bu ilişki daha da sağlamlaştı. Nasreddîn Mehmed Bey 46 yıl süren beyliğinin ardından 1442 senesinde vefat etti ve oğlu Süleyman Bey beyliğin başına geçti. Süleyman Bey'in 1454'e kadar süren beyliği sırasında Ayıntâb şehri ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Ancak Dulkadirli hem Osmanlı hem de Memlûk sarayı ile akrabalık tesis etmiş olduğu bu zaman diliminde Ayıntâb şehrinin

nisbeten sakin bir dönem geçirdiği anlaşılmaktadır. Aynı durum 1454-1465 arasında beylik yapmış olan Melik Arslan Bey dönemi için de geçerlidir (Yinanç, 1989: 51-61, Çetin, 2009: 85-86).

6.9. ŞEHSÛVAR BEY DÖNEMİ

Melik Arslan Bey'den sonra kısa bir süreliğine beyliğin başına geçen Şahbudak Bey 1466 yılında kardeşi Şehsûvar Bey tarafından yenilerek beyliği bıraktı. Memlûkler Şahbudak'ı desteklerken Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed, Şehsûvar Bey'in tarafını tutmuştu.

Memlûklerin tepkisinden korkan Şehsûvar Bey, Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Zira Memlûkler Şehsûvar Bey'in karşısına bir rakip bulmakta gecikmemişler ve amcası Rüstem Bey'i Dulkadir Beyliği'nin başına geçmesi için desteklemeye başlamışlardı. Bunun için Halep valisi Yeşbeg-Becası, Rüstem Bey'e yardımla görevlendirildi. Fatih Sultan Mehmed ise Şehsûvar Bey'e yazdığı mektupta Memlûkler ile arasını bulmak için müdahil olacağını ve kendisinden habersiz Memlûk Devleti ile savaşa girmemesini tavsiye ediyordu. Osmanlıların Şehsûvar Bey lehinde Memlûkler nezdinde giriştiği tavassut başarılı olmamıştır. Zira kuzey sınırlarında kendilerini metbu olarak tanımayan bir beyliğin varlığı Kâhire hükümetini rahatsız ediyordu. Lakin Memlûk desteğine rağmen Rüstem Bey, Şehsûvar karşısında beklenen başarıyı sağlayamamış ve beylik iddiasından vazgeçmişti.

Bu durum karşısında cesareti artan Şehsûvar Bey Memlûklere ait bazı hudud şehirlerini topraklarına katmak için harekete geçti. Birecik, Besni, Gerger ve Rumkale şehirlerinin Dulkadir Beyi tarafından ele geçirilmesi Memlûk Sultanı Hoşkadem'i hiddetlendirdi. 1467 senesinde Suriye valilerine gönderdiği emirde Memlûk Sultanı Hoşkadem Şehsûvar'ın beylikten uzaklaştırılarak erine Şahbudak'ın getirilmesi için

gerekenin yapılmasını istiyordu. Bu amaçla Şehsûvar'ın üzerine yollanan Memlûk ordusu⁵⁸ 1467 yılının Eylül ayında Dulkadir topraklarına girmeye başladı. Şahbudak'ın kılavuzluk ettiği orduyu baskına uğratmak isteyen Şehsûvar Bey düşmanın Göksun yakınlarına kadar ilerlemesine mani olmadı. 4 Ekim 1467 tarihinde Turna Dağı yakınlarında Şehsûvar Bey, Memlûk ordusunu pusuya düşürerek ağır zayıat verdirdi. Önde gelen birçok emîr savaşta öldü ve bazıları da esir düştü. 1468 yılının Şubat ayında yeni bir sefer tertipleyen Memlûkler önceden Dulkadirli Beyliği'nin eline geçmiş bulunan Ayıntâb'a aynı yılın Mayıs ayında girdiler. Şehsûvar Bey şehre yaklaşarak Memlûkleri üzerine çekti ve ormanlık bir alanda baskına uğrattığı düşmanı 30 Mayıs 1468 tarihinde ağır bir hezimete uğrattı.

Bu başarıdan cesaret alan Şehsûvar Bey güneyde Halep civarını batıda Çukurova'da Memlûklerin müttefiki olan Ramazanoğulları Beyliği'nin topraklarını istilaya girişti. Ancak Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed bu konuda Dulkadirli beyine temkinli olmasını ve Memlûk Devleti ile topyekûn bir savaşa girişmemesini telkin ediyordu. Zira bu tarihlerde doğuda Uzun Hasan Ayıntâb ve çevresine kadar olan yerleri tehdit edecek duruma gelmişti ve Osmanlı Devleti aynı anda hem Memlûk hem de Akkoyunlu Devleti ile karşı karşıya gelmek istemiyordu. Ancak Şehsûvar Bey, Osmanlı Devleti'nin telkinlerini gözardı ediyor, Memlûk arazisine yaptığı akınları durdurmuyordu. Şehsûvar Bey'in Kâhire'ye yolladığı bir barış elçisinden Memlûk Sultanı Kayıtbay Ayıntâb şehrinin kendilerine teslimini istemiş ancak bu istek kabul edilmemiştir.

⁵⁸ Refet Yinanç'a göre Şam valisi Berdi Bey, Altan Çetin'e göre ise Emîr Câmî Bek Kulaksız bu orduya kumanda ediyordu. Çetin, Kulaksız'ın 1468'de yapılan savaşta Memlûk ordusunun başında bulunduğunu belirtir.

Buna ilaveten Şehsûvar Bey, Fatih'in temkin tavsiyesine uymadığı gibi Osmanlı Devleti karşısında da daha bağımsız hareket etme istek ve emarelerini gösteriyordu.

Bu sırada Akkoyunlu hükümdarı da Memlûklerin durumundan faydalanma hesapları yapmaktaydı. Hatta bunun için bir Akkoyunlu-Dulkadirli ittifakı yapılmasından endişe edilmeye başlandı (Yinanç, 1989: 62-70, Çetin, 2009: 86-87).

Bu endişelerin de tesiriyle Memlûk Sultanı Kayıtbay, 1471 yılı Şubat ayında Emîr Yeşbek komutasında bir orduyu Suriye'ye yolladı. Şahbudak'ın da içinde bulunduğu bu ordu Mayıs ayında Halep'e ulaştı. Burada bazı Türkmen aşiretlerinin de katılımıyla Memlûk ordusu daha da güçlendi. Kuzeye doğru hareket eden Memlûkler kendilerine Ayıntâb'ı hedef olarak seçtiler. Şehir halkı itaatini arz etmek için bir heyeti Yeşbek'e gönderdi. Ancak Dulkadirli beyi Şehsûvar'dan yardım geleceğini uman Ayıntâb nâibi Kanıbay teslim olmayı reddetti. Ancak mancınıkların surlarda açtığı gediklerden dolayı şehir kuşatmaya on gün direnebildi. Kuşatma sırasında şehrin Burc El-Mâ isimindeki burcu da yıkılmıştı. Kanıbay kendisinin ve maiyetinin canının bağışlanması şartıyla teslim olmayı kabul etti (Haziran 1471). Şehir düştükten beş gün sonra bölgeye ulaşan Şehsûvar Bey Ayıntâb'ın batısındaki Sof Dağı eteklerine karargâhını kurdu. Memlûk ordusunun iaşe ve ikmal yollarını kesmek için kuvvetlerinin bir kısmını Ayıntâb'ın güneyine, bir kısmını da Rumkale yönüne gönderdi. Ancak Emîr Yeşbek, Şehsûvar'ın bu planını sezdi ve Dulkadirli karargâhına bir baskın düzenleyerek onların ileri gelenlerinden bazılarını öldürdü. Bunun üzerine Şehsûvar o sırada Ayıntâb'da bulunan Yeşbek'e değerli hediyelerle birlikte bir elçi yollayarak Memlûk Sultanı Kayıtbay'a itaatini arz edip barış teklif etti (9 Ağustos 1471). Ancak Memlûklerin barış şartlarını kabul etmeyen Şehsûvar, Sof Dağı'nı terk ederek güneye Amik tarafına doğru hareket etmiştir. Yeşbek Türkmen yardımcılarında Gündüz oğlu

Ömer Bey'i Amik tarafına gönderirken İnal oğlu Hamza Bey'i de Ayıntâb-Halep yolu üzerindeki önemli bir mevki olan Ravanda Kalesi'nin muhafazasına memur etti. Şehsûvar Bey ise Memlûk takibinden kurtulmak için Maraş'a gitmek zorunda kaldı. Memlûklerin ısrarlı takipleri, Ramazanoğulları ile işbirliği yaparak Türkmenleri Şehsûvar Bey'den uzaklaştırmaları sonucunda 1472 yılı Haziran ayında Şehsûvar Bey'i Zamantı Kalesi'nde esir aldılar. Dulkadir beyi birkaç ay sonra Kâhire'de idam edildi. Onun yerine 1472'den 1480 yılına kadar Şahbudak Bey Memlûk desteğiyle (ikinci defa) Dulkadir Beyliği'nin başına geçti. Osmanlı-Memlûk rekabetinin iyice su yüzüne çıktığı 1480 yılında Alâüddeve Bozkurt Bey Osmanlı desteğine Şahbudak Bey'i Mısır'a iltica etmek zorunda bırakarak beyliğin başına geçti.

1470'li yıllarda Doğu Anadolu'da güçlenen Akkoyunlular Ayıntâb üzerinden batıya yürüyerek Akdeniz'e ulaşma planları yapmışlarsa da Memlûklu ve Osmanlı Devleti'nin ve Dulkadir Beyliği'nin engellemeleri sonucunda umumî olarak Fırat'ın batısına geçmeyi başaramamışlardır (Yinanç, 1989: 71-80, Çetin, 2009: 87).

6.10. ALÂÜDDEVLE (BOZKURT) BEY DÖNEMİ

Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Cem Sultan'ın taht mücadelesi sırasında Mısır'a sığınmasıyla başlayan Osmanlı-Memlûk gerginliği 1483 yılından itibaren silahlı çatışmaya dönüşmüştü. Ayıntâb bu süre içinde el değiştirmemekle beraber bu çatışmalardan etkilenmiş olmalıdır. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile işbirliği halinde bulunmaya çalışan Alâüddeve Bey 1488 yılından itibaren Memlûklerin Osmanlılara karşı elde ettiği bazı başarılarından etkilenerek Memlûk tarafına kaymış bulunuyordu. Buna tepki olarak dönemin Osmanlı hükümdarı II. Bayezid, daha önceden Şahsuvar ile mücadeleyi kaybederek Memlûklere sığınan ancak hapsedilen Şahbudak Bey'i Dulkadir Beyliği'nin başına geçirmeye karar verdi. Şahbudak Bey birkaç aylığına beyliğe

hükmedebilmişse de Memlûk desteğiyle harekete geçen Alâüddevle Bey ile giriştiği mücadeleyi kaybederek Mısır'a kaçmak zorunda kaldı (Kasım 1489).

1490 yılında Alâüddevle Bey'in de tahrikleriyle yeni bir Osmanlı-Memlûk çatışması başladı. Dulkadirli Memlûk ordusunun Kayseri kuşatmasına katıldılar ancak şehri alamadılar. Memlûk-Dulkadir ittifakına kesin bir darbe vurmak isteyen sultan II. Bayezid büyük bir sefer hazırlığına girişti. Bu sırada Ayıntâb'da bulunan ve telaşa kapılan Memlûk kumandanı Özbey, Alâüddevle Bey'e bir elçi gönderdi. Elçi, Pazarcık'a geldiğinde Dulkadir Beyi ile görüşme isteğini bildirdi. Alâüddevle Bey, Memlûk elçisinin ısrarlı görüşme taleplerine cevap olarak Osmanlı-Memlûk çatışmasında tarafsız kalmak istediğini beyan etti. Zira padişahın bölgeye yapmayı düşündüğü büyük seferden haberdar olmuştu.

Padişah sefere çıkmak üzereyken Tunus elçisinin müdahalesiyle Memlûkler ile barış tesis edildi. Dulkadirli Beyi de Osmanlı Devleti'ne bir elçi göndererek af diledi ve Ayıntâb çevresinde yeniden bir barış ve huzur devresi başladı (Yinanç, 1989: 80-87).

Memlûk Sultanı Kayıtbay 1492'de vefat etti. Mısır'da devlet adamları ve kumandanlar arasında iktidar kavgaları başladı. Bu kumandanlardan biri olan Akbirdi, Suriye'de bağımsız bir devlet kurmaya teşebbüs etti. Başarılı olamayarak yanında Halep Valisi Aynal ile beraber Dulkadir Beyliği'ne sığındı. Yeni Halep Valisi bu isyancıları takibe başladı. Dulkadir Beyi Alâüddevle oğullarına Akbirdi'ye yardım etmelerini emretti. Akbirdi, Dulkadirlilerin desteğine rağmen 1498 yılının Mayıs ayında Ayıntâb yakınlarında Memlûkler karşısında ağır bir hezimete uğradı. Bu muharebede iki oğlunu da kaybeden Alâüddevle Bey Memlûklerin de kendisine yaptığı teşviklerin de etkisiyle Akbirdi'yi himayeden vazgeçmek zorunda kaldı (Yinanç, 1989: 87-89).

1500 yılından sonra Dulkadirli Beyliği Osmanlılar veya Memlûklerden ziyade doğuda yükselişe geçen Safevî Devleti ile mücadele etmeye başlamıştı. Zira Alâüddevle Bey, kendisine bağlı Türkmenlerin akın akın Safevî hükümdarı Şah İsmail'e katılmaya başlaması üzerine ülkesindeki Kızılbaşların İran taraflarına gitmesini engellemeye başlamıştı. Ayrıca Dulkadir Beyliği'nin Akkounlu Devleti'ni diriltme çabalarına destek vermesi de Şah İsmail'i son derece kızdırmıştı. Nihayet 1507 yılında Maraş yakınlarındaki Turna Dağı'na kadar gelerek Alâüddevle Bey'i burada kuşattı ancak dağın yüksek kısımlarına çıkan Dulkadirli ordusuyla savaşamadı ve geri çekildi. İlerleyen zamanlarda Safevîlerle ilişkilerini düzelterek Alâüddevle, Osmalı Devleti ile arasına mesafe koydu. Bunun üzerine Çaldıran Seferinden dönen Yavuz Sultan Selim önceki Dulkadir Beylerinden Şehsûvar'ın oğlu Ali Bey'i Dulkadir tahtına çıkarmaya karar verdi. Nihayet 1515 yılında Turna Dağı yakınlarında yapılan savaşta Alâüddevle yenilerek öldürüldü (13 Haziran 1515). Bu savaştan sonra Osmanlılar tarafından beyliğin başına Ali Bey getirildi. Beylik üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti büyük ölçüde tesis edilirken yaşanan kargaşadan faydalanan Memlûkler ise Ayıntâb'ı kısa bir süre için daha ellerinde tutmayı başardılar (Yinanç, 1989: 89-99, Özdeğer, 1996: 467).

6.11. ALİ BEY

Ali Bey, beyliğin başına geçtikten sonra bilhassa Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da Safevîlere karşı genişleme harekâtı yürüten Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulundu. Ali Bey Memlûkler ile de iyi ilişkiler kurmak istemişse de onların nazarında bir Osmanlı taraftarı olduğu için kendisine iltifat edilmedi. Bilakis, Memlûk Sultanı Kansu Guri (Gavrî), Ali Bey'in yerine maktûl Alâüddevle Bey'in kardeşi Abdürrezzak'ı Dulkadir Beyi yapmak niyetindeydi. Osmanlı ve Memlûk Devletleri

arasındaki uzayıp giden anlaşmazlıklara büyük bir savaş nihaî noktayı koymak üzereydi (Yinanç, 1989: 87-89).

6.12. MERCİDABIK MEYDAN MUHAREBESİ VE AYINTÂB'IN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

1516 yılında Ali Bey'i destekleyen Yavuz Sultan Selim ve Abdürrezzak'ı destekleyen Kansu Gavri ordularını toplayarak Suriye'ye doğru yola çıktı. Osmanlı-Safevî mücadelesinde Memlûklerin Şîî bir devlet olan Safevîleri desteklemesi bilhassa Suriye'deki Sünnî tebaayı çok rahatsız etmişti. Sultan Selim bundan faydalanmayı başarmış; Memlûklerin Halep, Şam nâiblerinin yanı sıra ve Ayıntâb Nâibi Yunus Bey de Osmanlı tarafına geçmeyi kabul etmişlerdi. Dulkadirli Ali Bey'in yardımlarına ilave olarak Yunus Bey, karargâhını Merzûbân⁵⁹ Çayı yakınlarına kurmuş olan Osmanlı ordusuna buradan itibaren kılavuzluk etmeyi üstlenmiş ve Osmanlı hizmetine girmiştir. Bu sayede Halep'e on günlük mesafede bulunan Ayıntâb şehri kolayca Osmanlı idaresine girmiştir. Buradan itibaren Memlûklerin bütün irtibat ve haberleşme imkanları felce uğratılmış ve Mercidabık yönüne hareket edilmiştir.

20 Ağustos 1516 günü Sultan Selim, Ayıntâb şehrine girmiş ve burada üç gün konaklamıştır. Osmanlı ordusunda bulunan İdrîs-i Bidlîsî Osmanlıların Ayıntâb'a girişini şöyle tasvir etmiştir: "...haberci kuşlar muzaffer ordunun içine giremez oldu ve bilgi almakla görevli gözcülerin gecenin ve gündüzün çevresinde haber edinmeleri mümkün değildi. Düşman askerleri tarafından gelen gözetleyici ve casuslardan kim cüretle ileri çıksa tıpkı av kuşu gibi o dağlarda tuzağa düşüyordu." 24 Ağustos 1516 tarihindeki Mercidabık Savaşında Memlûklerin mağlub olmasıyla ile Ayıntâb şehri ve

⁵⁹ Daha önce de zikrettiğimiz bu şehrin adı daha sonra Yavuz Sultan Selim'e nisbeten Yavuzeli olarak değiştirilmiştir.

çevresi tamamen Osmanlı idaresine geçmiştir (Yinanç, 1989: 103, Çetin, 2009: 87-88, Özdeğer, 1996: 467).

7. BÖLÜM: MEMLÛK DÖNEMİNDE AYINTÂB ŞEHRİNİN STRATEJİK KONUMU VE İDARÎ YAPISI

7.1. ŞEHRİN STRATEJİK KONUMU

Memlûk Devleti Mısır ve Suriye merkezli bir yapıya sahip olmasına rağmen Tarsus'tan Malatya'ya ve buradan da Mardin'e uzanan bir hattın ortasında bulunan Ayıntâb şehri bu devletin kuzey hududunu teşkil ediyordu. Ayıntâb şehri güneyde Halep'ten başlayıp kuzeyde Maraş, Hades Geçitleri ve Kayseri'ye ulaşan önemli bir stratejik hattın üzerinde bulunuyordu (Çetin, 2009: 19-21).

Tarsus'tan Mardin'e kadar uzanan bu bölgeye “El-Bilâd eş-Şimâliyye” (Kuzey beldeleri) ismi verilmişti ve burası her türlü düşmanca harekete maruz kalıyordu. Memlûklerin iki asırdan fazla süren tarihleri boyunca bu bölge kısa aralıklar haricinde her zaman savaş sahası olmuş ve sık sık yağma ve talana uğramıştır. Ayıntâb şehri Suriye'nin müdafaası açısından önemli görülmüştür. Şehir bu dönemde sahip olduğu nüfus ve barındırdığı askerî güç bakımından çok büyük olmamakla beraber önem atfedilen bir nokta olma özelliğini hiç yitirmemiştir. Zira Memlûkler coğrafi yapı itibariyle –denizler hariç tutulursa- kuzey (Anadolu) ve doğu (Irak) sınırları dışında kalan yerlerden ciddi bir tehdide uğramamıştır.

Ayıntâb'a Kâhire'den tayin edilen nâiblerin genellikle “seyfiyye” sınıfından oluşu şehre atfedilen önemden kaynaklanmaktadır (Çetin, 2009: 66-67).

7.2. ŞEHRİN İDARÎ YAPISI

Memlûkler devrinde Şam bölgesi (Bilâd eş-Şâm) bölgesinde 24 belde bulunuyordu. Bu beldelerden on ikisi Halep yakınlarında bulunan nâibliklerdi. Bu on iki nâiblik Kal'at er-Rûm⁶⁰, Kâhta, Gerger, Behesna⁶¹, Ayıntâb, er-Revândan⁶², ed-Derbsâk, Bagrâs, El-Kusayr, eş-Şugr, Bekâs ve Şeyzer idi. Yine Ayıntâb'ın güneydoğusunda bulunan Tell Bâşir de bu on iki nâibliğin dışında farklı bir idarî taksimata tabi olmak üzere Halep'e bağlı bir valilik olarak düzenlenmişti.

Ayıntâb küçük nâibliklerden biri olarak kabul edildiği için valiliklerin başına “emîr mie”⁶³ görevlendirilirken Ayıntâb nâibliğinin başındaki görevli “emîr aşara”⁶⁴ rütbesinde bir görevliydi. Timur istilasını devrinde Ayıntâb'ın başına “emîr mie” rütbesinde kumandanın atanmasını o devrin şartları içinde şehrin artan önemine bağlamak gerekir. 1410'da yine yüksek rütbeli görevlilerden Emîr Berdbek'in ve 1435'te Emîr Sudun'un şehirde bulunması şehrin stratejik öneminin arttığını gösterir (Çetin, 2009: 67-69).

Ayıntâb nâibi kaynaklarda “El-nâib bi-Ayıntâb El-mahrûsa” olarak zikredilir. Kalkaşandî'ye göre buranın nâibi devletin birinci tabaka olarak tasnif edilen ve on sekiz basamaktan oluşan yazışma protokolünde on altıncı sırada idi ve bu sıranın protokoldeki ismi “sadâret ve es-sâmî” idi. İkinci tabaka olarak tasnif edilen yazışma protokolünde ise onikinci sırada idi ve bu sıranın protokoldeki ismi “sadaret ve El-âlî” idi.

Kaynaklarda ismi geçen bazı Ayıntâb nâibleri şunlardır: 1389'da Emîr Nâsır, 1400'de Ermâs El-Zâhirî, 1402'de Emîr Alibâk b.Dulkadir, 1406'da Emîr Kamûl,

⁶⁰ Rumkale

⁶¹ Besni

⁶² Ravanda

⁶³ Yüzler emîri

⁶⁴ Onlar emîri

1415'te Emîr Akbolât, 1417 ve 1427'de Emîr Berdbek, 1435'te Emîr Hoca Sudun, 1471'de Ümerâ El-Mukaddiminden Özbek El-Yusufî ve 1483'te Emîr Cânım. Ağustos 1516'da Ayıntâb şehrini Osmanlılara teslim eden Emîr Yunus son nâibdir.

Şehirdeki askerî güç hakkında kesin bilgiler olmamakla beraber 15. Asırda yüz ila bin arasında bir sayıda askerinin şehirde bulunduğu tahmin edilebilir. Şehirde görevlendirilen nâiblerin rütbelerinden ve asker sayılarından da bu tahmin yapılabilir. Memlûk Devleti'nin resmî ordusu dışında yardımcı Türkmen kuvvetlerinin de şehirdeki varlığı dikkate alınmalıdır ancak bunların sayıları hakkında bilgi mevcut değildir (Çetin, 2009: 67-71).

7.3. MEMLÛK DEVRİNDE AYINTÂB KALESİ

Bugün şehrin ortasında kalmış bulunan kale Memlûk devrinin en mühim müdafaa noktalarından biriydi. Kale yüksek bir tepenin üzerinde müstahkem bir mevkiyeydi. Timur istilasını sırasında düşman ordusunun saflarında bulunan Nizâmeddîn Şâmî kaleyi şu şekilde tasvir etmiştir: “Bu hisar hakikaten muhkem ve metindi. Hendeğin yüksekliği otuz arşın ve arzı yetmiş arşın idi, hendeğin kenarında, etrafında öyle arklar yapmışlardı ki bir süvari oradan at sürebilirdi, bundan başka dağı da delmişlerdi. Öyle ki hiçbir kimse onu almak için muharebe etmek teşebbüsünde bulunamazdı. Her iki tarafında olan duvarları beyaz taştan yapıp yükseltmişlerdi. Üzerine tirendazlar oturtmuşlardı. Hendeğin üzerinde bir köprü kurmuşlardı ki istedikleri zaman bu köprüyü iplerle çekebilirlerdi.” Şerâfeddîn Alî Yezdî de Zafernâme isimli eserinde benzer bilgiler vermiştir: “Dünyayı ele geçiren ordu bu meseleyi hallettikten sonra (Behisni'nin fethinden) büyük bir debdebe ile harekete geçti, Ayıntâb cihetine yöneldi. Bu şehir muhkem bir kaleye sahipti. Her iki taraftan içi ve dışı beyaz kesme taştan yapılmış olan kalenin hendeğinin derinliği otuz gez (arşın) genişliği ise

tahminen yetmiş gez idi. Etrafı kazılmış ve üzerine seyyar bir köprü konulmuştu. Kalenin etrafındaki taştan set bir atının atın sürebiliceği şekilde kazılmış ve üzerine tîr-endâzlar (ok atar) yerleştirilmişti. Ordu-yı hümâyun'un gölgesi kaleye düştüğü zaman (şehre geldiğinde) burayı meyve, zâhîre ve nimetlerle dolu buldular. Fakat şehrin ileri gelenleri ile servet sahibi seçkin kimseler kaçmışlardı. Sıradan halk ise kale kapısını kapatmıştı. Hümâyun alayı gelince şehri teslim ettiler ve bu da diğer fetihlere eklenmiş oldu." Şehirdeki mahallelerin üzerinde bulunduğu tepelerin en yükseği Ayıntâb Kalesi'nin üzerinde bulunduğu tepedir. Şüphesiz ki bu yükseklik kalenin müdafaasını kolaylaştıran bir unsurdu. Kaledeki burçlardan biri "Burc El-Mâ" ismini taşıyordu. Burası geniş bir alandı ve dış mahallelere ve küçük köy ve kasabalara sahipti. Memlûk devrinde Ayıntâb'daki mahallelerden ikisinin ismi bilinmektedir. Bunlar Besâtin ve Behlevân mahalleleridir. Memlûkler zamanında şehrin mamur ve canlı bir merkez olduğu görülür. Sacur Nehri şehir yakınlarından geçmekteydi ve bu sayede burası bağ, bahçe ve değirmenleri ile bilinen suyu bol bir yerd. Alışveriş yapılabilecek güzel bir çarşısı mevcuttu.

Orta Çağ'da Şehirde bulunan sosyal kurumlar hakkında müşahhas bilgiler yoktur. Şehrin klasik İslâm şehrinin hususiyetlerini taşıdığı düşünülebilir. Şehirde yaşayan kimi alimler hakkında nadir bilgiler mevcuttur. 1401'de vefat eden Şeyh Mü'min El-Ayıntâbî El-Hanefî, Timur istilası sebebiyle Halep'e sığınmak zorunda kalmıştır. 1402'de vefat eden Şeyh Ahmed b. Halil b. Yusuf b. Abdurrahman El-Ayıntâbî ed-Darîr, şehrin Besâtin mahallesinde yedi kıraati rivayetleriyle bilen ve tecvid ile Kur'an okuyan bir kişiydi. Şeyh Mahmud b. Muhammed b. Abdullah er-Rumî Ayıntâbî 1368 yılında Ayıntâb'a gelmiş ve burada Behlevân mahallesinde bulunan Şerafeddîn Musâ Câmîi civarında bir eve yerleşmişti. Sonradan Kudüs'e gitmiş ve

1402’de burada vefat etmiştir. Şeyh Ebû Bekr b. İshak b. Halîd El-Kahtâvî Ayıntâb’da bir süre kalmış bir âlimdi. Ayıntâb şehrinden bahsedilince akla gelen âlimlerin en göze çarpanı muhakkak ki Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. El-Kâdı Şihâbeddîn Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf b. Mahmûd El-Ayıntâbî El-Hanefî ismini taşıyan El-‘Aynî’dir. Tarihçi bir kişiliği de olan El-‘Aynî 1360’ta Ayıntâb’da doğmuş ve 1451’de Kâhire’de vefat etmiştir. “İkd El-Cumân” isimli eseri Memlûk ve Türk tarihi açısından ehemmiyetlidir.

Şehrin sosyal yapısının Memlûk devrinin umumî yapısına benzediği düşünülebilir. Klasik bir Memlûk şehrinde genellikle yönetici zümre, tüccar, sanat ehli, zanaatkârlar bulunurdu. Bu durum Suriye ve yakınlarındaki Memlûk şehirleri için de geçerliydi. Ayıntâb şehrinde bu sosyal yapıdan çok farklı olmayı gerektirecek şartlar mevcut değildi.

Ayıntâb şehri sosyal yapısı ve korunaklı yapısı ile medenî bir şehirdi. Fakat devrin en ön planda bulunan büyük şehirlerinden biri değildi. Daha ziyade stratejik önemiyle ve bu önemden kaynaklanan olaylar ile dikkatleri çekiyordu. “Bilâd El-Ermen ve Bilâd er-Rûm’dan” (Ermenistan ve Anadolu) gelebilecek saldırılara karşı bir gözlem/tarassut merkezi idi. Sultan Baybars’ın teşkil ettiği posta hattının duraklarından biriydi. Ayıntâb’dan yola çıkan bir posta on günde Mısır’a ulaşıyordu. Bu bilgiler şehrin mevkiini tayin etmek açısından faydalıdır (Çetin, 2009: 71-74).

SONUÇ

Ayıntâb, tarihi boyunca değişik medeniyetlerin karşılaşma noktası olmuştur. Bu sebeple birçok mücadelelere sahne olmuştur. Aynı zamanda Anadolu ile Suriye'nin geçiş noktasında olması, aynı zamanda iki farklı coğrafi bölgeyi birleştirmesi, doğudan gelen ticaret yollarının birleşme noktası üzerinde oluşu şehrin jeostratejik önemini artırmıştır.

Şehrin tarih boyunca iklim, su, ulaşım ve toprak bakımından insanlar için müsait bir konumda bulunuşu burayı yerleşmek için uygun bir yer haline getirmiştir.

Ancak Halep, Antakya, Urfa ve Maraş gibi daha büyük şehirlerin ortasında kalması şehrin büyümesini engellemiştir. Fakat bu durum şehri asla askerî ve siyasî olarak ele geçirilmesi gereken bir nokta olma konumundan uzaklaştırmamıştır. Şehir mütevazı nüfus ve askerî kapasitesi ile istilacı düşman ordularının hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Kimi zaman Anadolu'da, kimi zamanda Suriye ve Mısır'da kurulan devletlerin idaresi altında kalırken belli dönemlerde de Haçlı, Moğol ve Timur Devleti gibi daha uzaktaki siyasî yapıların egemenliği altına girmiştir.

Şehir Emevî-Abbâsî devirlerinde şehrin Avâsım bölgesi içinde bir garnizon şehrine dönüşmesi ve tampon bölge içinde kalmış olması şehrin gelişimini yavaşlatmış olmalıdır. Uzun süre Bizans'ın saldırılarından etkilenen şehir birkaç asır boyunca sadece askerlerin ve ailelerinin yaşadığı yerler olarak kalmıştır.

Bizans ve Haçlı Seferleri döneminde şehir İslâm-Hristiyanlık mücadelesinin de net olarak görüldüğü yerlerden biri olmuştur. Şehir bu açıdan medeniyetler arasındaki mücadelelere de sahne olmuştur. Moğol ve Timur istilasını devrinde doğudan gelen güçlerin Suriye'ye geçiş noktası olmuş ve bu seferlerde esas hedef Suriye olduğu için şehir istilalardan nispeten daha az zararla kurtulabilmiştir.

Dulkadir Beyliği'nin Memlûkler ile mücadelesi ve zaman zaman Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi Osmanlı Devleti'nin bu bölgeye müdahalesini kolaylaştırmıştır.

1516'daki Osmanlı fetihlerinden sonra yaklaşık dört asırlık bir kesintisiz hâkimiyet dönemi başlamıştır. Bugünkü konumu itibariyle de şehir Türkiye-Suriye sınırında önemli bir konumdadır. Yakın Doğu'daki siyasî olaylardan en çok etkilenen şehirlerden biri olmaya devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Abû'l-Farac Tarihi, (1987) Ömer Rıza Doğrul (Çev.), Cilt 2, Ankara

Akpolat, M. S., (2009)“Haçlı Seferleri Sırasında Önem Kazanan Bir Ortaçağ Kalesi: Ravanda”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, ss. 17-32.

Akyol, E., (2010)“Anadolu’da Müslümanlara Karşı İlk Haçlı Yapılanması (Bizans–Seyfüddevle El-Hamdânî Mücadelesi)”, *Mukaddime-Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Mardin, ss. 79-96.

Alptekin, C., (1992) “Belek b. Behram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 402-403.

Amitai-Preiss, R., (1995) *Mongols and Mamluks: The Mamluk-İlkhānid War, 1260-1281*, Cambridge, Cambridge University Press.

Asbridge, T., (2004) *The First Crusade: A New History*, New York: Oxford University Press.

Avcı, C., (2009)“Sugûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 473-474.

Azîmî, (1988) *Azîmî Târihi*, Ali Sevim (Çev.), TTK Yay., Ankara

Bahadır, G., (2009) *636–1100 Arası Antakya*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bahadır, G., (2009) “Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbâsî Sınırı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 46, Ankara, ss. 163-178.

Beate, D. ; Winter, E., (2007) *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, New York: Cambridge University Press.

Bianquis, T., (1993) “Mirdas”, The Encyclopaedia of Islam (Second Edition), Cilt 7, Leiden, ss. 115-123.

Bianquis, T., (1997) “Sayf al-Dawla”, The Encyclopaedia of Islam (Second Edition), Cilt 9, Leiden, ss.103-110.

Bouillet, M. N. ; Chassang, A., (1867) “Aintab”, *Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie*, 21. Baskı, Paris, s. 30.

Bradbury, J., (2004) *The Routledge Companion to Medieval Warfare*, New York: Routledge.

Brockelmann, C., (2002) *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Prof. Dr. Neşet Çağatay (Çev.), Ankara: TTK Yay.

Bryce, T., (2012) *The World of The Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*, Oxford: Oxford UP.

Bosworth, C.E., (2000) “Al-Thughur”, The Encyclopaedia of Islam (Second Edition), Cilt 10, Leiden, ss. 446-449.

Cahen, C. ; Canard, M., (1991) “Diyar Mudar”, The Encyclopaedia of Islam (Second Edition), Cilt 2, Leiden, ss. 347-348.

Canard M., (1986) “al-Awasım”, The Encyclopaedia of Islam (Second Edition), Cilt 1, Leiden, ss. 761-762.

Canard M., (1986) “Ayıntâb”, The Encyclopaedia of Islam (Second Edition), Cilt 1, Leiden, ss. 791-792.

Canard M., (1986) “Hamdânîds”, The Encyclopaedia of Islam (Second Edition), Cilt 3, Leiden, ss. 126-131.

Cohen, G. M., (2006) *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*, Berkeley: University of California Press.

Collar, A., (2013) *Religious Networks in the Roman Empire: The Spread of New Ideas*, New York: Cambridge University Press.

Çetin, A., (2009) *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, Ankara: TTK Yayınları

Çog, M., (2008) “İslâm-Bizans İlişkileri Bağlamında ‘Pavlikanlar’ Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, Cilt 2, Elazığ, ss. 73–87.

Demir, A., (2008) *Urfa ve Çevresi Eyyûbiler Tarihi*, İstanbul: Kent Yay.

Demirci, M., (2005) “İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Kahramanmaraş”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, (6-8 Mayıs 2004) Kahramanmaraş, ss. 319-331.

Dunlop, D. M., (1996) “Dimashk”, *The Encyclopaedia of Islam* (Second Edition), Cilt 2, Leiden, ss. 277-291.

Eddé, A. M., (1999) *La principauté Ayyoubide d'Alep: (579/1183-658/1260)*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag

Eggenberger, D., (1985) *An Encyclopedia of Battles: Accounts of Over 1560 Battles from 1479 B.C. to the Present*, New York: Dover Publications

El-Belâzurî, (1987) *Fütûhu'l-Büldân*, Mustafa Fayda (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Elçibey, E., (1997) *Tolunoğulları Devleti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ersan, M., (2007) *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara: TTK Yay.

Finlay, G., (1854) *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 - 1453*, Cilt 2, Londra: William Blackwood & Sons

Foord, E. A., (1911) *The Byzantine Empire*, Londra: Adam and Charles Black.

Gaziantep Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, (2011) *2010 Yılı Gaziantep İl Çevre Durum Raporu*, Gaziantep.

Forrest G. C.; Evans A. A.; Gibbons D., (2011) *The Illustrated Timeline of Military History*, New York: The Rosen Publishing Group.

Gökhan İ., (2009) “Memlûkler Devrinde Maraş”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ankara, ss.385-411.

Gökhan, İ.; Kaya, S., (2008) *İlk Çağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş*, Kahramanmaraş: Ukde Yay.

Grabois, A., (2006) “Tancred”, *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Cilt 4, Santa Barbara: ABC-CLIO.

Greatrex, G.; Lieu, S. N. C., (2005) *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 363-630*, 2. Bölüm, London: Routledge.

Gül, M., (2002) “Mısır Memlûklarının Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, Elazığ, ss. 360-365.

Gül, M., (2010) *Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu (Tarihi Arka Plan ve XII - XIV. Yüzyılda Moğol Hâkimiyeti)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.

Gündüz, T., (2001) “Kahramanmaraş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. , s. 192.

Haldon, J., (1999) *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, Londra: Routledge.

Hitti, P. K., (1959) *Syria: A Short History*, New York: The Macmillan Co.

Howorth, H. H., (1876) *History of the Mongols from the 9th to the 19th century*, (Cilt 3: Mongols of Persia), London: Longman, Green, and Co.

Humphreys, R. S., (1977) *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus, 1193-1260*, Albany: State University of New York Press.

İbn Şeddâd, (1991) *El-Alak El-Hatira fi Zikri Ümerâ El-Şam ve'l Cezîre*, Şam.

İbnü'l-Esîr, (1985) *İslâm Tarihi: El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, Ahmet Ağırakça (Çev.), Cilt 2, İstanbul: Bahar Yay.

Kaegi, W. E., (2003) *Heraclius, Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press.

Karaarslan, N. Ü., (1997) "Hamdânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss.446-447.

Kaya, Ö., (2007) *Selahaddîn Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbîler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Kohn, G. C., (2007) *Dictionary of Wars*, New York: Checkmark Books.

MacEvitt, C., (2006) "County of Edessa", *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Cilt 2, ss. 379-385, Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

MacEvitt, C., (2008) *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Merçil, E., (1992) "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 496.

Merçil, E., (2011) *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara:TTK Yay.

Mitchell, S. A., (1860) *An Ancient Geography, Classical and Sacred*, Philadelphia: E.H. Butler & Co.

Murray, A. V., (2006) "Baldwin I of Jerusalem", *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Cilt 1, ss. 132-133, Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

Murray, A. V., (2006) “Baldwin II of Jerusalem”, *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Cilt 1, ss. 135-136, Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

Nicholson, R. L., (1973) *Joscelyn III and the Fall of the Crusader States: 1134-1199*, Leiden: Brill Academic Publishers.

Omar, F., (1993)“Hārūn al-Rashīd”, *The Encyclopaedia of Islam (Second Edition)*, Cilt 3, Leiden, ss. 232-234.

Özaydın, A., (1997) Halil b. Kalavun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 319-320.

Özaydın, A., (2013)“Seyfüddevele El-Hamdânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 35-36.

Özdeğer, H., (1996) “Gaziantep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 466-469.

Özgüdenli, O. G., (2005) “Moğollar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 225-229.

Polat, İ. E., (2004) “Arap Edebiyatı Penceresinden Ortaçağda Haçlı Seferlerine Karşı Türklerin Mücadeleleri”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 4, Sayı 13, ss. 1-22.

Potter, D. S.,(2004) *The Roman Empire At Bay: AD 180-395*, London: Routledge.

Rogers, C. J., (2010)*The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*, Oxford University Press.

Runciman, S., (1951) *A History of the Crusades*, Cilt 1, Cambridge University Press.

Runciman, S., (1952) *A History of the Crusades*, Cilt 2, Cambridge University Press.

Runciman, S., (1954) *A History of the Crusades*, Cilt 3, Cambridge University Press.

Runciman, S., (1988) *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign: A Study of Tenth-Century Byzantium*, Cambridge.

Sartre, M., (2005) *The Middle East Under Rome*, Cambridge: Belknap Press.

Sevim, A.,(1979) “Kuzey Suriye'de Görünen İlk Türk Emîri Han-Oğlu Hârun”, *Belleten*, Cilt43, Sayı: 170, Ankara: TTK Yay., ss. 365-380.

Sevim, A.,(2000) “İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, *Belgeler*, Cilt 21, Sayı: 25, Ankara: TTK Yay.,ss. 1-84.

Sevim, A.,(2009) “Sökmen b. Artuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s.393.

Smail, R. C., (1956) *Crusading Warfare (1097–1193)*, Cambridge University Press.

Stewart, A., (2006) “Duluk”, *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Cilt 2, s. 367, Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

Stewart, A., (2006)“Ravendal”, *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Cilt 4, ss. 1006-1007, Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

Stewart, A., (2006) “Turbessel”, *The Crusades: An Encyclopedia*, Alan V. Murray (Ed.), Cilt 4, s. 1206, Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

Süryanî Mihael, (1944)*Süryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi (1042-1195)*, 2. Bölüm, Hrant. D. Andreasyan, (Çev.) TTK'da bulunan yayımlanmamış nüsha, Ankara.

Şeşen, R., (2009) “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 337-340.

T. H., (1979) “Ayıntâb”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, ss. 64-67.

Treadgold, W., (1997) *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford: Stanford University Press.

Turan, O., (2012) *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Turan, O., (1996) *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996: Boğaziçi Yay.

Umar, B., (1993) *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Urfalı Mateos, (2000) *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Hrant D. Andreasyan (Çev.), 3. Baskı, Ankara: TTK Yay.

Venning, T., (2006) *A Chronology of the Byzantine Empire*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Whittow, M., (1996) *The Making of Byzantium 600-1025*, California: University of California Press.

Yıldız, H. D., (1989) “Ahmed b. Tolun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 141-143.

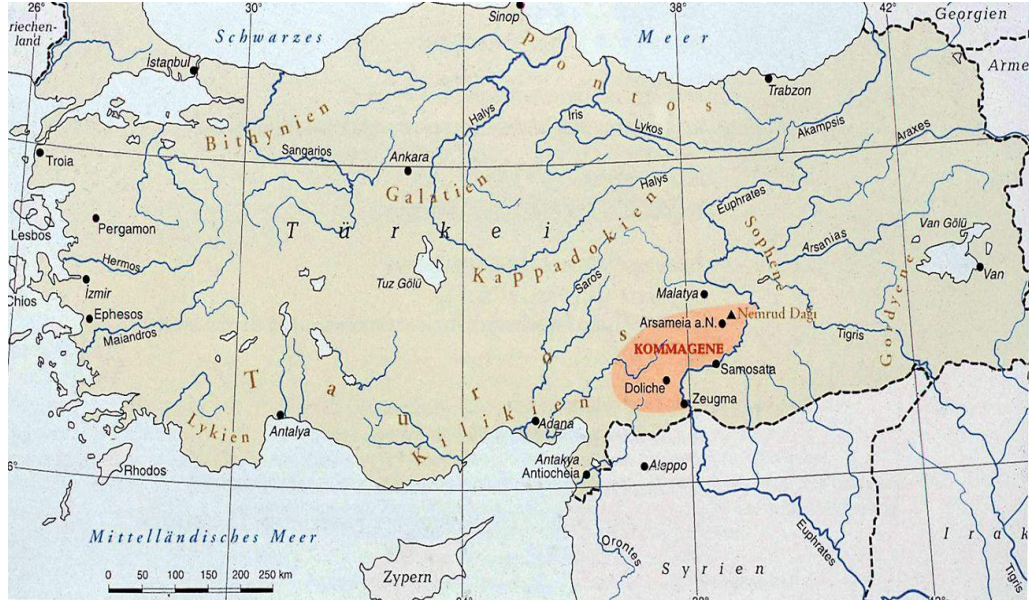
Yıldız, H. D., (1991) “Avâsım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., ss. 111-112.

Yinanç, R., (1989) *Dulkadir Beyliği*, Ankara: TTK Yay.

Yücel, Y., (1989) *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara: TTK Yay.

EKLER

Ek-1: Kommagene Krallığı Ve Ayıntâb'ın Konumu

<http://www.doliche.org/images/r01b.jpg> (Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-2: Avâsım Bölgesi

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/47/Arab->

[Byzantine_frontier_zone.svg](#) (Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-3: IX. yüzyılda Suriye

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/1a/Syria_in_the_9th_century.svg/2000px-Syria_in_the_9th_century.svg.png (Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-4: 1025 yılında Bizans İmparatorluğu

http://2.bp.blogspot.com/_1ZnQ-qWw-IM/TTw-a-

[qGypI/AAAAAAAAALM/32dGJoEnZ7k/s1600/The+Empire%252C+c.+1025.png](http://2.bp.blogspot.com/_1ZnQ-qWw-IM/TTw-a-qGypI/AAAAAAAAALM/32dGJoEnZ7k/s1600/The+Empire%252C+c.+1025.png)

(Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-5: 1050 yılında Bizans İmparatorluğu

http://4.bp.blogspot.com/_vj1Fxt5DNy0/S9gSJE_ArBI/AAAAAAAAAaA/1ttjaj

[lpgEQ/s1600/Map+of+the+Byzantine+Empire+c+1050+CE.jpg](http://4.bp.blogspot.com/_vj1Fxt5DNy0/S9gSJE_ArBI/AAAAAAAAAaA/1ttjaj) (Erişim tarihi:

26.12.2014)

Ek-6: 1076 yılında Bizans İmparatorluğu

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Map_Byzantine_Empire_1076-fr.jpg

(Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-7: Filaretos'un Devleti

<http://www.quazoo.com/q/Philaretos%20Brachamios> (Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-8: Kilikya Ermeni Baronluğu 1080-1199

<http://www.armenica.org/history/maps/119Kilikian1080-1199.gif> (Erişim tarihi:

26.12.2014)

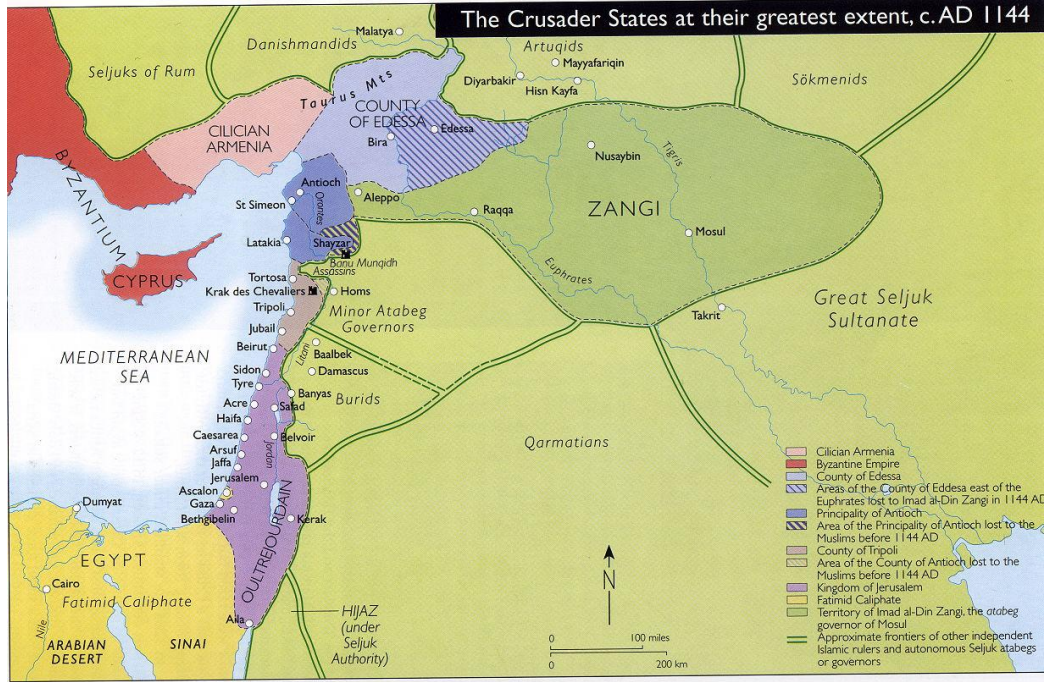
Ek-9: Kilikya Ermeni Krallığı 1199-1375

The Kingdom of Kilikian Armenia, 1199-1375

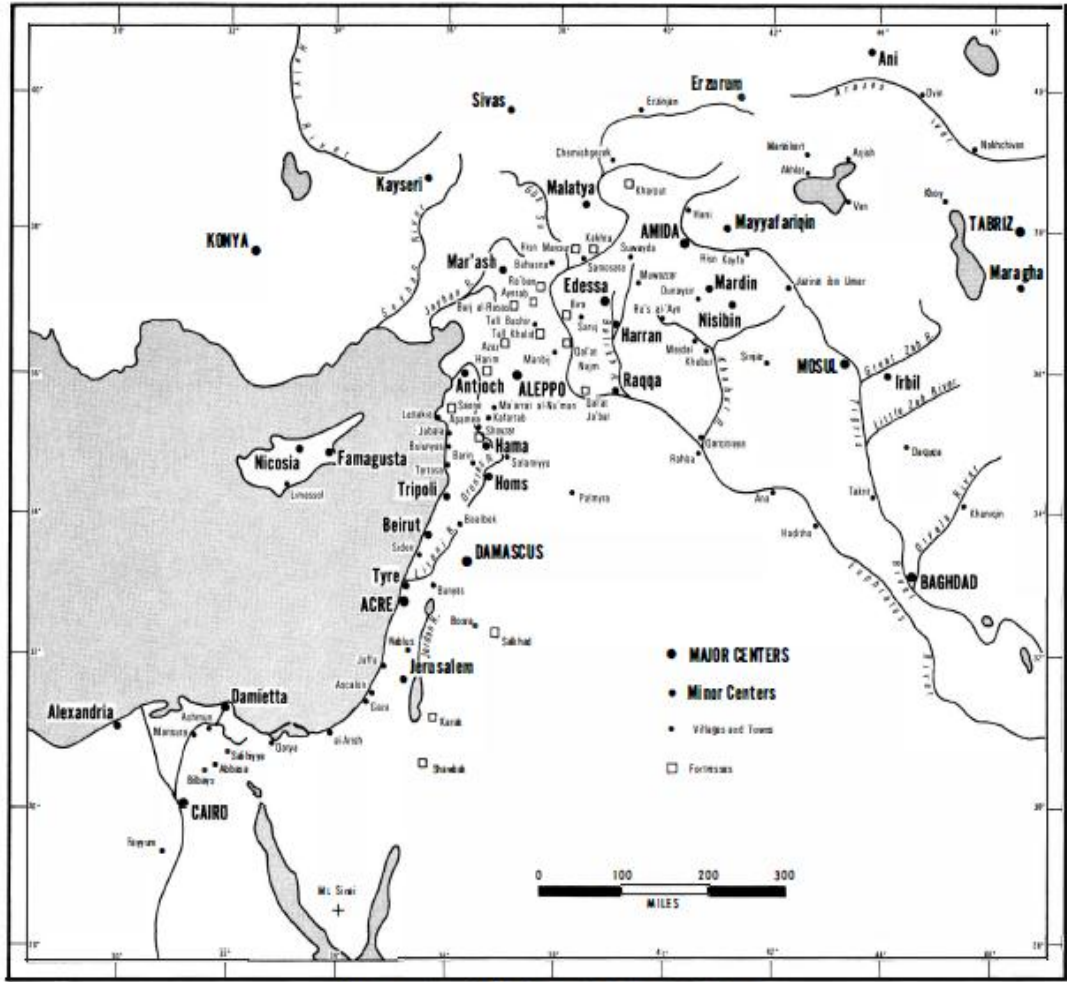
<http://www.armenica.org/history/maps/124kilikia1199-1375.gif> (Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-10: 1144 yılında Zengîler ve Urfa Haçlı Kontluğu

<http://İslamiccoins.ancients.info/Zangids/ZangidState.JPG> (Erişim tarihi: 26.12.2014)

Ek-11: Eyyübîler Devrinde Ayıntâb ve çevresi

IIa. Egypt and the Fertile Crescent in the Ayyubid Period

R. Stephen Humphreys'in *From Saladin to the Mongols The Ayyubids of Damascus, 1193-1260* isimli eserinin 504. sayfasından alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

15 Şubat 1981 tarihinde Konya'nın Ilgın ilçesinde dünyaya geldi. İlköğrenimi ilçeye bağlı Düğer köyünde bitirdi. Ortaokul ve lise eğitimimi Konya'nın Kadınhanı ilçesinde bitirdi. 1999 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümüne kaydoldu. 2004 yılında bölümden mezun oldu ve 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Tarih Öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Van ili Erciş ilçesinde ve Gaziantep ili Şahinbey ilçesinde çeşitli okullarda görev yaptı. Şu anda Konya ili Cihanbeyli ilçesinde görevine devam etmektedir. 2012 yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimime başladı. Evli ve iki çocuk babasıdır.